

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Katedra primární pedagogiky

OSOBNOST UČITELE V PROMĚNÁCH ČASU

Vypracovala: Klára Ročková

Obor studia: Učitelství pro I. stupeň ZŠ, prezenční studium

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Jana Uhlířová, CSc.

Měsíc a rok dokončení diplomové práce: březen 2006

Prohlašuji, že diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím literatury uvedené v seznamu a souhlasím s využitím poznatků obsažených v této práci za předpokladu řádné citace.

V Praze 9.3. 2006

Podpis autorky

Děkuji Doc. PhDr. Janě Uhlířové, CSc. za odborné vedení a cenné rady, které mi poskytla při vypracování diplomové práce.

Děkuji Fakultní základní škole Jiřího z Poděbrad za umožnění realizace didaktického projektu.

Anotace

Záměrem diplomové práce je nastínit vývoj učitelské profese na vybraných pedagogických osobnostech od druhé poloviny 18. století do první poloviny 20. století. Práce je členěna na dvě části – teoretickou a empirickou.

Základem teoretické části jsou portréty čtyř pedagogických osobností. Portréty mapují život a působení Jakuba Jana Ryby, Jana Vlastimíra Svobody, Věnceslava Metelky a Františka Bakule. Nedílnou součástí teoretické části jsou také podněty k výletům do míst v České republice, která jsou spjata s těmito učiteli.

Základem empirické části je projekt „Osobnost učitele v proměnách času“. Tento projekt se opírá o medailonky tří pedagogických osobností (J. J. Ryby, V. Metelky a F. Bakule), které jsou určeny žákům 5. ročníku základní školy. Projekt má přiblížit žákům historické období prostřednictvím života a působení učitelů. Snahou projektu je integrace předmětů a mezipředmětových vztahů na základě rámcového vzdělávacího programu.

Klíčová slova

Vývoj učitelské profese, portréty a medailonky pedagogických osobností, autentická místa, projekt „Osobnost učitele v proměnách času“, integrace předmětů, mezipředmětové vztahy, kritické myšlení, kooperativní učení, empirické metody, rámcový vzdělávací program.

Abstract

The intent of the Dissertation is to outline the development of teacher's profession on selected pedagogical personalities from the second half of the 18th century to the first half of the 20th century. The work is divided into two parts – theoretical and empirical ones.

The basis of the theoretical part is represented by profiles of four pedagogical personalities. The personality profiles provide mapping of the life and activities of Jakub Jan Ryba, Jan Vlastimír Svoboda, Věnceslav Metelka and František Bakule. An integral part of the theoretical section is also formed by tips for trips to the places in the Czech Republic which are linked with these teachers.

The basis of the empirical part is represented by the project referred to as „Teacher's Personality in the Course of Time Development“. This project is built on the professional profiles of three pedagogical personalities (J. J. Ryba, V. Metelka and F. Bakule) which are designed for pupils of the 5th class of the elementary school. The project should make pupils familiar with the historical period through the life and activities of teachers. The aim of the project is the integration of disciplines and interdisciplinary relations on the basis of a general framework education programme.

Key words

Teacher's profession development, personal and professional profiles of pedagogical personalities, authentic sites, project „Teacher's Personality in the Course of Time Development“, integration of disciplines, interdisciplinary relations, critical thinking, cooperative study, empirical methods, framework educational programme.

OBSAH

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. ÚVOD.....	5
2. METODY POUŽITÉ V DIPLOMOVÉ PRÁCI.....	6
2. 1. Empirické metody.....	6
2. 2. Teoretické metody.....	9
2. 3. Vyučovací metoda.....	9
2. 4. Historické metody pedagogického výzkumu.....	10
3. VYUŽITÍ MEDAILONKŮ JAKO DIDAKTICKÉ METODY.....	12
3. 1. Medailonky v kontextu kurikula 5. ročníku.....	12
3. 2. Didaktické zpracování historického období od druhé poloviny XVIII. století do první poloviny XX. století v učebnicích vlastivědy pro 5. ročník ZŠ.....	15
3. 3. Začlenění medailonků do učiva vlastivědy pro 5. ročník.....	19
4. KOMENSKÝ – INSPIRACE PRO UČITELE DALŠÍCH STALETÍ.....	21
5. VESNICKÝ UČITEL V XVIII. STOLETÍ.....	23
6. UČITELÉ OD DRUHÉ POLOVINY XVIII. STOLETÍ DO PRVNÍ POLOVINY XX. STOLETÍ.....	26
7. PORTRÉTY UČITELSKÝCH OSOBNOSTÍ OD DRUHÉ POLOVINY XVIII. STOLETÍ DO PRVNÍ POLOVINY XX. STOLETÍ.....	29
7. 1. Jakub Jan Ryba.....	29
7. 1. 1. Portrét Jakuba Jana Ryby.....	29
7. 1. 2. Školní deníky Jakuba Jana Ryby.....	32

7. 2.	Jan Vlastimír Svoboda.....	36
7. 2. 1.	Portrét Jana Vlastimíra Svobody.....	36
7. 2. 2.	Školka Jana Vlastimíra Svobody.....	39
7. 3.	Věnceslav Metelka.....	42
7. 3. 1.	Portrét Věnceslava Metelky.....	42
7. 3. 2.	Preceptor v pasecké škole.....	44
7. 4.	František Bakule.....	46
7. 4. 1.	Portrét Františka Bakule.....	46
7. 4. 2.	Maloskalská škola.....	50
7. 4. 3.	Jedličkův ústav.....	52
7. 4. 4.	Ústav pro výchovu životem a prací.....	53
8.	NÁPADY NA ŠKOLNÍ VÝLETY PO STOPÁCH	
	ČESKÝCH UČITELŮ.....	57
8. 1.	Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze.....	57
8. 2.	Rožmitál pod Třemšínem – působiště J. J. Ryby.....	59
8. 3.	Polabské národopisné muzeum.....	61
8. 4.	Krkonošské muzeum v Pasekách nad Jizerou.....	63
8. 5.	Muzeum Komenského v Přerově.....	65

II. EMPIRICKÁ ČÁST

1. DIDAKTICKÝ PROJEKT „OSOBNOST UČITELE V PROMĚNÁCH ČASU“.....	69
2. METODICKÉ POZNÁMKY K MEDAILONKŮM.....	71
3. MEDAILONKY JAKO SOUČÁST UČIVA VLASTIVĚDY PRO 5. ROČNÍK.....	72
3. 1. Medailonek Jakuba Jana Ryby.....	72
3. 2. Medailonek Věnceslava Metelky.....	75
3. 3. Medailonek Františka Bakule.....	77
4. METODICKÉ POZNÁMKY K DIDAKTICKÉMU PROJEKTU.....	81
5. METODA DOTAZOVÁNÍ.....	100
6. HODNOCENÍ DIDAKTICKÉHO PROJEKTU.....	107
6. 1. Hodnocení z pohledu žáků.....	107
6. 2. Hodnocení z mého pohledu.....	109
7. ZÁVĚR.....	111
Poznámky.....	114
Prameny a literatura.....	116
Seznam příloh.....	118

I. TEORETICKÁ ČÁST

První část práce je věnována teoretické úvodní části, která obsahuje základní informace o výzkumné problematice a cílech práce.

První kapitola pojednává o významu výzkumu a jeho úloze v praxi. Dále jsou uvedeny základní pojmy a termíny, které jsou v průběhu práce používány.

První kapitola pojednává o významu výzkumu a jeho úloze v praxi. Dále jsou uvedeny základní pojmy a termíny, které jsou v průběhu práce používány.

První kapitola pojednává o významu výzkumu a jeho úloze v praxi. Dále jsou uvedeny základní pojmy a termíny, které jsou v průběhu práce používány.

Zatímco první kapitola se zabývá teoretickými aspekty výzkumu, druhá kapitola se věnuje praktickým aspektům výzkumu a jeho realizaci.

První kapitola pojednává o významu výzkumu a jeho úloze v praxi. Dále jsou uvedeny základní pojmy a termíny, které jsou v průběhu práce používány.

První kapitola pojednává o významu výzkumu a jeho úloze v praxi. Dále jsou uvedeny základní pojmy a termíny, které jsou v průběhu práce používány.

1. ÚVOD

Před dvěma roky o letních prázdninách jsem navštívila skanzen v Přerově nad Labem. Procházela jsem se mezi chalupami, prohlížela si skromně zařízené světničky a obdivovala se řemeslné dovednosti našich předků.

Nejvíce času jsem strávila ve staré škole. Vesnická třída z 19. století mě okouzila svou atmosférou starého mocnářství. Figuríny dětí a pana učitele, umístěné v této expozici, jako by najednou ožily. Ve svojí fantazii jsem se vrátila do doby, kdy děti psaly na břidlicové tabulky a pan učitel uměl hrát na housle.

Tady jsem si uvědomila, že se změnilo nejen prostředí školní třídy ale i celé školství. Vždyť v průběhu staletí prošlo školství velkými změnami sociálními, politickými, hospodářskými a pedagogicko-metodickými. Všechny tyto změny ovlivňovaly děti, rodiče a zejména pedagogy.

Když jsem se rozhodovala o tématu své diplomové práce, vzpomněla jsem si na prázdninový výlet do skanzenu. Začala jsem se věnovat osobnostem, které velkou měrou školní prostředí vytvářely, děti vychovávaly, vzdělávaly a připravovaly na život.

Zamýšlela jsem se nad tím, jaké postavení měli učitelé v 18., 19. a ve 20. století. Zajímalo mě, v jakých sociálních a ekonomických poměrech žili, jaké profesní nároky museli splňovat, co vše kromě svého povolání zvládali. Otázek stále přibývalo. Hledala jsem na ně odpovědi, a tak se pomalu začala rodit moje diplomová práce „OSOBNOST UČITELE V PROMĚNÁCH ČASU“.

Problematika školního prostředí a vztahů mezi učiteli a žáky se objevuje nejen v odborných publikacích ale i jako vděčné téma ve filmu a literatuře. Na závěr jsem si vypůjčila slova Boženy Němcové z povídky Pan učitel. Velmi pěkně zde líčí svůj vztah ke škole a popisuje pana učitele, kterého bych přála všem dětem: „Šest let byla jsem v Chvalíně, a čemu jsem se tam naučila, to mi zůstalo dobrým základem dalšího učení; a nejen já, ale všickni, kteří jsme tam do školy chodili, na pana učitele s vděčným srdcem pamatovat budem. Naučilť nás milovati Boha, vlast a bližního jako sebe samého, a i méně schopní tolik vědomostí nabyli, co každému k živobytí nevyhnutelně třeba.“

2. METODY POUŽITÉ V DIPLOMOVÉ PRÁCI

2.1. Empirické metody

Metoda dotazování

Dotazování je v současnosti nejčastější aplikovanou metodou v pedagogickém výzkumu, v české i zahraniční pedagogice. „Jde o způsob shromažďování informací od respondentů (dotazovaných subjektů), a to na základě písemně předkládaných otázek nebo výroků.“¹ V pedagogickém výzkumu se dotazování využívá nejčastěji ve formě dotazníků pro zjišťování názorů a postojů žáků, učitelů, rodičů aj.

Počátky užívání této metody jsou spojeny se jménem amerického psychologa a pedagoga G. S. Halla. Hall zkoumal dotazníkem nejrůznější stránky psychiky dětí a mládeže.

Při konstruování a používání dotazníku je důležité respektovat určité požadavky. Nejdůležitější je správná konstrukce dotazníku. Podle cíle dotazování a podle typu dotazovaných osob je nutné uzpůsobit strukturu dotazníku. To znamená, že výzkumník musí rozhodnout, zda do dotazníku začlení jen uzavřené otázky (k nimž respondenti jen označují odpovědi z nabídnutých alternativ), nebo otevřené otázky (které respondentovi nevnucují volbu odpovědi, ale dávají mu volnost k jejímu vyjádření), anebo škálované otázky (při nichž respondent hodnotí posuzovaný jev podle zadané stupnice), nebo zda dotazník bude obsahovat kombinace těchto otázek. Otázky musí být jasně a konkrétně formulovány. Otázky je třeba formulovat tak, aby respondent otázku skutečně chápal, a aby ji všichni respondenti chápali ve stejném významu. Tím se myslí, že slovník, termíny, stupeň obecnosti pojmů jsou přiměřené respondentům. Je třeba dbát, aby otázky nepůsobily sugestivně, aby nenaváděly k určitým odpovědím. Otázky musí být stylisticky promyšlené a gramaticky správné.

Dále musí být dotazník konstruován tak, aby měl přiměřený rozsah. Je důležité respektovat věk respondentů, jejich zkušenost s vyplňováním dotazníků

atd. To je zvláště důležité, jsou-li respondenty dotazníku děti školního věku, u nichž nesmí být překročena přiměřená doba pro práci s dotazníkem.

Neméně důležitý je i způsob zadávání dotazníku. V pedagogickém výzkumu se uplatňují rozdílné způsoby zadávání. Jedním ze způsobů zadávání je velmi pohodlné, ale neosobní rozesílání dotazníků poštou (např. na školy, rodičům aj.). Výhodou je velké pokrytí respondentů, avšak nevýhodou je, že výzkumník takto nepřijde do osobního kontaktu s respondenty, což ochuzuje jeho informovanost. Další nevýhodou je nízká návratnost těchto dotazníků (obvykle jen asi 1/3 – 1/2 dotázaných vrací vyplněné dotazníky).

Další možnou aplikací je způsob distribuce, kdy výzkumník sám zadává dotazníky respondentům, instruuje je a motivuje k jejich vyplnění.

S aplikací dotazníků jako metody empirického výzkumu je spjata určitá kritika a pochybnosti. Výsledky dotazování nelze přeceňovat, je nutné na ně pohlížet obezřetně a pečlivě zvažovat záměry. Nelze zaručit, že odpovědi respondentů vyjadřují skutečně jejich názory, často může docházet k různým zkreslením, zejména u respondentů mladšího věku.

Vzhledem k charakteristickým typům odpovědí se rozlišují dvě základní verze dotazníků: strukturovaný (dotazník uzavřené formy, tj. s uzavřenými otázkami) a nestrukturovaný (otevřené formy, tj. s otevřenými otázkami). Mezi další typy dotazníků patří dotazník standardizovaný (ověřený na velkém vzorku respondentů), dotazník ad hoc (připravený pro jedno použití), speciální dotazníky pro měření parametrů edukačního prostředí (umožňují hodnotit skutečný stav klimatu třídy) či dotazník se sémantickým diferencíálem (sémantický diferencíál je škála, pomocí které respondent vyjadřuje své hodnotící postoje k vlastnostem posuzovaného jevu). Dotazníky jsou používány nejčastěji ke zjišťování postojů, hodnotových orientací, sociálního klimatu.

Z hlediska objektivizace dat, získaných dotazníkem, je důležité spojovat jeho užití s dalšími metodami, které doplní, zpřesní či prohloubí výsledky dotazníkové metody (metoda pozorování, rozhovoru aj.). Tato metoda byla použita při realizaci didaktického projektu se žáky 5. třídy.

Metoda rozhovoru

Písemný dotazník je jen jednou z forem dotazování. Obdobou písemného dotazníku je ústní rozhovor neboli interview. „Rozhovor je metodou bezprostředního kontaktu se zkoumanou osobou.“²

Podle účelu můžeme rozlišovat rozhovor diagnostický a výzkumný, podle struktury rozlišujeme rozhovor řízený (probíhá podle otázek, jejichž znění i pořadí jsou přesně určeny a předem připraveny) a volný (obsah, pořadí a formulace otázek závisí na tazateli), z hlediska zúčastněných osob může jít o rozhovor individuální (výzkumný pracovník pracuje s jednou osobou) nebo skupinový (současně pracuje s více osobami). Při rozhovoru lze klást otázky otevřené, poskytující zkoumané osobě naprostou volnost odpovědi, nebo zavřené otázky, při nichž respondent volí jednu z alternativ odpovědi. K umění rozhovoru patří i různé techniky kladení otázek, které mají různé modifikace (otázky přímé, nepřímé, projektivní).

Metoda rozhovoru je charakterizována přímou sociální interakcí. Navázání osobního kontaktu usnadňuje hlouběji proniknout do motivů a postojů respondentů. Při této metodě lze zachytit nejen sdělovaná fakta, ale i některé vnější reakce dotazovaného, a podle nich pohotově usměrňovat rozhovor potřebným směrem.

Mezi základní podmínky rozhovoru patří přesné stanovení cíle a vypracování plánu výzkumu. Důležitou etapou je příprava rozhovoru. V přípravné etapě výzkumník vymezí jasně problém, k němuž je rozhovor zaměřen a určí vzorek respondentů. V průběhu rozhovoru je důležité, aby výzkumník motivoval respondenty ke spolupráci. Projevuje zájem o výpovědi respondenta.

Určitým problémem při použití metody rozhovoru je jeho zaznamenávání a volba techniky registrace dat. Výzkumný pracovník buď sám zaznamenává odpovědi během rozhovoru, nebo použije technického prostředku (magnetofonový záznam). Použití magnetofonového záznamu umožňuje tazateli, aby se soustředil na obsah rozhovoru, aby mohl věnovat pozornost neverbálním projevům respondenta (mimika, gestikulace aj.) Dále umožňuje lépe navodit a udržovat

během rozhovoru sociální kontakty s respondentem. Oproti dotazníku je rozhovor časově náročnou metodou a proto je zpravidla omezen počet respondentů.

Metoda rozhovoru se často používá s dalšími metodami, jako je dotazník, metoda pozorování i pedagogický experiment. Tato metoda byla také použita při realizaci didaktického projektu.

2.2. Teoretické metody

Analýza a syntéza

„Jedná se o dva vzájemně podmíněné procesy, které od sebe nelze oddělit, neboť spolu úzce souvisí. Analýza pedagogických jevů a procesů znamená myšlenkové rozčleňování těchto celků na jednotlivé části. Analýza umožňuje oddělit podstatné od nepodstatného, každá analýza vychází z určitého celku, který rozkládá. Syntéza je myšlenkové spojování částí stránek, vyčleněných prostřednictvím analýzy.“³

Indukce a dedukce

„V reálném procesu poznávání vystupují indukce a dedukce vždy společně. Jsou to dva pevně spojené a vzájemně se podmiňující momenty složitěho dialektického procesu poznávání. Pojem indukce označuje ve smyslu tradiční logiky úsudek od dílčího k obecnému, cestu vyvozování hypotetických závěrů ze známých tvrzení, z jevů, faktů, událostí, které získáváme při pozorování, experimentech atd. Pojem dedukce v tradiční logice se chápe jako závěr, který směřuje od obecného k zvláštnímu.“⁴

2.3. Vyučovací metoda

Projektová metoda

„Projektová metoda je vyučovací metoda, v níž jsou žáci vedeni k samostatnému zpracování určitých projektů a získávají zkušenosti praktickou činností a experimentováním.“⁵ Projektová metoda vznikla již koncem 19. století a

je spjata se jménem amerického pedagoga J. Dewey. Jedná se o jednu z nejdůležitějších metod podporujících motivaci žáků a kooperativní učení. „Projekty mohou mít formu integrovaných témat, praktických problémů ze životní reality nebo praktické činnosti vedoucí k vytvoření nějakého výrobku, výtvarného či slovesného produktu.“⁶Tato metoda byla použita při realizaci didaktického projektu se žáky 5. třídy.

2.4. Historické metody pedagogického výzkumu

Metoda historická

Tato metoda se řadí k základním metodám pedagogického výzkumu. Na historické metodě jsou založeny dějiny pedagogiky. Dějiny pedagogiky nás seznamují s praxí i teorií výchovy vzdělání od vzniku lidské společnosti až do současné doby. I v historicko-pedagogických výzkumech se používají obecně vědecké metody, jako je analýza a syntéza, klasifikace, indukce a dedukce, metoda srovnávací a historickosrovnávací, přímá metoda, biografická metoda atd. Spolu s nimi se užívají metody specifické pro dějiny pedagogiky. Jedná se o studium archivního materiálu, dokumentů, statistických údajů, učebnic i učebních pomůcek, školní dokumentace apod. Také umělecké památky, zvláště literární deníky, paměti, názory na výchovu, obsažené v umělecké lidové tvořivosti, v příslovích jsou pramenem poznatků.

Metoda historickosrovnávací

„Metoda historickosrovnávací vede k poznání jednotlivých vývojových etap, téhož jevu nebo různých jevů, existujících zároveň v rozličných vývojových stádiích. Umožňuje objasnit, jak se v minulosti utvářelo pojetí a obsah vzdělání, ukázat, jak vznikaly jednotlivé koncepce v konkrétních podmínkách historického procesu atd.“⁷

Metoda biografická

„Charakteristickým rysem biografické metody je přístup ke společenské skutečnosti prostřednictvím poznatků o životě jedinců.“⁸

Rozlišujeme dva typy biografické metody – individuální a skupinovou biografii. U individuální biografie historika zajímá, v čem život jedince vypovídá o společenském vývoji. U skupinové biografie pracuje historik s údaji o velkém počtu konkrétních jedinců. Je důležité si uvědomit, že elementární biografické údaje (sociální původ, zaměstnání, vzdělání, místo narození apod.) nemohou nikdy vysvětlit jednání jedince, jeho postoje. Teprve kombinace většího počtu údajů o větším počtu jedinců dává možnost nepřímo usuzovat o pravděpodobných souvislostech a vztazích. Úskalím biografické metody je, že se historik nestačí zorientovat v tom, co z množství získaných informací je podstatné a co nikoliv. Tato metoda byla použita při zpracování portrétů učitelských osobností.

Metoda progresivní a retrospektivní

„Historii si obvykle představujeme jako řadu událostí, které po sobě následovaly v čase. Život historické osobnosti líčíme od jejího narození a dětství přes období školní docházky až po sled jejích politických či kulturních činů a končíme jej její smrtí. Sledujeme-li proměny, postupujeme souběžně s myšlenou časovou osou. Takový postup nazýváme postupem diachronním. Metoda diachronního přístupu je metoda progresivní. Touto metodou historik sleduje a zachycuje minulé události tak, jak po sobě následovaly od doby starší k době novější. O událostech, které se staly ve starší době se hovoří dříve než o událostech, které po nich následovaly. Postup, kdy historik sleduje, jaký byl stav na mnoha místech v téže době, nazýváme postupem synchronním. Pokud posuzujeme to, co se stalo dříve, podle toho, co se stalo později, hovoříme o metodě retrospektivní, která je metodou synchronního přístupu.“⁹ Tato metoda byla použita při zpracování portrétů učitelských osobností.

3. VYUŽITÍ MEDAILONKŮ JAKO DIDAKTICKÉ METODY

3.1. Medailonky v kontextu kurikula 5. ročníku

Medailonky tří významných osobností v oboru školství od druhé poloviny 18. století do první poloviny 20. století bychom zařadili do kurikula 5. ročníku vlastivědy. V České republice byly oficiálně schváleny tři vzdělávací programy MŠMT: vzdělávací program Obecná škola (1995), vzdělávací program Základní škola (1996) a vzdělávací program Národní škola (1997). Všechny tyto vzdělávací programy vycházely ze závazného nadřazeného dokumentu Standard národního vzdělávání (1995).

Dne 7. února 2001 byl schválen na zasedání vlády dokument – Národní program rozvoje vzdělávání. Jedná se o dokument české vzdělávací politiky označovaný jako Bílá kniha (mezinárodně přijatý název pro koncepční a programový dokument). Byl vypracován týmem odborníků na zadání MŠMT ČR, předcházela mu veřejná diskuze. Obsahuje návrhy a doporučení jednak ekonomického a politického charakteru (např.návrh na zrušení víceletých gymnázií, na zvýšení platů učitelů aj.), jednak pedagogického charakteru (zavedení povinné výuky dvou cizích jazyků na základní škole, vyrovnání příležitostí pro sociálně znevýhodněné děti aj.), které by se měly uskutečnit do r. 2005,resp. 2010.

V návaznosti na Bílou knihu jsou v České republice vyvíjeny nové kurikulární dokumenty – rámcové vzdělávací programy (RVP), které by měly být postaveny na integraci předmětů a mezipředmětových vztahů. Na základě těchto rámcových programů si budou moci jednotlivé školy vytvářet vlastní školní vzdělávací programy. RVP nahradí nebo přeberou funkce dosavadních kurikulárních dokumentů od roku 2007.

Vzdělávací program Základní škola si ve výuce vlastivědy klade tyto cíle:

- utvářet počáteční ucelenou představu o přírodě, kultuře, historii a o životě lidí i o výsledcích jejich činnosti na různě velkých územích naší vlasti

- rozvíjet schopnost pozorovat, analyzovat, srovnávat, výstižně pojmenovávat věci, jevy a děje, souvisle o nich vyprávět
- získat odpovědný vztah ke kulturnímu bohatství vlasti, k jejímu kulturnímu dědictví a historickým památkám.

Tematika spadá do okruhu Obrazy z českých dějin. V tomto programu jsou osnovy vlastivědy společné pro 4. i 5. ročník. Jsou zde konkretizovány požadavky, co by měl žák umět. Žák by měl umět: charakterizovat svými slovy společenský, politický a kulturní život českých zemí od druhé poloviny 18. století do první poloviny 20. století, popsat způsob života lidí a znát z tohoto období nejvýznamnější události a osobnosti.

Program předpokládá, že si učitel vypracuje vlastní časově tematický plán, že rozsah a hloubku i rychlost postupu zvaží s ohledem na aktuální úroveň poznávacích schopností žáků i jejich dosavadní životní zkušenost. Učitel vybírá učivo na základě potřeb a zájmů žáků. Doporučuje se některá témata vhodně a funkčně propojovat.

Vzdělávací program Obecná škola klade důraz na to, aby učitel docílil, že slovo "vlast" nebude pro žáka prázdným pojmem. Citlivě podané vyprávění by mělo v žácích vzbudit národní hrdost a pocit příslušenství k vlastnímu národu. Učivo je zařazeno do tematického okruhu Obrazy z novějších českých dějin, kterým by mělo být věnováno dvacet vyučovacích hodin. Důraz je kladen na nový způsob práce s knihou. Žáci jsou vedeni k tomu, aby se naučili získávat informace z textu, dělat si poznámky a reprodukovat přečtené.

Hlavním smyslem vlastivědy ve vzdělávacím programu Národní škola je vybavit budoucího občana dostatečně pevnými základy jeho osobní a národní identity, vytvořit si podmínky pro jeho pozdější orientaci ve společnosti. Dějepisná, zeměpisná i občanskovýchovná složka nejsou ve vyučování oddělovány. Cíle jsou rozděleny do dvou oblastí. Cíle v oblasti postojů jsou zaměřeny na vážení si tradic, na uvědomování si své identity a hrdosti ke svému národu a na úctě k lidským právům a demokracii. V medailoncích při práci s textem se děti učí vyhledávat informace v literatuře, časopisech, novinách a tím se naplňují cíle zaměřené na rozvoj dovedností a schopností. Nedílnou součástí programu je Kafomet (katalog

forem a metod práce) – zásobník nápadů, metodických a didaktických námětů. Jeho tvůrci jsou především učitelé z praxe. Ke spolupráci na Kafometu jsou vybízeni nejen pedagogové, ale i psychologové, lékaři, výzkumníci, všichni, kdo přemýšlejí o dětech, škole, výchově a vzdělávání.

Ve vztahu k rámcovému vzdělávacímu programu bychom medailonky zařadili do vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět. Jedná se o jedinou vzdělávací oblast rámcového vzdělávacího programu základního vzdělávání, která je koncipována pouze pro vzdělávání na prvním stupni základní školy. Obor vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět je členěn do pěti tematických okruhů: Místo, kde žijeme, Lidé kolem nás, Lidé a čas, Rozmanitost přírody a Člověk a jeho zdraví. Pro naše medailonky je určující tematický okruh Lidé a čas – žáci se učí orientovat v dějinách a v čase. Podstatou okruhu je vyvolávat u žáků zájem o minulost a kulturní bohatství regionu i celé země. V každé vzdělávací oblasti jsou tzv. očekávané výstupy. V rámci očekávaných výstupů rozlišujeme dvě období. V prvním období žák naslouchá (jsou mu předkládány nejrůznější informace, údaje), sbírá informace, měl by umět získané poznatky interpretovat. Z hlediska samostatné práce žáka je toto období převážně pasivní. Ve druhém období žák pracuje s informacemi samostatněji. Srovnává, hodnotí a objasňuje. Z hlediska samostatné práce žáka je toto období aktivní. K očekávaným výstupům prvního období patří to, že žák pojmenuje, vyhledává a porovnává zvyky, způsob práce lidí v minulosti a současnosti. Mezi očekávané výstupy druhého období vztahující se k našim medailonkům bychom zařadili, že žák rozeznává současné a minulé a orientuje se v hlavních reáliích minulosti a současnosti naší vlasti, dále srovnává a hodnotí na vybraných ukázkách způsob života a práce předků na našem území v hlavních dějinných obdobích.

(pozn. Jednotlivé školy teprve připravují vlastní školní vzdělávací program, a proto neměla diplomantka možnost porovnávat jejich zpracování vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět, do které spadá vyučovací předmět vlastivěda.)

3.2. Didaktické zpracování historického období od druhé poloviny XVIII. století do první poloviny XX. století v učebnicích vlastivědy pro 5. ročník ZŠ

Abychom mohli didakticky zpracovat medailonky pedagogických osobností, bylo nutno prostudovat vzdělávací programy, RVP a učebnice vlastivědy pro 5. ročník. Podrobně jsme analyzovali učebnice vydané po roce 1989. Jedná se o tyto učebnice vlastivědy:

- Augusta, P.; Honzák, F. Vlastivěda pro 5. ročník. Praha: Práce, 1997.
- Čapka, F. Obrazy z novějších českých dějin. Praha: Alter, 1996.
- Hronek, M. Vlastivěda pro 5. ročník. Praha: Prodos, 1997.
- Chalupa, P.; Zwettler, O. Vlastivěda pro 5. ročník základních škol. Praha: SPN, 1996.
- Kol. Obrazy z českých dějin. Praha: Alter, 1995.

Při analýze jsme se zabývali těmito třemi aspekty:

1. Obsahová stránka
2. Rozsah
3. Formální stránka

Augusta, P.; Honzák, F. Vlastivěda pro 5. ročník. Praha: Práce, 1997.

1. Obsahová stránka

Názvy kapitol: Počátky vzkříšení českého národa

Vlastenci a buditelé

Svět práce a techniky

Bouřlivý rok 1848

Život ve druhé polovině 19. století

Kultura ve druhé polovině 19. století

První světová válka

Tomáš Garrigue Masaryk

Československo 1918 – 1939

Kultura a život v předválečném Československu

2. Rozsah

Každé kapitole jsou věnovány dvě strany . Učivo 19. století činí dvanáct stran a učivo první poloviny 20. století činí osm stran.

3. Formální stránka

Významná jména, data, události a pojmy jsou tučně zvýrazněny. Na konci každé kapitoly je rámeček, který shrnuje dané učivo. Učebnice je doplněna ilustracemi.

(pozn. Jednoduchost ilustrací je vhodnější pro děti mladšího školního věku.)

Čapka, F. Obrazy z novějších českých dějin. Praha: Alter, 1996.

1. Obsahová stránka

Téma: České země – součást Rakouska

Názvy kapitol: Život poddaných

Blýskání na lepší časy

Obrození českého jazyka

Buditelé českého národa

Vynálezy mění svět

Rozkvět kultury a umění

Politické probuzení

Téma: Rakousko – Uhersko (dualismus)

Názvy kapitol: Nespravedlivé Rakousko

Národ sobě

Hospodářský růst českých zemí

Nové uspořádání společnosti

Téma: První světová válka

Název kapitoly: Hrůzy první světové války

Téma: Samostatné Československo

Názvy kapitol: Tvář nového státu

První prezident

Jak se žilo v první republice

Republika se hroutí

2. Rozsah

Každé kapitole jsou věnovány dvě strany. Učivo 19. století činí dvacet dva stran a učivo první poloviny 20. století činí deset stran.

3. Formální stránka

Významná jména, data, události a pojmy jsou tučně zvýrazněny. Na konci každé kapitoly jsou otázky a úkoly k opakování daného učiva. Součástí učebnice jsou ilustrace, fotografie, plakáty, mapy a ukázky dobových dokumentů. Na konci učebnice je závěrečný test a devět křížovek.

(pozn. Učebnice je celá věnována historicko-politickým souvislostem.)

Hronek, M. Vlastivěda pro 5. ročník. Praha: Prodos, 1997.

1. Obsahová stránka

Názvy kapitol: Osvícenství

Tereziánské a josefínské reformy

Národní obrození a jeho významné osobnosti

Rozvoj vědy a techniky

Revoluční rok 1848

Kulturní život 19. století

První světová válka

Vznik Československé republiky a budování státu

Tomáš Garrigue Masaryk a Edvard Beneš

2. Rozsah

Každé kapitole jsou věnovány přibližně dvě až tři strany. Učivo 19. století činí patnáct stran a učivo první poloviny 20. století činí sedm stran.

3. Formální stránka

Významná jména, data, události a pojmy jsou tučně zvýrazněny. V této učebnici není shrnutí učiva ani opakování formou otázek a úkolů. Učebnice je obohacena fotografiemi a portréty významných osobností.

(pozn. V kapitole Kulturní život 19. století je zmínka o Jakubu Janu Rybovi jako rožmitálském kantorovi a autorovi České mše vánoční.)

Chalupa, P.; Zwettler, O. Vlastivěda pro 5. ročník základních škol. Praha: SPN, 1996.

1. Obsahová stránka

Názvy kapitol: Jak vznikl novodobý český národ?

Český jazyk v národním obrození

Představitelé národního obrození a společenský život

České země v bouřlivých letech 1848 – 1849

Kulturní a vzdělávací spolky. Národní divadlo

Hospodářský rozvoj českých zemí po roce 1850

Vznik Rakouska – Uherska a život jeho obyvatel

První světová válka a vznik Československé republiky

Prezident T. G. Masaryk a nový československý stát

Kulturní rozvoj v Československu mezi válkami (1918 -1938)

2. Rozsah

Každé kapitole jsou věnovány dvě strany. Učivo 19. století činí čtrnáct stran a učivo první poloviny 20. století činí šest stran.

3. Formální stránka

Významná jména, data, události a pojmy jsou tučně zvýrazněny. Učebnice obsahuje jak kolonku zapamatujte si, tak i opakování formou doplňování vět (např.: Česky začali mluvit i vzdělání lidé a z jejich podnětu bylo založeno... . Proč mělo divadlo tak velký význam pro šíření českého jazyka?). Kromě ilustrací obsahuje tato učebnice i mapky.

(pozn. V kapitole Český jazyk v národním obrození se objevuje jméno Jakuba Jana Ryby a zmínka o tom , jak vypadala škola na počátku 19. století.)

Kol. Obrazy z českých dějin. Praha: Alter, 1995.

1. Obsahová stránka

Název kapitoly: České království za panování Marie Terezie a Josefa II.

2. Rozsah

Kapitole jsou věnovány čtyři strany. Rozsah učiva činí čtyři strany.

3. Formální stránka

Významná jména, události a pojmy jsou podtrženy. Na konci kapitoly jsou otázky a úkoly k opakování daného učiva. Součástí učebnice jsou ilustrace.

(pozn. Na tuto učebnici navazuje učebnice Obrazy z novějších českých dějin.)

Na základě předloženého srovnání je bezpochyby nutno dospět k závěru, že tématu je věnován relativně malý rozsah a je začleněn do kulturně-ekonomického vývoje daného století.

Záměrem učebnic není naučit se všemu zpaměti, ale prezentovat ucelený přehled o historické minulosti naší země. Záleží na učitelském umění vhodnými metodami a formami látku vyložit. Předpokládá se, že učitel i žáci výuku obohatí o další zajímavé publikace a materiály (mapy, naučné programy, besedy a exkurze).

3.3. Začlenění medailonků do učiva vlastivědy pro 5. ročník

Za hlavní cíl medailonků si klademe, aby žáci porozuměli dané době prostřednictvím života a působení vybraných pedagogických osobností. Dále bychom chtěli popsat dobu, v níž žily pedagogické osobnosti, a přiblížit jim historické souvislosti. V životopisech chceme zprostředkovat základní fakta a pomocí medailonků být přínosem nejen do učiva vlastivědy.

Po prostudování jednotlivých učebnic lze konstatovat, že jméno Jakuba Jana Ryby se objevuje pouze v souvislosti s jeho Českou mší vánoční. V učebnicích je opomíjeno, že kromě velikánů jako byli J. Jungmann nebo J. Dobrovský se o zachování českého jazyka, české vzdělanosti a národní identity zasloužili i mnozí vlastenečtí učitelé, z nichž vybíráme například Jana Vlastimíra Svobodu nebo Věnceslava Metelku.

V první polovině 20. století byl pak jedním z průkopníků nového školství František Bakule.

Na základě všech prostudovaných materiálů bychom medailonky zařadili do vzdělávacího programu Základní škola, protože se diplomantka ztotožňuje s cíli tohoto vzdělávacího programu (viz strana 12 a 13).

V rámci předmětu vlastivědy bychom přiblížili Jakuba Jana Rybu v kapitole Tereziánské a josefínské reformy a Věnceslava Metelku nejlépe v kapitole Vlastenci a buditelé. Medailonek Františka Bakule by bylo možno začlenit do kapitoly Kulturní rozvoj v Československu mezi válkami.

Jana Vlastimíra Svobodu do medailonků pro žáky 5. ročníku nezařazujeme, neboť jeho výchovný program byl zaměřen pro děti předškolního věku. Přesto Svobodova pedagogická práce v opatrovně Na Hrádku je oceňována jako součást nového hnutí v národní výchově.

4. KOMENSKÝ – INSPIRACE PRO UČITELE DALŠÍCH STALETÍ

Jan Amos Komenský (1592 - 1670) vnímá školu jako „dílnu lidskosti“, která by měla u člověka rozvíjet myšlení, řeč a podporovat jeho aktivitu. Klade důraz na rozvíjení oblasti smyslové, jako předstupeň k rozvíjení oblasti rozumové.

Komenský byl proti mechanickému učení se nazpaměť bez porozumění obsahu a proti odtržení teoretické výuky od praxe. Chtěl, aby ve třídě bylo dítě seznámeno s učební látkou pomocí názorů. Problematikou názorného vyučování se zabýval ve svém díle *Orbis pictus – Svět v obrazech*. Jedná se o cyklus sto padesáti obrázků - dřevorytů, které představovaly soubor věcí i náplň určitého úseku života. Komenský se zabývá tématy jako např. přírodními živly, flórou a faunou, anatomii člověka, lidskými činnostmi a řemesly.

V předmluvě k *Orbis pictus* Komenský napsal: „Hlavní věcí je předvádět správně smyslům věci vnímatelné tak, aby nebylo možno jich nepochopit. Neboť nemůžeme ani jednat, ani mluvit moudře, jestliže dříve řádně neporozumíme všemu, co máme konat a o čem máme mluvit. Poněvadž se toho ve škole napořád nedbá a žákům se ukládají k učení věci, kterých nepochopili a svými smysly řádně nepostihli, stává se, že práce učitelů i žáků postupuje obtížně a nese málo užitku. Hle, zde je nová pomůcka pro školy: zobrazení a pojmenování všech hlavních věcí na světě a všeho hlavního jednání v životě!“¹⁰

Komenský původně stylizoval *Orbis pictus* jako pomocnou knížku pro předškolní výchovu. Později si uvědomil, že je to skvělá příručka pro učení latině a kterémukoliv jazyku včetně mateřského.

Komenský zpestřoval vyučování nejen pomocí názorných obrazů, ale i školními divadelními hrami. Sestavil soubor žákovských divadelních her s návodem pro jejich využívání při vyučování. Je to *Schola ludus – Škola hrou*. Prostřednictvím her se žáci seznamovali nejen s dějepisem a historickými postavami, ale vhodně kladené otázky a odpovědi jim napomáhaly učit se i latině.

Nechme se inspirovat Komenského spisy a přejme si, aby dnešní děti mohly vnímat školu jako „dílnu lidskosti“, která je uvádí do základních lidských hodnot. Zvláště v tom bychom mohli spatřovat Komenského odkaz současné učitelské generaci.

Mezi osobnostmi, u nichž byly hledány kořeny českého národa v obrozeneckém období, nepochybně nalezneme i Jana Amose Komenského. Jeho odkaz, zvláště ve vztahu ke škole, se otvírá díky překladům do češtiny a prvním vydáním jeho spisů v Čechách ve druhé polovině 19. století. Proto je možné nalézt jeho spisy v knihovnách českých učitelů buditelů a jeho vliv je možno spatřovat přímo v konkrétní práci s českými dětmi.

5. VESNICKÝ UČITEL V XVIII. STOLETÍ

V této kapitole se zaměříme na problematiku vesnického učitele z obecného hlediska, abychom lépe porozuměli osudům konkrétních učitelů v dalších kapitolách.

Tematikou vesnického učitele se zabývá více autorů. Jedním z nich je Emanuel Strnad, který přiblížil zapomenuté pedagogické osobnosti ve své knize *Vlastenecký učitel*. Významným dokladem o pedagogické činnosti a osudu českého vesnického učitele z konce 18. století jsou také Školní deníky Jakuba Jana Ryby.

V první polovině 18. století tvořili hlavní jádro učitelů nekvalifikovaní učitelé (vyškolení hudebníci a zpěváci). Místní „pokoutní“ učitelé – vysloužilci, zpěváci a řemeslníci byli jen dočasnými náhradníky za pravého kantora. Učitelé byli vázáni službou ke kostelu, zvláště dokud nebyla ještě školní povinnost.

Školy té doby byly pod dohledem správců far a vrchnosti. Provoz školy byl hrazen z prostředků získaných za zádušní mše a v malé míře z prostředků vrchnosti.

Vrchnost často neplnila povinnosti přispívat na učitele a přenechávala tuto péči poddaným ve formě naturálií.

Skromné živobytí nutilo venkovského učitele přilepšovat si i vedlejšími příjmy. Učitel ovládal hru na všechny nástroje, především na varhany, hrál, dirigoval i zpíval. Učitel dostával příspěvky za úkony v kostele (za křest, svatby, pohřeb). Za hudbu při mších míval stálý příjem od faráře i sousedů a zbývající část na živobytí si přilepšoval hrou mimo kostel. Učitel si mohl zabezpečit lepší existenci jedine hudbou. Dalším pravidelným příjmem pak byly koledy.

Venkovský učitel vykonával nejrůznější aktivity také mimo školu. Často provozoval hudbu, účastnil se lidových veselí a různých obřadů (křtin, svateb, pohřbů) a stál tak v centru společenského života. Učitelé zapisovali lidová podání, úsloví, tance, písně. Byli také našimi prvními sběrateli národních písní.

Venkovský učitel musel mít široký vědomostní a dovednostní potenciál, neboť učil děti nejen triviu (psaní, čtení, počty), ale seznamoval je i s hudbou, přírodou a historií.

Ve školách byla zavedena písmenková a tabulková metoda. (Metody pro učitele tereziánských škol vydal roku 1775 opat Johann Ignác Felbiger ve své proslulé „Methodenbuch“). Podstatou této písmenkové metody bylo zapisování počátečních písmen slov, která učitel předříkával a děti je po něm opakovaly. Měly si tak připomenout slovo a vybavit si jeho význam.

Vyučování bylo příliš mechanické. V tereziánské škole nebyla uplatňována estetická výchova a zpěv.

Obsah článků v čítankách byl vybírán tak, aby si žáci uvědomili povinnosti k panovníkovi, k vrchnosti a k vlasti. Náboženství a němčina patřily mezi přední vyučovací předměty. Čeština byla na českých triviálkách jen trpěna. V první polovině 18. století úloha českého učitele spočívala v tom, aby nevymizela znalost trivia. Do škol se postupně zavádí ruční práce, nauky o hospodaření, pěstování stromů apod. Na vesnických školách učitel spojoval vyučování s praktickými činnostmi (štěpařství, včelařství, práce na zahradě) a připravoval tak mládež pro jejich životní zaměření, nejčastěji charakteristické manuální činnosti. Takto zaměřené vyučování neslo název industriální.

Systém učitelského důchodu nebyl náležitě vyřešen, a proto učitel v důchodovém věku zůstával bydlet ve škole, v níž předtím působil, i po skončení své aktivní činnosti. Jeho mladší nástupce měl povinnost odvádět mu část svého výdělku.

Postavení lidového učitele v 18. století bylo svízelné, neboť byl podřízen několika nadřízenými – tj. musel se podřítit jednak vrchnosti světské ale i církevní.

Za vlády Marie Terezie (1740 - 1780) došlo ve školství ke změně. V roce 1774 vydala Marie Terezie zákon (Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech císařsko-královsky dědičných zemích), na základě něhož byla zavedena školní povinnost. Tento zákon přinesl tyto základní povinnosti. „Školní povinnost dětí byla od šesti do dvanácti let, pouze na venkově měly děti od

devíti do dvanácti let v létě úlevu. Pro mládež do dvaceti let byly dvě opakovací hodiny týdně.“¹¹

Za vlády Josefa II. (1780 - 1790) majitelé panství, vrchnost a státní úředníci podporovali pravidelnou školní docházku a snažili se o finanční zabezpečení učitelů. „Od roku 1781 je povinná školní docházka zpřísněna a rodiče, kteří neposílali děti do školy, mohli být trestáni dvojitým školným nebo pracemi v obci, když nemohli zaplatit. Obecné školy měly být zřízeny všude, kde devadesát až sto dětí docházelo ze vzdálenosti více než půl hodiny.“¹²

Josefínská reforma usilovala o to, aby nejen farář, ale i učitel byl svázán svými povinnostmi se školou i farou.

6. UČITELÉ OD DRUHÉ POLOVINY XVIII. STOLETÍ DO PRVNÍ POLOVINY XX. STOLETÍ

Stoupencem tereziánských a josefínských reforem je Jakub Jan Ryba. V zavedení nové školní reformy vidí počátek dalšího rozvoje našeho školství a možnosti vzdělání.

Jakuba Jana Rybu řadíme mezi učitele na přelomu 18. a 19. století, v době počátku tzv. školní povinnosti, kdy u nás ještě bylo vzdělání podceňováno. Výchova a vzdělání za Rybovy činnosti je metodikou triviální školy.

Národní obrození zasahovalo do oblasti kulturní, školské i hospodářské.

V této oblasti koncem třicátých let budoval Karel Slavomil Amerling (1807 – 1884) nové středisko k sebevzdělávání řemeslnického dorostu, studentů a k rozvoji učitelů, které nazval při jeho založení 1840 Budčí (národní ústav vzdělávání). Sídlo tohoto ústavu bylo v Žitnobranské ulici (nyní Panské) v Praze. V několika patrech se nacházela hvězdárna, vyučovací síně, laboratoř, bohaté kabinety, hydropatický ústav léčebný, ateliér pro rytce a malíře, dílny (truhlářská, tiskařská), knihovna a botanická zahrada.

Amerling pořádal večerní přednášky pro řemeslníky, živnostníky i učitele, které uváděl do problematiky filozofie, psychologie, antropologie a pedagogiky. Přednášky byly určeny i vlastenecky založeným ženám a dívkám. Ty se odehrávaly na půdě tzv. ženské Budče, z které se později vyvinul ústav pro vzdělávání dívek, který vedla Amerlingova žena až do roku 1870.

Roku 1848 byl Amerling jmenován ředitelem c. k. vzorní hlavní školy české, která byla později přetvořena na c. k. ústav k vzdělávání učitelů. Obecně byl tento ústav zván Budčí. Amerling zde působil např. s dr. Hákem, dr. Hněvkovským, Šumavským, Vašákem, Šmilaurem a Šolcem. Poslední tři jmenovaní vedli v Budči pěveckou a hudební školu.

Amerlingovi spolupracovníci se podíleli na prvních čítankách, učebnicích, obrazech k názornému vyučování a na dětské literatuře.

K nejvýznamnějším Amerlingovým spolupracovníkům patřil i Jan Vlastimír Svoboda, pod jehož vedením vznikla první opatrovna v Čechách. Zřízení

opatrovny Na Hrádku v Praze pomáhalo tomu, že si děti před vstupem do hlavní školy osvojovaly základy mateřského jazyka a trivie, aby snadněji obstály v první třídě.

Ve čtyřicátých letech vlastenečtí učitelé usilovali o zřízení národního školství. V monarchii nebylo možné samostatné národní školství rozvíjet. Snaha oprostít se od rakouské školy je reprezentována Amerlingem.

Svobodnější postavení učitelů vlastenců se mohlo projevit až po červnové revoluci 1848, kdy se v Praze mezi studenty šířil odpor proti metternichovskému režimu a vídeňskému centralismu. Učitelé se postavili proti „vídeňské škole“, která na českém venkově ponechávala triviální školy – tj. školy chudinské s náboženskou výchovou a s praktickými předměty pro povolání.

Postupně se začalo v českých školách prosazovat souznění s českým emancipačním procesem. Budeč se stala po roce 1848 střediskem, které se snažilo prosadit vlastenecké myšlenky na půdu české školy.

Profil učitele v době obrození má dvojí podobu: josefínskou a vlasteneckou. Vlastenci šířili školský pokrok až do nejzapadlejších horských vesniček. V jedné z nich, v Pasekách nad Jizerou působil Věnceslav Metelka, horský písmák a školní pomocník. Do svých záznamů si zapisoval své myšlenky koncem třicátých let a v letech čtyřicátých. Obdivoval národní buditele, Tyla, Šafaříka, Jungmanna. Velké naděje vkládal do roku 1848, ale s nástupem Bachova absolutismu v roce 1851 jeho naděje pomasly. Stal se předobrazem hlavního hrdiny (učitele Čížka) Karlu Václavu Raisovi v jeho románu „Zapadlí vlastenci“.

Vlastenecké obrozenecké působení se začíná měnit koncem 19. století.

Ve druhé polovině 19. století byl v Rakousku a Německu rozšířen tzv. herbartismus. Podle Herbart je cílem vychovat člověka ctnostného a připravit ho na určité povolání.

Herbartovi žáci se značně odklonili od původních Herbartových myšlenek a jeho filozofické a psychologické zdůvodnění práce se žákem natolik okleštili, že původní teoretický Herbartův základ zformalizovali. Znamenalo to, že byly uplatňovány především čtyři formální Herbartovy stupně v rámci vyučovacího procesu a jim mechanicky podřizováno vše.

Důraz, který Herbart kladl na přirozenou autoritu vychovatele a lásku k dětem, byl potlačen ve prospěch formální kázně a podřízenosti žáka majestátu učitele. Herbartismus tak vyprodukoval tzv. „starou školu“. Herbart si uvědomuje, že je důležité náboženství, ale nechce, aby škola byla podřízena církvi.

Na české půdě se postupně projevovalo odmítání herbartismu a odpor proti všemu, co souviselo s tzv. „starou školou“. Česká pedagogika je tak postupně vtažena do evropského zápasu o nový prostor pro rozvoj dítěte otevřeně hlášený Ellen Keyovou v jejím „Století dítěte“ a formulovaný v pedagogickém směru nazvaném pedocentrismus. Tato éra charakteristická pro přelom 19. a 20. století se v nově vzniklé Československé republice silně uplatnila mezi lety 1918 – 1939.

Největší oporu poskytlo reformně smýšlejícím učitelům „hnutí učitelů pokusníků“. Toto hnutí potřebovalo schopné učitele, kteří by účinně dokázali převést teoretické poučky do života a obohatit tak výchovnou a vyučovací praxi škol. Z velké řady učitelů pokusníků (kterými byli např. Josef Úlehla, Augustin Bartoš, Eduard Štorch atd.) jsme si vybrali Františka Bakule, protože je typickým a nejznámějším představitelem pokusnického hnutí. Cílevědomě se věnoval estetické výchově poprvé na Malé Skále podle zásady: výchova uměním. Na Malé Skále vznikly zárodky jeho komplexně pojaté výchovy životem a prací. Později v Jedličkově ústavu své svěřence vychovával prací, proto jeho hlavní učebny byly dílny.

V našich pokusných školách po roce 1918 se kladl důraz na svobodnou práci učitele a žáka. Vyučování bylo zaměřeno na spojení soustavné práce v triviu s volným projevem dětí, využitím jejich zájmů a potřeb (např. vypěstování vztahu ke knize, rozvíjení hudebního sluchu dětí i estetického prožívání uměleckého díla, ruční práce s materiálem, pozorování přírody, pěstování květin, ošetřování domácích zvířat). Žáci byli vychováváni k tomu, aby neopovrhovali tělesnou práci.

Pedagogové českých pokusných škol se věnovali svému poslání nejen ve škole, ale i mimo ni. Přestože nedošlo k zásadnímu řešení reformních problémů (názor Otakara Kádnera v práci Vývoj a dnešní soustava školství, 1931), přinesli pokusníci do škol nové prvky vyučování, kterými přispěli k trendům výuky od druhé poloviny 20. století (školy v přírodě, práce na zahradě, tvořivé dílny).

7. PORTRÉTY UČITELSKÝCH OSOBNOSTÍ OD DRUHÉ POLOVINY XVIII. STOLETÍ DO PRVNÍ POLOVINY XX. STOLETÍ

Tato kapitola pojednává o životě a působení učitelských osobností - Jakuba Jana Ryby, Jana Vlastimíra Svobody, Věnceslava Metelky a Františka Bakule. Tyto čtyři osobnosti žily v různých dobách, navzájem se neznaly. Přesto mají mnoho společného – silné sociální cítění, lásku k dětem a vlasti, cit pro hudbu, snahu přinášet nové prvky do vyučování a odhodlání čelit kritice nadřazených a společnosti. Tedy vše, co by neměl postrádat i dnešní učitel.

7.1. Jakub Jan Ryba

7.1.1. Portrét Jakuba Jana Ryby

Jakub Jan Ryba se narodil 26. října 1765 v Přešticích u Nepomuku. Po svém otci zdědil hudební vlohy a lásku k hudbě. Rybův otec v Nepomuku učil a hrál na varhany, což bylo povinností učitele. Od sedmi let se Ryba učil hře na klavír a varhany, což bylo povinností učitele. Od sedmi let se Ryba učil hře na klavír a varhany, což bylo povinností učitele. Od devíti let hrál na housle, později na violoncello a varhany. Jako chlapec zpíval ve sboru. Po dvouleté přípravě z latiny a řečtiny u tamějšího kaplana přichází roku 1780 na latinské školy do Prahy. Komponuje, opisuje si noty a seznamuje se s hudbou při kvartetech na koleji. Pro nedostatek peněz však ze studií odešel a jako školní začátečník vypomáhá v nepomucké škole. Hodně čte, zajímá se o hudební teorii a zastupuje také nemocného otce při hraní na varhany. Po otcově uzdravení působí v Mníšku u Prahy jako školní pomocník u svého strýce Josefa Jakoubka.

Počátkem roku 1788 nastupuje do Rožmitálu za nemocného kantora Ondřeje Poddaného. Po inspekci krajského komisaře byl dne 23. května 1788 jmenován řádným učitelem v rožmitálské škole.

Ryba uvítal změny v novém školství, které se týkaly především zavedení povinné školní docházky, dodržování školských předpisů a základního vzdělání. Čte pedagogické a filozofické spisy (např. J. J. Rousseau - Emil, J.I. Felbiger - Vlastnosti, vědomosti a četba rozšafných učitelů, A. Pařízek - Nástin rozšafného učitele pro nastávající venkovské učitele a J. A. Komenský Janua linguarum). K tomu si připomínal své vlastní pedagogické poznámky z dob svého studia a průběžně je doplňoval. Překládal filozofy Seneku, Sokrata a německého raného osvícence Thomasia. Ryba sám však vytvořil také několik prací, ke kterým např. patří: Radovánky nevinných dítek o Vánocích (1804), Kancionálek pro českou školní mládež (1808), Abeceda bohabojnosti, šlechtnosti, moudrosti a opatrnosti (1813).

Kancionálek pro českou školní mládež byl věnovaný dětem i učitelům. Spisy se snaží vnést osvětu do „temného“ nedostatečně vzdělaného venkova pověrami. V Abecedě bohabojnosti, šlechtnosti, moudrosti a opatrnosti se snaží u dětí rozvinout vlastnosti související s láskyplností k rodičům, učitelům a pracovitostí. Řídil se myšlenkou Komenského, že děti ve škole by si měly být rovny. Žákům se snažil vštípit smysl pro dobro.

J.J. Ryba jako učitel a zároveň jako regenschori (ředitel kůru) zkomponoval velké množství církevních i světských děl. Do roku 1801 jich napsal podle vlastních záznamů 1083, celkem pak přes 1150. Nejvíce se zachovalo církevních kompozic, světských děl jen velmi málo. V jeho skladbách je patrný vliv ranných klasiků, Jana Křtitele Vaňhala, Jana Evangelisty Koželuha a také Josefa Haydna a Wolfganga Amadea Mozarta. Vrcholným projevem lidové hudby jsou jeho pastorely a nejznámější vánoční mše „Hej mistře.“

Po odchodu do důchodu (na odpočinek) starého učitele Ondřeje Poddaného byl Ryba ustanoven na jeho místo. Jeho úkolem bylo převzít všechny povinnosti, které měl předchozí učitel (kostelní služby, pohřby a řízení sboru). S pomocníkem Františkem Kašpárkem rozepisoval vlastní skladby a opisoval cizí, psal i písně pro mládež. Václav Ryba (syn J.J.Ryby) si natolik cenil otcova hudebního díla, že po jeho smrti vydal „Dar pilné mládeži“, jako dvoudílný svazek obsahující 12 písní

v doprovodu fortepiana. Ještě za života otce šel Václav Ryba v jeho šlépějích, neboť roku 1814 byl přijat v otcově škole jako jeho praktikant.

Jak vrchnost, tak venkovský lid neviděli ve vzdělávání jako takovém významnou součást svého života. Vrchnost se chovala k Rybovi jako k učiteli s despektem, proto i rodiče jeho žáků, nejenže neoceňovali jeho snahy o povznesení vzdělanostní úrovně jejich dětí, ale často v Rybově snaze o školní docházku a povinnosti viděli překážky, kterých je nutno se zbavit. Tlak vedený ze strany vrchnosti a ze strany rodičů byl pro Rybu těžký. Jeho pocity z této situace jsou zachyceny v úřední korespondenci se školským úřadem i ředitelem panství Prokopem Pokorným. Z korespondence vyplývá, že vrchnost představovaná ředitelem Pokorným se dostatečně nestará o materiální zajištění výuky. Ryba si stěžuje na špatný stav školní budovy (poškozená střecha, neopravené školní lavice, netěsnost oken). Rybovy žádosti směřovaly k zlepšení školního prostředí žáků, aby bylo alespoň teplo, světlo a žáci měli na čem psát. Vrchnost nedodržovala povinnosti k učitelskému stavu (tentokrát k Rybovi). To se projevovalo zdržováním příplatků, naturálií a opožděným dodáváním dříví.

Tlak ze všech stran (ze strany vrchnosti, církve i rodičů) vedl Rybu k pocitu, že v žádném sociálním prostředí, v kterém se pohyboval nenašel porozumění o povznesení vzdělání, které zákonem z roku 1774 bylo úředně potvrzeno.

Starosti o zabezpečení početné rodiny a přepracování vedly Rybu k vyčerpání a k depresím. Zprávy o způsobu, jakým zahynul a kdy byl nalezen, se rozcházejí. Zápis v úmrtní matrice zní, že Ryba svůj život dobrovolně ukončil v lese u Voltuše, 8. dubna 1815.

Ryba se snažil prosadit školu jako vzdělávací instituci, která bude používat nové metody. Tyto metody byly zpracovány J. I. Felbigerem v „Methodenbuch“ (1775). Do češtiny byla přeložena v roce 1777 jako „Kniha metodní pro učitele českých škol v císařsko královských zemích“. Dokladem o Rybově pedagogické práci a životním údělu jsou dochované deníky.

7.1.2. Školní deníky Jakuba Jana Ryby

O životě a době J. J. Ryby se nejvíce dočteme z jeho školních deníků. V denících jsou zachycena různá témata, nad kterými Ryba přemýšlel, které mu přinášela každodenní práce.

Oba dvoudílné rukopisy v původní vazbě (Schultagebuch bei der Rožmitaler Pfarrschule vom Jahre 1788) jsou dochovány v archivu rožmitálské školy. Deníky nás seznamují se školním pořádkem, kázní, literárním (všeobecným) vyučováním, ale i Rybovou snahou obhájit učitelské poslání. První díl Školního deníku začíná od 11. února 1788 a končí 11. dubna 1797. Díl druhý zachycuje zápisky od 19. dubna 1797 a jsou v něm i zápisy faráře a školních pomocníků. Poslední Rybův zápis v deníku je o dříví dovezeném mezi 31. lednem až 14. březnem 1815. V závěru druhého dílu jsou ještě asi tři strany psány Václavem Rybou, jako otcovým nástupcem na rožmitálské škole z let 1816, 1817 a 1818.

V únoru 1788 přebírá Ryba v rožmitálské škole povinnosti za učitele Ondřeje Poddaného. Z prvního zápisu ze dne 11. února 1788 se odráží, s čím se Ryba ve škole sešel. U některých dětí zjistil hrubou nekázeň a chybějící seznam o docházce. Ryba se snaží o nápravu. Za hlavní požadavky nápravy si Ryba klade ukáznění žáků, zavedení pořádku a seznámení žáků se školními pravidly (např.: „Děti mají ve škole při modlitbě stát, po skončení modlitby se mají všichni žáci na učitelovo znamení bez hluku posadit a ve vší tichosti čekat, až se budou číst jména“). Ve škole se nesmělo jíst, jak bylo dříve zvykem. Ryba však i některé obvyklé věci po Ondřeji Poddaném přejímá. Každý žák byl povinen jít na mši ve všední den, ke zpovědi a přijímání třikrát v roce.

Ryba se snažil děti navyknout pořádku. Výsledkem bylo, že děti začaly chodit do školy včas. Pořádek ve třídě zajišťoval tzv. dohlížitel, který během vyučování pozoroval svěřené žáky.

Vzhledem k tomu, že některé děti docházely do školy ze vzdálenějších vesnic, byl kvůli nim upraven rozvrh hodin. Dopolední vyučování začínalo v devět a končilo v jedenáct hodin. Mezi jedenáctou a dvanáctou dopolední hodinou a po

čtvrté hodině odpolední se Ryba věnoval dětem, u nichž rozpoznal hudební vlohy. Výuka zahrnovala zpěv a hru na hudební nástroje.

Kromě pořádku zavádí Ryba i hygienu. Chtěl, aby:

1. každý žák přicházel do školy čistý, s umytým obličejem a rukama,
2. s ostříhanými nehty,
3. s učesanými vlasy,
4. aby každý žák měl vyčištěny šaty, punčochy a boty,
5. ten, kdo se objeví ve škole špinavý, bude potrestán.

Ryba měl radost, když viděl, že děti přicházejí do školy čisté, s radostí a v určenou dobu.

Rybovou povinností bylo hodnotit žáky na konci každého měsíce. Hodnotila se žákova píle, chování ve škole, v kostele i mimo školu. Podle provinění byl žák potrestán buď zápisem na tabuli nebo rákoskou. Fyzické tresty měl vykonávat jen školní pomocník. Pilní žáci byli pochváleni v knize cti a na tabuli cti. Rybovi žáci pocházeli jak ze zajištěného prostředí (po ekonomické stránce) tak i z prostředí velmi chudého. Tyto rozdíly se musí každého sociálně citícího učitele se svými žáky velmi citově dotýkat. Dotýkaly se i Ryby, proto se snažil, aby žáci z chudých poměrů, kteří docházeli pilně na vyučování a chovali se podle školních pravidel, byli odměňováni nejen pochvalou v knize cti, ale i materiálními prostředky, jakými byly boty či punčochy (např. ze svatováclavské sbírky).

Povinností učitele byla i jeho přítomnost v hodině vedené katechetou. Tato povinnost souvisela s tím, aby byl učitel schopen katechetu v jeho nepřítomnosti zastoupit. Ryba učil žáky modlitbám, příkázáním, kostelním zpěvům.

Rybova učitelská osobnost je charakteristická citem pro dítě, schopností ho zaujmout a motivovat, tzn. nabízet mu takové metody, které odpovídají jeho možnostem. Oproti faráři, kterému stačilo paměťové učení, Ryba chtěl, aby jeho žáci výkladu rozuměli. Rybova schopnost s žáky rozmlouvat a komunikovat ukazovala na jeho charisma.

Ryba se domníval, že život dětí jako venkovské chudiny je sám o sobě dost těžký a obtížný. Snažil se školní prostředí zpříjemnit a vnést do života dětí radost už i tím, že zavedl před vyučováním zpěvní chvílky. Obsah školního vyučování byl

vázán na metodní knihu J. I. Felbigera z roku 1788. V náboženství se předpokládalo, že se děti naučí katechismu, výkladům evangelií a epištol, biblickým dějinám.

Ke čtení patřila znalost písmen, slabikování, vlastní čtení s výkladem pravidel. Při čtení Ryba objevil špatný návyk dětí, kdy prodlužovaly poslední slabiky a četly bez zřetele na rozdělovací znaménka. Poučil je, že poslední slabiky nemají protahovat a číst tak, jako když mluví. Při každé hodině psaní předčítal některý žák z knížky pro děti. Ryba kladl důraz na diktát, aby děti získaly zručnost při psaní a upevnily si pravopis. Aby nezapomněly probrané učivo o prázdninách, připravil pro ně úlohy k vypracování. Úkoly se týkaly také počtů, kdy kladl důraz na počítání zpaměti a počítání s čísly.

Kromě trivia (čtení, psaní, počítání) učil Ryba i pravidlům slušnosti, zdravotě, počátkům vlastivědy, dějepisu a zeměpisu, polnímu hospodářství se sadařstvím (vycházel z J. I. Felbigera). Jako další předměty chtěl zavést předení, šití a pletení pro dívky. Po návštěvě krajského komisaře bylo od výuky těchto prací upuštěno, neboť děti tyto ruční práce dobře znaly.

V některém měsíci Ryba opakoval látku ze všech předmětů z důvodu zameškané docházky velkého počtu dětí. Při opakovacích hodinách byli přítomni někteří radní, vyučování se zúčastnil i starosta Stránský. Veřejné zkoušky probíhaly za přítomnosti duchovních, ředitele panství Pokorného, paní ředitelové Láglerové, manželky ředitele školy a lesmistrové Rakové.

Z darovaných peněz při zkouškách, kterými byli obdarováni pilní žáci, začal Ryba budovat školní knihovnu. Jeho pokrokovost, co dítě potřebuje, se odráží v titulech, které pro žáky do knihovny zakupoval. Knihovna obsahovala Lidový přírodopis, Malé školní spisy (J. I. Felbiger), dále Obrázkový časopis pro mládež, Knížku mravů, Praktickou knihu ruční (A. Pařízek), Zrcadlo šlechetnosti (V. M. Kramerius) Zpěvní knížku aneb Kancionálek (J. J. Ryba).

Opakovací hodiny se v zimním období nemohly konat pro nedostatek dříví. Každoročně musel Ryba přikupovat dříví; v roce 1795 dal za přikoupené dříví a jeho dovoz téměř celý svůj plat, který dostával od vrchnosti. Situaci vystihuje citát ze školního deníku z ledna roku 1811, ve kterém stojí: „Je to podivné! Být

uprostřed lesů, z kterých se po všechna léta na všechny strany prodává a vyváží tolik dříví, a přece se nechají školní i obytné místnosti učitelovy v nesnesitelné zimě. Takový zájem mají někteří lidé na školní výchově!"¹³ Původně nosily děti dříví pro vytápění školy z domova. Dvorním dekretem z r. 1788 bylo ustanovení pozměněno a o otop se staraly obce, které byly také povinny dříví dovézt. Školní budova byla ze všech stran špatně chráněna proti zimě. (Škola měla zděné přízemí, dřevěné roubené patro a učilo se v ní do roku 1855).

O školní docházce si Ryba vedl řádně deník. Před dokončeným dvanáctým rokem nesměly děti opouštět školu. Někteří rodiče chtěli, aby jejich dítě, které dosáhlo věku dvanácti let v průběhu školního roku, nemuselo dokončit školu. V takovém případě musel být žák přezkoušen z náboženství, trivia a mravní nauky.

V neděli se konaly opakovací hodiny pro dospělejší mládež mužského i ženského pohlaví, tovaryše, učedníky, kteří se nemohli ucházet o místo bez vysvědčení, pokud nedosáhli dvacátého roku. I přesto byli učedníci a vesnické děti přijímáni do služeb bez vysvědčení. O výuku nedělních opakovacích hodin pro mládež byl malý zájem. Např. v roce 1808 ze sto dvaceti zapsaných docházelo pouze dvacet. Ryba měl zájem, aby mládež na vesnici získala minimální vzdělání.

Trval na školských předpisech a chtěl, aby ve škole byly všechny úřední knihy. Vytýkal úřadům, že oběžníky neposílají včas. Z oběžníku z roku 1793 vyplývalo, že žádný učedník se nesměl stát tovaryšem, jestliže neabsolvoval nedělní hodiny.

Ryba si přál, aby mezi školou a úřady byla vzájemná pomoc a porozumění. Naráží však na nepochopení zvláště ze strany faráře Zachara, kterému lépe vyhovovala „stará škola“, kdy byl učitel především varhaníkem. Ryba se cítí především učitelem a teprve na druhé místo klade své kostelní služby. Jeho přáním bylo, aby děti pravidelně navštěvovaly školu a rodiče je v tom podporovali.

Podle Ryby má učitel sehrát důležitou roli, aby v elementární (základní) škole byl dobrým vzorem pro děti. Denně s nimi přichází do kontaktu, a proto má mnoho možností, jak je pozitivně ovlivňovat. Ryba přejímá názor Komenského o životě, který je vlastně školou, stálým zdokonalováním na cestě moudrosti,

mravnosti a zbožnosti (Via lucis, Cesta světla). Je však důležité být před tímto praktickým životem „předpřipraven“, což naplňuje škola jako instituce.

Ryba je jedinečným příkladem mezi učiteli na rozhraní 18. a 19. století, v době počátků školní povinnosti, kdy u nás lid ještě vzdělání podceňoval. Dokázal, co zmůže píle a houževnatost. Člověka nehodnotil podle stavu, kabátu nebo náboženství, ale podle povahy a lidskosti. Ve škole si byly všechny děti rovny. Škola měla být radostnou dílnou v duchu J. A. Komenského. Chtěl, aby v ní byla zastoupena nejen rozumová stránka, ale i stránka citová.

I když je patrné, jaký měl Ryba pro české školství význam, nebyl ve své době pochopen ani vyslyšen. Proto si myslíme, že je důležité nepřipomínat si Rybu pouze jako autora nejznámější České vánoční mše „Hej mistře“, ale i jako pokrokového, nově smýšlejícího a vlasteneckého učitele na přelomu 18. a 19. století.

Přestože Jakub Jan Ryba žil a působil před více než dvěma sty lety, jeho citát, který uvádíme na závěr, je výzvou i v současnosti: „Abys byl lepším, pozoruj denně své činy a zkoumej je! Věř mi! To tě přivede k moudrosti a chytrosti.“¹⁴

7.2. Jan Vlastimír Svoboda

7.2.1. Portrét Jana Vlastimíra Svobody

Jan Vlastimír Svoboda se narodil 9. května 1800 v Hořepníku u Pacova. Po ukončení studií na pražské filozofické fakultě studoval teologii v Celovci, ve Slovinci. Před vysvěcením na kněze ze semináře vystoupil a vrátil se do Čech. Po absolvování jednoletého kurzu pro hlavní školy v roce 1826 působil na farní malostranské škole u sv. Mikuláše a později na staroměstské škole v Týně. Svými vyučovacími metodami upoutal na sebe pozornost v době, kdy se v Čechách po epidemii cholery roku 1831 začaly zřizovat opatrovny pro sirotky. Těžká sociální situace vyžadovala, aby pracovaly i ženy (často na více než dvanáct hodin denně) a tak opatrovny měly sloužit nejen sirotkům, ale i dětem zaměstnaných matek.

Původní sociální funkce opatrovny se měla rozšířit i na funkci tzv. předvýchovy. Obě tyto funkce plnila první dětská opatrovna v Praze Na Hrádku, založená 1. března 1832. V pedagogické literatuře je opatrovna Na Hrádku také uvedena pod pojmem školka Na Hrádku. K jejímu založení přispěli vlastenci z Amerlingovy pražské Budče s dr. Janem Theobaldem Heldem, primářem nemocnice U Milosrdných, který měl nad dětmi lékařský dohled. Cílem opatrovny bylo, „aby zcela chudé děti dosud školou nepovinné, ve stáří od dvou do pěti let, jejichž rodiče jsou zaměstnání mimo domov a proto nemohou na děti dohlédnouti, byly uchráněny od škod na životě, zdraví i zkaženosti, aby se v nich podporovalo klíčení lásky k dobru a živila v nich chuť i k budoucí duševní i mravní výchově, aby se potíraly klíčící špatné sklony, působilo vhodně na tělesné a duševní a morální síly v dětech dřímající, aby žily v tomto útočišti radostně, dětsky a mravně. ... a současně, aby zde byl připraven přechod k vyučování v první třídě obecné školy.“¹⁵

Po celé desetiletí v letech 1832 až 1842 se stal Hrádek dalším působištěm J. Svobody. V učebním plánu spojil předškolní výchovu s počátky tnia v elementárce (škola nejnižšího stupně, která poskytovala základní vzdělání). Ještě před zahájením vyučování v opatrovně, v době kdy se pro ni teprve upravovaly místnosti, vyučoval Svoboda ve svém bytě pět dětí. Při zahájení vyučování 8. října 1832 bylo přítomno dvacet pět dětí. K budově, ve které byly dvě místnosti s lavičkami, skříň na hračky, patřila zahrada se stromy, trávníkem a květinami. V únoru 1833 docházelo do školky již ke stu dětí, které bylo nutno rozdělit do dvou tříd. V opatrovně jako spoluvychovatelka pracovala i Svobodova manželka, druhou třídu vedl Josef Franta Šumavský, pokračovatel Svobodovy didaktiky v elementárce.

Šumavský jako přímý Svobodův spolupracovník popisuje zaměstnání dětí: „Nižádné dítě zde nezahálí, alebrž každé i to nejmenší podle své schopnosti k nějakému poznání se vede. Důležitým předmětem tu byly zejména rucni práce chlapecké i dívčí, ovšem dětem se tu také již první početní počátkové způsobem co nejlehčím vštěpují a schopnější tak se vedou, aby co nejdříve čísti začaly. Největší cenu ale zajisté má to, že se při všem vyučování a jednání se zvlátni

pozorností na to hledí, aby se děti nejen k obyčejné slušnosti a zdvořilosti, ale i k pravé mravnosti vedly. A zajisté učitel jejich, pan Jan Svoboda, předobře tomu rozumí, jak se má v útlých srdcích cit mravnosti vzbuzovati.“¹⁶

Podmínky hmotného zabezpečení opatrovny odpovídaly jen minimálnímu nákladu na udržování obyčejné triviální školy na venkově. Přesto za ztížených podmínek vykonal Svoboda za svého působení Na Hrádku mnoho záslužné práce. V roce 1836 vydal Sebrání českých písní, které byly prvním sborníkem písní pro děti předškolního věku. Hudbu ke třiceti písním složil dr. Held. Ve sborníku byly písně o přírodě, o dětských hrách, o řemeslech a písně s mravním poučováním dětí. Z dnešního pohledu byly některé písně náročné po stránce rytmické a po stránce intonační. Například v písni Šeptalové je tónový rozsah oktáva, což je pro děti v předškolním věku nepřiměřené (viz příloha č. 1).

Celoživotním dílem J. Svobody se stal spis Školka čili prvopočáteční, praktické, názorné, všestranné vyučování malých dětí k věcnému vybroušení rozumu a ušlechtnění srdce s navedením ku čtení, počítání a rejsování pro učitele, pěstouny a rodiče z roku 1839. Mezi jeho další didaktické práce patří Malý čtenář nebo Čítanka pro malé děti (1840), Malý písař čili Praktické navedení prvopočátečního psaní pro učitele a pěstouny (vyd. vlastním nákladem 1841) a Malý Čech a Němec čili Prvopočáteční české a německé cvičení k mluvení (1843). Svoboda chtěl, aby se děti učily nejprve mateřskému jazyku a teprve potom němčině. V Malém písaři spojil čtení s psaním jako přípravu pro pravopis. Chtěl, aby si žáci osvojovali písmo pro praktickou potřebu bez mechanických předpisů staré školy. Knížkou Malý Čech a Němec si měla mládež prohloubit začátky němčiny mluvenou metodou. Hlavním účelem školy bylo naučit se myslit a ne deklamovat cizí fráze.

Svoboda u nás založil vyučování na nové pedagogice, názorné a pamětné. Pro národní školy vychoval několik metodiků, k nimž patřil Josef Bačkora svými Počátky ve čtení, Návodnou propravou k mluvnici a Průvodci ke slabikáři. Jeho bratr Štěpán Bačkora vypracoval dětskou vlastivědu Pouť z domova po vlasti z roku 1849.

Za Svobodova působení se stala opatrovna Na Hrádku jedním z významných českých ústavů v Praze před rokem 1848. Z existenčních důvodů se Svoboda vrátil na původní farní školu u sv. Mikuláše. Po dvouletém působení na Malé Straně zemřel 27. září 1844 na plicní chorobu. V roce 1846 mu jeho přátelé nechali umístit pamětní desku do zahradní hrádecké zdi.

7.2.2. Školka Jana Vlastimíra Svobody

Svoboda si byl vědom výchovného významu vzdělání dětí v jazyce i v myšlení s využitím v praxi, oproti německým metodikům, kteří se zabývali převážně teoretickou stránkou vzdělání. Svoboda byl přesvědčen, že děti mladší sedmi let jsou schopné učit se za předpokladu, pokud jim učitel výuku zpestří názornými pomůckami.

V předmluvě ke spisu Školka vyjádřil své myšlenky, jak připravit děti hravou formou k přijímání učiva: „Ukazování a pojmenování předmětu vzbuzuje a cvičí pozornost dítek a množí zásobu pojmův. Jen častým navykáním, aby si dítky všeho vůkol všímaly, může se rozržitost dítek překaziti a užitečného umění pro budoucí život nashromážditi; jen cvičení ve mluvení, s tímto vyučováním spojené, může chybnou výslovnost a nepravé pojmenování opravit. Hravé vyučování toho tvoří veselou mysl dítek, jediný pravý jich živel, a dává jim chuť k budoucímu učení.“¹⁷ Svoboda kladl důraz nejenom na přípravu učitele, ale i na jeho didaktické umění. Vyučování mělo přinášet dětem poznání nových věcí buď ve vyprávění nebo za rozmluvy o přírodě, o zvířátkách a o práci řemeslníků formou prosté dětské řeči. Dětem dvou až čtyřletým se názorně ukazovaly různé činnosti (např. řezání pilou, práce s kuchyňským válečkem apod.) a ty pak předváděnou činnost opakovaly. Děti od pátého a šestého roku se hravým způsobem seznamovaly s náplní učiva potřebného pro počátky výuky školního trivia. Učily se počítat, sestavovat písmenka a odpovídat na otázky: co, jaké, z čeho, k čemu je, kdo to dělá? Metodicky Svoboda pracoval formou jednoduché otázky a odpovědi. Dovedl o věcech vyprávět a vzbuzovat u dětí obrazotvornost. Většinu věcných cvičení

propracovával do hloubky (např. pojednání o věcech, náradích, řemeslnických výrobcích, o stromu, o dřevě a ovoci). Popisoval části stromu (kořen, kmen, větve, listky – letorostky, kůra stromu). Praktickým příkladem byla zahrada, kde společně pěstovali rostliny a vypravovali si o jejich užitku. Svoboda učil děti rozeznávat byliny, obilí a od každého druhu nechával svazek pro vyučování. Starší děti vedl k práci, kdy např. pletly slámu, proplétaly šňůry apod.

Zajímavě jim vykládal o přírodě v průběhu ročních období. Poutavě vyprávěl o vodě: „Někde vidíme vodu pořád dál a dál téci, která je tak úzká, že přes ni můžeme přeskočiti, a jmenuje se potok. Někde zase stéká se více potoků dohromady v jednu vodu, která také pořád dál teče a jmenuje se řeka. Do některého místa zase stýká se mnoho velkých řek dohromady v jednu vodu, kde se tyto vody ponoří. Tato velká, velká voda jmenuje se moře.“¹⁸ S dětmi si vyprávěl o názvech a vlastnostech vody podle jejího výskytu (říční voda je měkká, mořská slaná, studniční tvrdá).

Naučnými povídkami a nejrůznějšími příklady učil děti počítat do deseti a později do sta. K počítadlu jako k základní pomůcce přibírá i přirozenou řadu čísel (stromy, okenní tabulky, děti v řadě apod.). Počty v oboru do sta jsou z trivia nejpropracovanější. Pojem jedničky je představa čáry svislé, vodorovné i šikmé; dvojkou představují dvojice uší, očí, rukou, nohou. Při trojce používal Svoboda umělých tvarů trojúhelníku (např. střechu, papírovou čapku); při čtyřce kreslil křížek, stůl. Pětka byla ruka o pěti prstech, pro znázornění šestky používal hrací kostku. Sedm to byly dny v týdnu, osm přirovnával k počtu pavoučích nohou. Při počtech do devíti si hrály děti s kuželkami nebo kuličkami. Čtyřhranný stůl sloužil jako pomůcka při počítání do čtyř s výkladem, kdo stůl vyrábí, z čeho je stůl zhotoven a k čemu slouží. Výuka končila hrou na stolování a hádankou.

Hodina počtů nebyla jen strohým počítáním, ale byla prokládána pohybem a rytmickým vytleskáváním. Podle Svobodova příkladu děti kreslily ve vzduchu čáry (vlnité, křivé), smyčky, kruhy apod. Z čar tvořily různé geometrické figury. Toto grafické uvolňování ruky bylo průpravou k psaní. Pro znázornění čtverce a obdélníku sloužily např. skříň, lavice, židle, stůl.

Pro čtení si Svoboda vytvořil metodu hláskového čtení. Podle sluchu se rozlišovaly zvuky hlásek např.: „ u – žába kuňká, ú – ponocný troubí, a – sténání nemocného, á – leknutí, e – hekání, é – pláč, i – odpor nesouhlasu, í – pronikavá bolest, ey – ou – volání na koně, č – čimčarání vrabců, r – vrčení psa, ř – řezání pilou, s – syčení, z – bzučení mouchy, ž – žhavé železo žhne, h – je zima, ch – dýchání na ruce ¹⁹.

Potom přistoupil ke konkretizaci zvuku hlásek k vyvození samohlásek: „ u – u – u! – žáby kuňkají, ú! – ponocný troubí, o – oheň, a! a! – hekal bolestí, á! – údiv, e – e – e! lekl se, é! é! – plakal, křičel, i – zvolání, j – j – zajíkal se, ě – křik, y! – zvolání, ej – ou – zvolání na konička, c – c – cl ptačí cikot. Od písmena c a č se uvádějí slabiky a kratší slova s významem ²⁰ (cukr, cikorka, čelo, čistota, čapka). Tato učební látka k nácviku byla uvedena v Malém čtenáři, vydaném Svobodou roku 1840.

Každou lekci ve Školce Svoboda začínal počítáním, cvičením ve čtení, rozšiřováním věcných znalostí a uzavíral mravním ponaučením a hrou. Prostřednictvím dětského zájmu o nové věci plánoval jednotlivé lekce, které mají myšlenkový rámec a metodicky zpracovaný postup. I když děti v předškolním věku nemají ještě plně rozvinutou abstraktní představivost, přesto mohou pochopit některé souvislosti přístupné jejich chápání a pamatování. V ukázce učiva ve cvičeních Školky XV, XXVIII, LVII (viz příloha č. 2) Svoboda vytvořil nový typ didakticky zpracované učební jednotky. Každá jednotka má svou myšlenkovou csu, která napomáhá k utváření dětského názoru na skutečnost. Učební látka je v souladu s encyklopedickým způsobem vzdělávání podle Komenského.

Českým elementárkám a v podstatě celému nižšímu stupni národní školy Svoboda ukázal příklad praxe ve spojení se základy trivia. Školka se stala důležitým mezníkem v předškolní a elementární výchově.

Na závěr použijeme citát Emanuela Strnada: „Svobodova Školka se stala klasickou knihou národní školy v době obrození“²¹.

7.3. Věnceslav Metelka

7.3.1. Portrét Věnceslava Metelky

Věnceslav Metelka se podle záznamu v křestní knize narodil 15. září 1807 ve Sklenařicích, jiný záznam je v rodinné knize, do které jeho otec napsal den narození 17. září. Od otce, prostého horského ševce a muzikanta získal lásku k hudbě a četbě českých knih. Hudbě ho vyučoval výborný houslista, vysocký muzikant Nykrýn; druhým jeho učitelem byl kantor písmák Matěj Hájek, který ve Sklenařicích učil v letech 1816 – 1853. Metelka hrál téměř na všechny nástroje, hlavně na housle, basu, trubku. V „Životě školního pomocníka“ zachytil muzikantské putování s harfenistou, kdy jako chlapec hrával na housle po statcích a hospodách. Později se s ostatními muzikanty vypravil až do Rakouska i Uher. Metelka se vyučil truhlářskému řemeslu. Jeho vztah k hudbě a zároveň dovednost pracovat se dřevem vedly k tomu, že se Metelka začal věnovat výrobě smyčcových nástrojů. Stal se vyhledávaným houslařem v širokém okolí a zakladatelem Krkonošské houslařské školy.

Z doby, kdy byl v Pasekách nad Jizerou kapelníkem, se dochovalo velké množství notového materiálu. Je autorem tří vánočních koled, které vznikly nejspíše roku 1838. Kromě hudby bylo Metelkovou láskou ochotnické divadlo. Právě Podkrkonoší z celého českého venkova mělo tuto tradici. Ve Vysokém nad Jizerou vznikl nejstarší ochotnický divadelní spolek v Čechách. Jako doklad o této tradici slouží i dochované zprávy, že vysocký páter František Netuka pořídil první překlad Schüllerova Viléma Tella. Toto drama mělo v roce 1842 ve Vysokém nad Jizerou svou českou premiéru. K oblíbeným autorům divadelních her patřil také Václav Kliment Klicpera. Divadlo v době národního obrození hrálo důležitou roli v uchování českého jazyka a zároveň i v prohlubování vzdělanosti prostých horských obyvatel a v posilování jejich národní identity.

Věnceslav Metelka měl nejen hudební nadání, ale i literární vlohy. Záznamy, kdy čerpá z moudrosti lidových vypravěčů, představují sbírku českých lidových povídek, jejichž děj je zasazen do Podkrkonoší (např.: Ztráta hrbu aneb ztráta

zmužilosti, Vrtkavé štěstí aneb Dvě nevěsty a jeden ženich, Viz keř, dcero má, a doufej!). V jeho lidových povídkách, pověstech a báchorkách vystupují postavy typické pro Krkonoše jako např.: Librcol (Krkonoš), diblík (šotek), vodník, čerti, divé ženy, strašidelné bytosti.

Kromě lidových povídek se zabýval i náměty obrozenecké Prahy. V povídce Cesta pražská zachytil atmosféru obrozenecké Prahy, k níž upínali naděje vlastenci z celého českého venkova. Vedle F. Palackého, F. L. Čelakovského, J. Kollára a J. Jungmanna obdivuje zejména P. J. Šafaříka, slovenského buditele a básníka, autora Slovanského národopisu a Dějin slovanské řeči a literatury. Malá zmínka o setkání s ním je v drobnokresbě Cesta pražská. Metelka velebí Šafaříka, nadšení je znát z jeho vět: „Ó blažený Šafaříku! Ty jsi denice, která nad Slávií vzešla a i do odlehlých koutků pablesk svého jasnozářícího světla hojnou část poskytla. Kdo je se nadál, starobylosti slovanské že tak na pevných sloupích literatury naší založíš? Velkodušný člověku!“²² Patos těchto vět zaujal spisovatele K. V. Raiser natolik, že je vložil do románu Zapadlí vlastenci.

Kromě životopisu, který dopsal do roku 1842, zaznamenává své zážitky a události z muzikantských cest a bálů (Bál v Navarově, Bál v Potočnicku, Cesty do Hejnic). Deníky psal pravidelně do konce září 1844. V dalších letech pravidelnost postupně ustala. Psal jen na volné listy, které vlepoval do kalendářů, do nichž zapisoval pouze poznámky a údaje o počasí a hospodářských pracech. Od roku 1847, kdy zanechal z finančních důvodů učitelského povolání, se věnoval výrobě a opravě houslí a zemědělskému hospodaření.

Nadšeně prožíval předbřeznové období roku 1848. Naděje, které vkládal do spravedlivějšího uspořádání společnosti se však po roce 1848 nenaplnily. Roku 1851 se bachovským absolutismem posiluje nesvoboda tisku a vyjadřování. Metelkův postoj k národní politice je silně kritický a jeho obdiv ke K. H. Borovskému znovu vyjadřuje jeho silné vlastenecké citění.

Rodinné události, které v Metelkově životě nastaly v letech 1856 a 1857 následkem úmrtí osmnáctiletého syna Václava a dvacetileté dcery Pavlínky, jej silně zasáhly. Zápisky po roce 1857 jsou pesimistického ladění, vypovídají o

samotě stáří, o smutku nad odchodem přátel a osobností českého kulturního života.

Věnceslav Metelka zemřel 1. května 1867. Osobnost jeho kvalit v Pasekách nad Jizerou nedorostla, což se projevovalo v hudebním a kulturně osvětovém životě. Po jeho smrti byl nalezen v rodné chalupě přepis Komédie o hvězdě z roku 1839 (neznámý rukopis z 18. století). Dále byl objeven Metelkův rukopisný zpěvníček z roku 1849, začínající Marseillaisou a obsahující pak několik písní vlasteneckých, slovanských a lidových. Metelkovy paměti patří mezi nejlepší práce českého lidového písmáctví - tzn. práce s jazykem, schopnost postřehu, smysl pro detail. První, kdo jeho zápisky ocenil, byl K. V. Rais, který z nich čerpal látku pro svůj román Zapadlí vlastenci.

7.3.2. Preceptor v pasecké škole

Metelka byl ve svých dvaadvaceti letech preparandem (žákem přípravného kurzu pro podučitele, který zakončil zkouškami na hlavní škole). Jako preceptor (učitelský pomocník) začal učit 1. března 1831.

Metelka vzpomíná: „Děti hleděly jako u vyjevení na mě a mně bylo ouzko. Po čtrnácti dnech ponejprv jsem jakživ trestal. Jednu na ruku jsem musel dát, aby věděli, že mám moc a právo. Ó, bídný to kus chleba, když jej musí z dětí ranama vytloukat.“²³

Školní docházka trvala devět měsíců, zbývající tři měsíce byly prázdniny. Metelka uvádí, že v listopadu 1842 školu navštěvovalo pouze devět žáků z celkového počtu sto šedesáti sedmi dětí povinných školní docházkou. Školní docházka byla již roku 1781 zpřísněna a rodiče, kteří nemohli zaplatit školné, mohli být trestáni dvojitým školným nebo donucovacími pracemi v obci.

Ke školní docházce Metelka uvádí: „Nedávno přišlo nařízení by se zvláštní zřetel vzal na to, by se pilně školy navštěvovaly. Že prý jest všeobecný nářek v Čechách, každodenní školy navštěvování prý jest nanejvýš špatné. Učitel ku konci týhodne má u místního pastýře se ohlásit a jemu písební oznámení podat

nedbalců. Ku konci měsíce opět a v březnu a září panu vikáři, a pak aby mohli rodiče být potaženi ku placení pokut. Proč to ale chtějí? Chybí jim peníze. A učitel s místním duchovním pastýřem nechtějí sobě dělat mrzutostí zbytečných. Proč ale zvláštní komise nevyjede a každý příbytek nenavštíví a tu nouzi od hlavy až do paty neprohlídne? Tam sedí u přádlu děti polonahé a z drahého lnu nejprv za len a pak teprv na zdravu a až za třetí na nějaké šatstvo předou a vypřádají. Ustanovte takové ústavy, aby rodiče velikého břemene zbaveni byli, a oni jistojistě posílat budou.“²⁴

Metelka si uvědomuje složitou sociální a ekonomickou situaci chudých rodin, kde dítě je nezbytným výdělečným pomocníkem. On sám poznává bídu, školní povinnosti musí vykonávat i když je nemocen. Cítí se ponížene při vybírání sobotálesu (týdenní plat učitele, vybíraný v sobotu za každého žáka od rodičů). Jeho nadřízený, pasecký kantor Josef Šimůnek nechává na něm veškeré starosti o školu a vyučování za byt a stravu.

Po zanechání školní služby v roce 1847 se věnoval houslařství a hospodaření. Do kalendářů na rok 1847 vepsal přání budoucím učitelům a vyjádřil v nich své trpké pocity z toho, čeho se jemu samotnému nedostalo: „Přání jest, aby učitelé byli lépe placeni a aby placení učitelé byli lepší. Přání jest, aby zasloužili učitelové byli vyznamenani a aby vyznamenani učitelové toho též zaslouhovali. Přání jest, aby se učitelé nezapomněli vzdělávati a aby se nezapomnělo na vzdělaného, udělati jej učitelem.“²⁵

Rysy Metelkovy osobnosti zachytil K. V. Rais v postavě učitele Václava Čížka, zvláště jeho srdečnost, upřímnost, kdy vřele vítá učitelského pomocníka do pozdětinské školy v únoru 1842. Trpkost z toho, že nebyl Metelka jmenován řádným učitelem, nenaplněné ideje v lepší společenský řád, Rais do svého románu nevložil. V Zapadlích vlastencích vypočetil spíše idylický život v horském prostředí Pozdětína s hlavními postavami, učitelem Čížkem, jeho pomocníkem Čermákem a farářem Stehlíkem, kteří byli milovníky hudby a zpěvu.

Raisova pera je podrobně popsána venkovská třída z první poloviny 19. století: „Třída byla nízká, vybělená, ale stěn hrbolcovitých a oprýskaných, bílého stropu s mohutnými, tmavými trámy. Měla čtyři okna, podlahu velmi vytlapanou,

takže tmavé hladké suky vysoko vystupovaly; tři kroky ode dveří byla jenom podlážka z červených, vydupaných cihel.

Hned vpravo stála veliká, černá kachlová kamna s klenbičkou, v které byla plná nůše dříví, nalevo u samé podélné zdi „oslovská“ lavice tuze rozřezaná a před ní na stojanu tabule, již notně odřená; hadr na útěr visel na podstavci. Mezi tabulí a prvním oknem byl stůl se zásuvkou a s otlapanými trnoži, černě natřený, ale holé dřevo tuze vyhlíželo. U stěny za tabulí stála nízká černá skříň s frakturovým nápisem: Školní knihovna. Ostatní plochu třídy vyplňovalo osm lavic dlouhých, ale úzkých a hrbolatých, rozřezaných; měly škamna i houpavé podnožky. Ačkoliv byly umyty, byly plny skvrn inkoustových, jichž věchet a písek nezmohly. Uličky podél stěn měly sotva tři čtvrti lokte šíře. Na pravé stěně, v níž nebylo oken, visela šedivá německá mapa Českého království a po jejích stranách dva zasklené obrázky v žlutých rámcích: Podobenství o milosrdném Samaritánu a Návrat marnotratného syna. V průčelí visel černý kříž se zlaceným Kristem, vzadu podobizna císaře a krále Ferdinanda a vetčný obraz jedovatých hub, z nichž muchomůrka se tuze červenala.

Poněvadž třída hleděla na západ a na sever, ranní záře slunečná do ní nepronikala; okny, dopola květovanými jinovatkou, bylo viděti střechu dřevníku a stromy. Oba páni kantoři, starý i mládenec, vešli před osmou hodinou do třídy.²⁶

„Když se pomodlili otčenáš a zdravas, kantor pro druhoklasáky napsal předpis: „Dokud jsou živi rodičové tvoji, cti je a za mrtvé se modli!“ Větší psali, s menšími pomocník říkal na slabikáři a na tištěné tabuli, nejmenší měli jen poslouchat.“²⁷

7.4. František Bakule

7.4.1. Portrét Františka Bakule

František Bakule se narodil 18. května 1877 v Lidmovicích u Strakoníc. Bakulův otec byl v obci starostou a v sousedních Skočicích předsedou místní školní rady, kam Bakule s ostatními sourozenci docházel do školy. V rodině získal lásku a cit

pro hudbu. Vedle zpěvu matka učila děti rozpoznávat různé zvuky, tóny a hlasy zvonů ze sousedních vesnic. Těchto poznatků později využil nejen ve škole, ale i jako sbormistr svých dětských pěveckých sborů. Ve škole mezi jeho oblíbené učitele patřil řídící Dusa, který při hodině zpěvu žáky netrápil intonačními cvičeními, ale naučil je mnoha lidovým a umělým písním. U Dusy obdivoval i varhanní preludia při nedělních mších. Rok před odchodem na gymnázium se u něj začal učit hře na housle. Vyučovací metody tohoto učitele i rodinné zázemí se staly Bakulovi podnětem ke studiu učitelského povolání. V Příbrami navštěvoval měšťanskou školu a po čtyři roky zde pokračoval ve studiu vzdělávání učitelů. Během studií v letech 1893 – 1897 se dostával do konfliktu s profesory, neboť nesnášel učit se nazpaměť a diskutoval o každé známce, kterou považoval za nespravedlivou. Při učení „slovo od slova“ byli postihováni špatnými známkami žáci, kteří řekli něco navíc nebo jinak než bylo v učebnicích.

V druhém ročníku založil s několika spolužáky Klub encyklopedistů. Členové klubu odmítali chodit ke zpovědi a tak Bakulovy potíže přerůstaly v další konflikty s vyučujícími, kdy otevřeně hájil své přesvědčení. Výchové problémy se promítly na vysvědčení, kdy dostal známku o stupeň nižší (podle tehdejší stupnice bylo jeho chování jen uspokojivé). Klasifikován dobře byl ve hře na varhany a v náboženské nauce, výborný byl ve hře na housle, v nauce o hudbě a zpěvu a v praktických cvičeních. Přes všechny nesnáze studium ukončil zkouškou dospělosti 25. června 1897. O dva roky později vykonal v témže ústavu tzv. zkoušku učitelské způsobilosti a zkoušku z náboženské nauky. Mohl tak výpomocně vyučovat náboženství. Později ještě dosáhl způsobilosti učit němčinu na českých obecných školách.

V prvním školním roce 1897/98 působil Bakule ve Vrapicích na Kladensku. Začal učit pátou chlapeckou třídu, nejpočetnější třídu na škole. Do třídy bylo zapsáno sedmdesát devět chlapců. Ze začátku byl velmi přísný, používal rákosku a nechával děti po škole. Později, když potkával jejich upracované otce, z přísnosti slevil. Ve Vrapicích byl Bakule aktivní i mimo vyučování. Na učitelských poradách přesvědčil většinu svých kolegů o uskutečnění veřejné zkoušky. Před veřejností se školy tehdy prezentovaly tzv. veřejnými zkouškami žáků, výstavami žákovských

prací, pěveckými, recitačními a tělocvičnými vystoupeními. Tyto akce se nepořádaly každoročně, vyžadovaly přípravu a čas.

Ve Vrapicích Bakule učil pouze rok. „31. červencem 1898 je datován přepis c. k. okresního hejtmána Paraubka, kterým okr. školní rada dává Bakulovi na vědomí, že z příčin služebních jest mu dnem 1. září 1898 nastoupit na obecné škole čtyřtřídní v Družci“.²⁸ V zápisech okresní školní rady se uvádí, že na této škole byli žáci tělesně trestáni. Podle publikovaných vyjádření někteří učitelé si přáli obnovení fyzických trestů, jiní se přikláněli k mírnějšímu trestání v případech, když všechny jiné prostředky selžou. Jednoroční pedagogická zkušenost na Kladensku Bakule ovlivnila natolik, že od fyzických trestů upustil.

Velký vliv na Bakulovu pedagogickou činnost měly i Tolstého Pedagogické stati, které u nás vyšly v roce 1897. Ztotožňuje se s jeho myšlenkou, že škola má být místem radostné práce. Laskavým přístupem a poutavým výkladem si své záky rychle získal. Do hodin čtení nosil vlastní knihy a básně, kterými je dokázal zaujmout. Zajímavé byly hodiny kreslení, kdy používal metodu zapamatování tvarů při zavřených očích. Děti kreslily nejprve prstem do vzduchu a potom skicovaly na papír. Obsah učiva Bakule přizpůsoboval pro budoucí potřeby žáků, přičemž jeho metodické postupy byly netradiční. Například ve slohu se probíraly jednacím listiny podle předepsaných vzorů. Bakule učil stylizovat také úřední listiny, které v učebních osnovách nebyly. V počtech zúžil výuku zlomků a věnoval více času usudkovému počítání. Vymýšlel si návody, jak početní usuzování usnadnit. Často chodil s dětmi do přírody a učil je i tam.

Inspektor Haas si těchto novot při svých návštěvách nemohl nevšimnout. Presto Bakule hodnotí: „Vede si zcela správně a jest svědomitě pilný: prospěch dětí chvalitebný, kázeň chvalitebná: působení vcelku jest velmi dobré.“²⁹

Bakule sestavil v Družci svůj první dětský pěvecký sbor, údajně za čtrnáct dnů. Na slavnosti sázení stromků 15. září 1898 sbor zpíval Adámku náš, Čechy krásné, Čechy mé a trojhlasně Kde domov můj.

V prvním roce ve 4. třídě měl Bakule osmdesát šest žáků. Vysoký počet byl způsoben docházkou dětí ze sousední obce Doksy. V následujícím roce bylo kromě 1. třídy v každé učebně víc jak devadesát žáků. Presto i za těchto poměrů

posílal pro žáky, kteří úmyslně nechodili do školy. Bakule učil víc než bylo požadováno. Doma ve svém bytě učil rýsování. Z praktických dovedností dbal na výcvik v roubování a sázení stromků. Ve své třídě dal podnět k založení žákovské samosprávy a také vydávání dětského časopisu. Časopis Mladá svoboda měl svého třináctiletého redaktora. Vedle školních zpráv a naučných článků časopis obsahoval také obrázkové a zábavné rubriky. Později byl časopis úředně zastaven.

Bakule byl složitá osobnost a ve své době nebyl zcela pochopen. Za svého působení byl několikrát přeložen na jinou školu. Z Družce odchází 1. dubna 1900. U mnohých žáků se snažil vypěstovat samostatnost, vůli obstát v životních zkouškách a vzbudit i hlubší vztah k jejich škole.

Na trojtřídní smíšenou obecnou školu v Kozlech u Všetat nastoupil 1. září 1900, kde se v krátké době projevila jeho vychovatelská i osvětová snaha. V Kozlech Bakule založil první veřejnou knihovnu. Spolu se svými kolegy organizoval cykly přednášek v okolních obcích, na které zval rodiče prostřednictvím jejich dětí. Hájil myšlenku, že učitel má mít volnost v účasti na veřejném životě politickém a sociálním.

Žáky své třetí třídy se snažil motivovat k samostatnému učení. Učivo upravoval tak, aby odpovídalo jejich životním potřebám. Ve vyšších třídách seznamoval s ustavními články a občanskými právy. V důsledku jeho liberální aktivity mu ve škole postupně nastávaly potíže. Dostal se do konfliktu s farářem za to, že děti učil pozdravu „Dobrý den“ místo „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus“, vynechával požadovanou modlitbu „Zdravas Maria“ a odmítal poklekat ve škole při některých bohoslužebných úkonech. Musel přestat učit lidové milostné písně, které byly označeny za nevhodné a nemravné. Bakule si hájil své postupy a nenechal si od faráře zasahovat do vyučování. Spory s farářem nakonec vedly k disciplinárnímu šetření. Bakule byl nucen opustit školu, přestože proces vyhrál (jeho advokátem byl pozdější ministr financí Alois Rašín). Z Kozel byl přeložen na Malou Skálu u Turnova, kam nastoupil 1. prosince 1901.

7.4.2. Maloskalská škola

„Vykročil jsem po cestě vroubené domky. Ale venku žádné děti nevidím. Zato se mi zdá, že za skly okének chalup postřehuji bledé dětské tváře, s velkýma, tesknýma očima. Nazítří uviděl jsem ve třídě děti. Byly pohublé, pobledlé s pletí svadlou. Z vážných tváří hleděly na mne plaché oči. Brzy jsem poznal, že ty mé nové maloskalské děti jsou moc hodné. Ne, to není správný přívlastek. Moudré byly. Jakási rozvážnost jim bránila, aby byly rozjívené, aby se praly, aby si hrubě nadávaly, aby skotačily. Zato s plachou pozorností dívaly se mi do tváře, jakoby z ní chtěly vyčíst, myslím-li to s nimi dobře. V několika dnech jsme se stali přáteli.“³⁰ (pozn. Pro většinu obyvatel v tomto kraji byla jediným zdrojem obživy skleněná bižuterie, při jejíž domácí výrobě pomáhaly děti. Pro vyčerpanost dětí, které pracovaly průměrně šest hodin denně, nemohli učitelé zadávat domácí úkoly. Absenci žáků zvyšovaly epidemie infekčních chorob a nepřízeň zimního počasí.)

Od počátku působení v maloskalské škole si Bakule vytvářel přátelský vztah mezi učitelem a žákem. Vedl děti k zájmu o všechno, co se kolem nich děje. Učil je pozorovat a pojmenovávat přírodní jevy. Později si uvědomoval, že čas trávený ve škole nestačí dětem pro jejich osobitý rozvoj a tak jim umožnil návštěvy ve svém bytě. Do velké místnosti nad hostinským sálem si nechal přinést stoly a židle z restaurační zahrady a vytvořil si tak třídu podle svých představ. Děti se tu cítily volně. Mohly si povídat, číst, hrát šachy, dívky si obkreslovaly módní střihy a vzory pro vyšívání. Bakule usiloval zvláště o to, aby u dětí rozvíjel inteligenci, citlivost, zájem o dění kolem sebe. Snažil se učit podle zásad Tolstého formou „volné školy“. Byl proti pamětnému učivu, striktnímu rozvrhu hodin a osnově učiva.

Žákům páté třídy, které učil ve školním roce 1903/04 nechal volnost ve vypracování slohových prací. Výuka slohu na obecných školách se až dosud řídila osnovami z roku 1885 a spočívala v obměňování předloh a vzorů. Další vydání těchto osnov z roku 1898 mělo jen proklamativní modernější úvod, ale na podstatě osnov se nic neměnilo. Tyto osnovy proto byly na zemských učitelských poradách podrobovány kritice. Účelem slohu mělo být naučit žáka osobitě a logicky správně

vyjadřovat ústně i písemně své myšlenky. Inspektor Kamenický požadoval, aby ve slohu nebyla probírána témata, která nejsou v osnovách, a aby jako literární vzory sloužily jen ukázky z čítanky a z knih ze školní knihovny. Bakule se požadavky inspektora odmítli řídit a v druhém pololetí školního roku 1903/04 začaly vznikat v jeho třídě první žákovské práce ve stylu volného slohu. V následujícím školním roce vznikl cyklus prací Naši vodníci. Z tohoto cyklu je zajímavá ukázka práce F. Müllera U rybníka : „ Na hrbaté, zakrnelé vrbě seděl vodník. Dival se jedním okem po širokém, hlubokém rybníku. Druhé oko měl vytekľě. Bylo zde šero. Slunko sem nedosahovalo. Voda černala. A ticho bylo. Jen skotačivý potůček slabě bublal a pohvizdoval si vtékaje do nedýchajícího rybníka. Okolo hustě rákosí vyrůstalo z rozsáhlého bahna. Vodník klátil nohama. Šat jeho ztrácel barvu. Konečně širá tma i sem, do tohoto zákoutí přilezla. Vodník bručel, co že bude mít k večeri? máma bude čekat, voda bude se varit a já dnes žádnou dušičku tam nevhodím! Skočil do vody. Vlna rozběhla se po rybníce a vodník zmizel. Ticho, tma počala vládnout.“³¹

Texty vodnických minipovídek ilustroval nadaný Josef Cvrček, který také rád převáděl do karikatury typy lidí ze svého okolí (viz příl. č. 3). Výběr prací Bakulových žáků byl publikován v Besedách času nebo v Ulehlově sborníku. O svých pokusech na Malé Skále psal Bakule do časopisu Kulturní služba.

S „volnou třídou“ nemohl souhlasit zemský inspektor dr. Kanka, který tříhodinový pobyt v Bakulově třídě hodnotí: „Kázeň je ovšem uvolněná, učitel trpí žákům, aby mluvili nahlas, aby skákali do řeči i jiným žákům“.³² Jediná činnost, za kterou byl Bakule chválen, byla hudební výchova se sborovým zpěvem. Bakule sestavil z dvaceti pěti dětí sbor, se kterým denně dvě hodiny cvičil. S tímto žákovským sborem vystoupil 7. října 1912 na slavnostním zahájení VI. mezinárodního kongresu o elektrologii a radiologii v Praze. Na kongresu se Bakule setkal se známým ortopedem, profesorem Rudolfem Jedličkou, který v té době hledal vhodného učitele do připravovaného ústavu pro děti s postižením. Takovou osobnost našel v Bakulovi, který jeho nabídku přijal roku 1913.

7.4.3. Jedličkův ústav

Hlavní náplní v ústavu byla léčba dětí s postižením a jejich výchova. Podle lékařských seznamů bylo v průběhu roku 1913 přijato třináct dětí a v roce 1914 jen dvě další. Bakule musel přihlídnout ke zvláštnostem jejich psychiky (zvýšené citlivosti, bojácnosti, ale i přespřílišné ctižádosti). Profesor Jedlička (1869-1926) byl od začátku přesvědčen, že učitel dětí s postižením musí bydlet v ústavu, aby se jim mohl odpovídajícím způsobem věnovat. Je zřejmé, že denní setkávání se s dětskou bolestí představovalo pro Bakule značné psychické vyčerpání.

Tak jako u maloskalských dětí i s těmito dětmi navázal srdečný a přátelský vztah. S velkou trpělivostí je učil postupně zvládat sebeobslužné činnosti jako oblékání, stlaní lůžka, uklízení. Těmto každodenním návykům se děti naučily teprve po několikaměsíčním procvičování.

Bakule zavedl rozhovory mezi učitelem a dětmi, kdy děti kladly otázky, měly různé nápady a náměty. Zdánlivě ony řídily svým zájmem výuku. Nechtěl děti s postižením příliš přetěžovat vyučovacemi předměty. Život sám vyvolal u dětí potřebu číst a psát. Upřednostňoval mechanickou činnost a proto školní prostředí upravil na pracovní dílnu. Místo katedry a lavic byly pracovní stoly, bedny, nástroje a materiál. Nejprve učil děti košíkářskému řemeslu, neboť košíkářství se sám vyučil. Děti si zkoušely zhotovovat hračky z přírodnin podle metodických návodů učitele Jirsáka. Kiplingovy příběhy posloužily jako předloha ke zhotovování modelů zvířátek. Pro děti to byla příležitost jak hravou formou pracovat a pro učitele možnost využít mravní obsah Kiplingovy knihy. Později pracovali s papírem, dřevem, textilem i kovem. Tyto pracovní činnosti měly pro děti léčebný účinek, neboť jim přinesly radost z výsledků vlastní práce.

Vznamné bylo, že v roce 1917 založili Bakulovi žáci dokonce Dětské výrobní družstvo. výrobky tvořily především hračky, betlémy, obrazové rámečky, ale i kusky skutečného nábytku (skříňky). Smyslem založení družstva bylo podporovat pozdější samostatnost a získat finanční prostředky na úhradu pobytu v ústavu.

V ústavním zařízení chtěl Bakule realizovat typ školy – internátu pro všechny zájemce bez rozdílu věku, zdravotního stavu a sociálního původu. Projekt nového ústavu byl však těžko realizovatelný, neboť Bakulovy záměry překračovaly původní plány zakladatelů ústavu.

V březnu 1919 Bakule z ústavu odchází společně s jedenácti chovanci. V pronajatém bytě v Ječné ulici si zajišťovali životní minimum výrobou a prodejem dřevěných výrobků. Zpočátku Bakule prožíval existenčně a pracovně jedno z nejkritičtějších období svého života.

7.4.4. Ústav pro výchovu životem a prací

Své pedagogické představy o ústavu pro výchovu životem a prací začal Bakule uskutečňovat v Kalendovce na Smíchově v lednu 1920. (pozn. Tento přízemní dům měl sloužit jako záložní nemocnice v případě poválečné epidemie pro pacienty s infekčním onemocněním). Kalendovka měla kromě obytné místnosti ještě čtyři sály, které byly zařízeny jako řemeslné dílny. Výtvarně nadaní a pohybliví chlapci se začali zabývat řezbářstvím a truhlářstvím. Ubytování v Kalendovce zajistila smíchovská sociální pracovnice Dvořáková, která také dojednala spolupráci Bakulovy skupiny při zřizování kroužků pro mládež. Děti z okrajových částí Košíř a Smíchova trávily v Kalendovce čas po skončení vyučování. Tím Bakule uskutečňoval svůj plán společné výchovy postižených a zdravých dětí. Bakule měl blízko k hudbě, a tak v programu výchovné práce časem převládli sborový vícehlasý zpěv. Pravidelným cvičením vychoval z pěvecky nadaných dětí sbor „Bakulových zpěváčků“.

Počátek sborového nácviu zaznamenal vynikající kreslíř Jarouš Zdrůbecký zvaný „Šarkán“ ve svých zápiscích takto: „Já nezpíval, já měl zábavu na zahradě. Jenže jsem uměl malovat, a tak jsem musel psát noty. Na kusy balicího papíru jsem nejdřív nalinkoval čáry patnáct milimetrů od sebe a do toho z nákresu pana ředitele překresloval noty. První a třetí hlas červeně, druhý a čtvrtý hlas modře. Pak se to dalo na dlouhou lať a vytáhlo ke stropu. Děti noty neznaly, ale

namalované puntíky je vedly. Aby uměly rozpoznat, co je správné a co ne, vypomáhal si pan ředitel někdy ladičkou. Nacvičovalo se každý večer.³³

V dubnu 1920 poskytl košířský starosta Štochl pro Bakulovu činnost objekt zámečku na Klamovce. Objekt bylo nutno nejdřív opravit, aby se stal obyvatelným. Pro zpívající děti zde bylo málo místa a při nacvičování písní musely stát v uličkách mezi lůžky. Přesto výchovná činnost dále pokračovala. Vizi nového ústavu představil Bakule na červencovém sjezdu učitelů a přátel školy v Praze. Podle něj se měly školy budovat jako internátní ústavy, vybavené dílnami a hospodářským zařízením. Výtěžek práce žáků měl přispět k uhrazení nákladů školy. Někteří účastníci sjezdu chtěli poznat prostředí Klamovky a život uvnitř. Emanuel Strnad (autor Vlasteneckého učitele, 1955; Školky Jana Svobody, 1958; recensent Školních deníků J.J. Ryby, 1957) neshledal v Bakulově skupině žádné vykořisťování výdělečnou prací ani Bakulovo jednání jako ambiciózního učitele. (Pozn.: Paradoxem je, že Strnadovi se po šesti letech „výkony Bakulovy družiny jeví jako projevy sugestivně inscenované jejich vedoucím a on samotný jako typ egocentrického artisty Nového světa“.³⁴)

Pomocníky, bez kterých si Bakule realizaci svého plánu nedovedl představit, byli členové jeho skupiny a hlavně „zpěváčci“. Nová budova byla postavena především z honorářů jejich koncertů, pořádaných doma i v zahraničí. Mezi nejúspěšnější čísla „zpěváčků“ patřily balady *Osiřelo dítě* a *Kačenu divokou*. Zpívali ve slavné Carnegie Hall v New Yorku, kterou 11. dubna 1923 zcela vyprodali. Proslavili se také v Dánsku, Francii, Německu a Švýcarsku. Na zprostředkování cesty Bakulova pěveckého sboru do Spojených států v roce 1923 se finančně podílely Americký červený kříž a sociálně vnímavá Miss Harrison.

Od roku 1921 plných dvanáct let probíhaly stavební práce na nové ústavní budově. Ve školním roce 1932/33 bylo do pokusné třídy zapsáno dvacet dětí ve věku deseti až jedenácti let. Byly tu děti z velmi bohatých rodin, ale i děti, jejichž rodiče patřili k nejchudším společenským vrstvám. Společná výuka dětí různého sociálního původu byla přesně tím, co Bakule pro svou výchovnou práci potřeboval. Výuka probíhala v rámci normálních osnov pro měšťanské školy s jedinou výjimkou: do vyučovacího programu Bakule začlenil francouzštinu. Pro

zajímavost vyučoval český jazyk, německý jazyk, dějepis, zeměpis, občanskou nauku, kreslení a krasopis, hudební výchovu a chlapecké ruční práce. Ostatní učitelé – počty a měřictví, přírodopis, sport, hry a rytmiku.

Pokusná třída měla speciální nábytek, který do třídy navrhl sám Bakule. Využil přitom zkušenosti z Jedličkova ústavu a kolem zdí nechal umístit pohovky k odpočinku. Dopoledne od osmi do dvanácti hodin probíhala výuka naukových předmětů. Po dvouhodinové přestávce odpoledne od čtrnácti do osmnácti hodin byly v rozvrhu rytmika, sport a výchovy. Žáci chodili do této třídy nesmírně rádi, neboť jejich učitelé jim věnovali i svůj volný čas. Bakulova žačka a pozdější středoškolská profesorka Jasněna Kohoutová – Rónová se o pokusné třídě v Bakulově ústavu vyjádřila následovně: „Nebylo tam žádné přinucení k výuce, nebylo tam žádné nudné vyučování. I když jsme mnohá fakta zapomněli, tak když jsme potom ve studiu na jiných školách na ta témata narazili, tak jsme se už cítili jako doma, měli jsme je totiž hluboce osvojená. No a to, že pan ředitel nás zahrnoval takovou láskou a pozorností a takovou demokratičností, to nám „vytvářelo, myslím všem, pozitivní osobnost.“³⁵

Vyučování v Bakulově třídě nespočívalo na právním podkladě, neboť bylo posuzováno jako výuka domácí. Přípravná třída neměla status veřejné školy a nemohla žákům vydat vysvědčení. MŠANO (Ministerstvo školství a národní osvěty) požadovalo po zemské školní radě v září 1933 zjištění, zda a na které škole byly děti přezkoušeny, aby mohly dostat řádné vysvědčení.

Vyučování v pokusné ústavní třídě již nebylo v září 1933 obnoveno. V důsledku hospodářské krize a z nedostatku finančních prostředků Bakule na vedení ústavu rezignoval. Osobní situaci vyřešil odchodem na zdravotní dovolenou a později na zaslouženou penzi. Své pedagogické poslání vyjádřil slovy: „Poněvadž vším svým myšlením i konáním dával jsem se jen dětem, nejen ve škole, ale i mimo ni, přesvědčil jsem záhy i děti i lid, ze kterého ke mně přicházejí, že jsem opravdu dobrým přítelem svých dětí. Tak jsem měl, čeho jsem potřeboval, abych dělal výchovné a vyučovací zázraky.“³⁶

Ve stáří o Bakule pečovala Miloslava Šikolová. Tato bývalá žačka z Malé Skály prožila skoro celý život poblíž něho jako sólistka Bakulových zpěváků, dále

jako pěstounka zdravotně postižených dětí z Jedličkova ústavu a nakonec od roku 1955 jako jeho manželka.

15. ledna 1957 František Bakule zemřel. Je pochován na sněhovském hřbitůvku u Malé Skály.

Celý život zasvětil vzdělávání dětí s postižením a zavedl do praxe myšlenku o možnosti společné výchovy dětí zdravých a dětí s postižením. Již tehdy si uvědomoval, že „budoucí učitel – vychovatel bude muset dále být dobrým pedagogem, člověkem šlechetným, zkušeným, žijícím bohatý život, o který se bude dělit se svými žáky. Dobrý vychovatel nemá nikdy dost času. Nikdy nesmí mít pocit, že se jeho práce omezuje na vyučovací hodiny...“³⁷

8. NÁPADY NA ŠKOLNÍ VÝLETY PO STOPÁCH ČESKÝCH UČITELŮ

Ráda bych, aby tato diplomová práce byla přínosem nejenom pro mě a žáky, ale i pro ostatní pedagogy, proto jsem procestovala naši republiku a navštívila místa spjatá s tematikou školství a působením českých učitelů.

Často se stává, že učitelé do poslední chvíle neví, kam jet se žáky na zajímavý a zároveň přínosný školní výlet. Doufám, že muzea, která jsem v rámci diplomové práce navštívila, prohloubí žákům i učitelům znalosti získané z přečtených medailonků. Toto prohloubení se bude opírat o autentický zážitek žáků spojený s konkrétním prostředím, ale i s dobovou materiální výzdobou a pomůže jim lépe se ztotožnit se studovanou osobností i dobou, v které žila.

V rámci tohoto projektu jsem navštívila:

- Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze
- Rožmitál pod Třemšínem
- Polabské národopisné muzeum v Přerově nad Labem
- Krkonošské muzeum v Pasekách nad Jizerou
- Muzeum Komenského v Přerově

8.1. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze

Informace o muzeu

Putování po stopách českých učitelů můžeme začít v samém srdci České republiky – v Praze. Zde se totiž nachází jedno z muzeí, které je tematicky zaměřené na problematiku školství a vzdělávání.

Myšlenka založit pedagogické muzeum, v němž by byl dokumentován vývoj našeho školství, vznikla mezi českými učiteli koncem osmdesátých let 19. století. Oficiálně bylo muzeum otevřeno 15. listopadu 1890. Významným impulsem pro založení muzea se staly i přípravy oslav 300. výročí narození J. A. Komenského v roce 1892. Hlavním cílem muzea bylo nejen dokumentovat vývoj a postupně

proměny českého školství, ale také uchovat budoucím generacím historické dokumenty, pedagogické časopisy, učebnice a nejrůznější školní pomůcky.

Zdůrazněním osobnosti J. A. Komenského v samotném názvu se muzeum přihlásilo nejen k jeho historickému odkazu, ale současně i k tomu, že bude všemi prostředky usilovat v povzbuzování národního vlasteneckého citění, náboženské tolerance a moderních pedagogických metod a forem výuky.

Do roku 1996 sídlilo muzeum v prostorách bývalé konírny Valdštejnského paláce na Malé Straně. Od roku 1996 až po současnost se muzeum nachází o pár kroků dále a to v domě „U Zlatého Slunce“ ve Valdštejnské ulici č. 20. Nuceným přestěhováním muzeum ztratilo větší výstavní prostory.

V současných místnostech je instalována stálá expozice : „J. A. Komenský a česká škola“. Spolu s přehledným zpracováním života a díla J. A. Komenského jsou vystavena starší i novější vydání Komenského prací a dokumentováno šíření jeho pedagogických názorů. Součástí výstavy je expozice školní třídy z 19. století a přehledný vývoj učebnic a školních pomůcek až k počítačovým programům současnosti.

Kromě stálé expozice se v muzeu konají v průběhu roku tři až čtyři příležitostné výstavy (v roce 2005 např.: „Nad vřavou nenávisť“ - akce k 110. výročí Přemysla Pittera, „Škola v proměnách času“ atd.). Již po dobu několika let se výstavní prostory v období Vánoc promění v ukázky betlémů, vánočních ozdob a tradic.

Kromě již zmiňovaných výstav muzeum spravuje cenný a rozsáhlý archiv písemností (v tomto archivu lze nalézt trojrozměrné vyučovací pomůcky, sbírku školních nástěnných map, materiály dokumentující nejen život a dílo J. A. Komenského, ale také více než 500 významných pedagogických osobností od první poloviny 19. století až po současnost), bohatý fotoarchiv (součástí fotoarchivu jsou obrazové cykly K. S. Amerlinga, fotodokumentace interiérů a exteriérů městských i venkovských školních budov atd.), a muzejní knihovnu s velkou sbírkou komenian, starých tisků, odborných publikací, monografií a pedagogických periodik.

V příloze č. 4 přikládám fotografie školní třídy a v příloze č. 5 Komenského desatero.

Vlastní zkušenost

Osobně jsem toto muzeum navštívila se žáky 5. ročníku ZŠ Jiřího z Poděbrad. Velmi mě překvapil zájem žáků dozvědět se více informací o školním vyučování našich prababiček a pradědečků, vyzkoušet si psát na břidlicové tabulky, posadit se za katedru či podržet a vyzkoušet rákosku.

Návštěva tohoto muzea bude určitě nejenom obohacením znalostí, ale také příjemným strávením dopoledního vyučování.

Bližší kontakty

Adresa: Valdštejská 20, Praha 1 – Malá Strana

Tel.: 257 533 455

Návštěvní doba: otevřeno denně mimo pondělí 10 – 12.30, 13 – 17 hod.

www.pmjak.cz

8.2. Rožmitál pod Třemšínem – působiště J. J. Ryby

Informace o muzeu a blízkém okolí

Rožmitál pod Třemšínem se nachází 80 km jihozápadně od Prahy, v nadmořské výšce 510 m. Město leží v široké a mělké kotlině, kterou obepínají hluboké brdské lesy s vrcholem Třemšínem (827 m n. m.).

Osídlení Rožmitálska je archeologicky prokázáno již z pohanské doby. Patrně postupovalo podél říčky Vlčavy, tehdy jmenované Božžes. Nejstarší částí města je starý Rožmitál, zvaný Staré město (latinsky Antiqua civitas). Ve Starém Rožmitále se nacházelo původní panské sídlo Buziců, které mělo ve svém erbu černou kančí hlavu na zlatém štítě. Vypráví se, že první historicky doložený příslušník tohoto rodu Jetříšek Buzovic, proslulý silák se jednou střetl v lese s velikým kancem, statečně jej přemohl a pouhýma rukama odnesl na zádech na knížecí dvůr, kde poté zvířeti ut'al hlavu.

Odedávna tu stojí farní kostel Povýšení sv. Kříže s objeveným gotickým portálem datovaným do let 1230 – 1240. V tomto farním kostele pravděpodobně

roku 1796 zazněla poprvé Rybova Česká mše vánoční. Vedle kostela se rozprostírá hřbitov, na kterém jsou uloženy Rybovy ostatky.

Ve 13. století vznikl na skalisku mezi bažinami hrad rodu Lvů z Rožmitála. Nejznámějším představitelem tohoto rodu je Jaroslav Lev z Rožmitálu, který uskutečnil za krále Jiřího z Poděbrad cestu „z Čech až na konec světa“. Hrad vystavěl v první polovině 13. století Oldřich, který je praotcem slavného rodu Rožmitála. V 16. století se hrad stal majetkem rodu Gyspeků z Gyspachu a byl přestavěn v renesanční zámek. Dnešní podobu dostal v době působení Pražského arcibiskupství, jemuž zdejší velkostatek patřil od roku 1623 až do roku 1948.

Na náměstí stojí radnice, Brdský památník a filiální kostel sv. Jana Nepomuckého, v jehož ochoze se uchovala litinová deska z roku 1852 s jedním z Rybových hesel: „Abys byl lepším, pozoruj denně své činy a zkoumej je! Věř mi! To tě přivede k moudrosti a chytrosti“. J. J. Ryba (1788 - 1815).

Právě v Brdském památníku v budově bývalé obecné školy je muzeum s pamětní síní učitele a hudebního skladatele Jakuba Jana Ryby (1765 – 1815), rodáka z Přeštic, jenž zde působil od roku 1788.

V síni J. J. Ryby jsou vystaveny originály dvou děl Školního deníku, Kniha cti (Zlatá kniha) a Kniha hanby (Černá kniha). Dále je zde možné spatřit údajnou Rybovu podobiznu, hudební nástroje (housle, violu, lesní roh, loutnu), ukázky z publikací, které se osobností J. J. Ryby zabývají (např.: V. D. Bíba – Životopis J. J. Ryby, F. A. Slavík – Život a působení Jakuba Jana Ryby) či fotografie z okolního prostředí (např. Rybova mohyla pod vrchem Štěrbinu, zvaném Voltuše, kde byl 8. dubna 1815 Ryba nalezen mrtev). Při návštěvě této síně dostanete podrobné informace o životě a díle tohoto významného kantora a hudebního skladatele.

V ostatních expozicích muzea jsou k vidění některé unikáty jako např.: model svačkovické katedrály ze stébel slámy, největší sbírka dřevořezb – 300 kusů městských a 220 kusů rodových znaků.

Jedna z místností je také věnována osobnostem, které se v Rožmitále narodily či působily. Mezi ně patří např.: Josef Toman (1899 – 1977), spisovatel, prozaik,

dramatik a filmový scénárista, herec Miloš Nedbal (1906 – 1982), houslový virtuos Václav Hudeček (narozen 1952).

V příloze č. 6 přikládám fotografickou dokumentaci, v příloze č. 7 mapku Rožmitálu a okolí.

Vlastní zkušenost

Návštěva Brdského památníku prohloubila mé dosavadní znalosti o J. J. Rybovi a byla zdrojem nových informací o jeho životě a působení. Ocenila jsem jasné, přehledné a srozumitelné uspořádání celé expozice, která je vhodně přizpůsobena i pro žáky mladšího školního věku. Myslím si, že prohlídka by mohla být doplněna hudebními ukázkami z Rybova díla.

Po skončení prohlídky Rybovy síně jsem se chtěla projít po blízkém okolí. Velmi mě překvapila dobře zpracovaná síť turistických tras. Zelená turistická trasa mě zavedla do Starého Rožmitálu, kde jsem navštívila kostel Povýšení sv. Kříže a hřbitov. Po žluté turistické trase jsem se dostala do lesů k Rybově mohyle. Lesy jsou zde krásné, a proto je vhodné zde se žáky v klidu poobědvat a využít prostor k volným hrám.

Bližší kontakty

Adresa: Náměstí 23, Rožmitál pod Třemšínem 262 42

Tel.: 306 965 486

Návštěvní doba: duben – říjen, úterý – neděle 9 – 12, 13 – 16 hod.

www.rozmitalptr.cz

8.3. Polabské národopisné muzeum

Informace o muzeu

Rychlý pokrok v zemědělské výrobě, ale především převratné změny ve způsobu života venkovského obyvatelstva vedly během posledního půlstoletí k úplnému zániku tradiční české vesnice. Etnografové a památkáři se snažili tyto změny dokumentovat a alespoň něco z odkazu našich předků uchovat pro budoucí generace. Věděli, že ideálním řešením pro zachování zejména u památek

lidového stavitelství je zachovat tyto objekty v prostředí, v němž vznikaly a plnily svou funkci.

Prvním muzeem „skanzenem“ v Čechách bylo Polabské národopisné muzeum v Přerově nad Labem, založené a otevřené v roce 1967. Jako první byla v roce 1967 otevřena „Staročeská chalupa“. V selské světnici lze spatřit malovaný polabský nábytek a černou kuchyni, kuchyňské nádobí a náčiní. V dalších místnostech chalupy jsou instalovány expozice tradičního polabského zemědělství, lidového oděvu, lidového umění a stavitelství v Polabí. Prostor před chalupou doplňuje stará studna a zvonička.

Od sedmdesátých let byl skanzen rozšířen o myslivnu, její hospodářské zázemí a přilehlou zahradu.

V roubených chalupách jsou umístěny exponáty, které přibližují různá venkovská řemesla. Žáci se mohou seznámit s pracovními nástroji, které používal svec, hospodář či kovář.

Jedním z mnoha unikátů tohoto skanzenu je obnovení staré vesnické školy, která tu bývala ve druhé polovině 19. století. Stará školní třída a kabinet jsou umístěny v části bývalé panské bedárny, v kamenné stavbě ze 16. století. Školní inventář, většinou z konce 19. a počátku 20. století, byl postupně získáván z několika zrušených škol na Nymbursku.

V současné době se v muzeu nachází celkem 31 objektů, z toho 9 chalup, 4 šprýchary a další drobné roubené hospodářské stavby a lidové památky.

Návštěva skanzenu se může stát zajímavou procházkou po českém venkově. Žáci se podívají, jakým způsobem žili jejich předci, a zpestří si tak mnohdy nudnou hodinu vlastivědy. Pro motivaci k návštěvě mohou posloužit fotografie v příloze č. 8 a orientační plánec skanzenu v příloze č. 9.

Vlastní zkušenost

Podle plánu jsem postupně navštívila všechny přístupné objekty. Posledním objektem byla vesnická třída, která mě natolik okouzila, že byla prvotním impulsem k napsání diplomové práce. Prostor v chalupách je stísněný, proto doporučuji rozdělit školní třídu do dvou skupin.

Bližší kontakty

Adresa: Přerov nad Labem 289 16, okr. Nymburk

Tel.: 325 565 272

Návštěvní doba: květen – říjen, úterý – neděle 9 – 17 hod.

www.polabskemuzeum.cz

8.4. Krkonošské muzeum v Pasekách nad Jizerou

Informace o muzeu a blízkém okolí

V níže položené části našich nejvyšších hor Krkonoš se rozprostírá obec Paseky nad Jizerou. Tato obec je spojena s vesnickým učitelem a písmákem Venceslavem Metelkou.

Kromě nádherné přírody se zde nacházejí i kulturní památky. Nejstarší architektonickou církevní památkou je barokní kostel sv. Václava z roku 1789 se vzácnými rokokovými oltáři. Před kostelem je kříž z roku 1811 a dvě památné vysoké lípy z roku 1881. Vedle kostela je hřbitov, z něhož je nádherný výhled na panorama Krkonoš.

Naproti kostelu sv. Václava stojí Krkonošské muzeum – Památník zapadlých vlastenců. Tento památník byl vybudován v roce 1958 v přízemních místnostech farní budovy. Je věnovaný památce písmáka a houslaře Věnceslava Metelky, podává obraz životních osudů horalů 19. století a připomíná spisovatele K. V. Raise, který život v pasekách zobrazil v románu „Zapadlí vlastenci“.

V roce 1975 byl památník zrekonstruován. O tři roky později byl rozšířen o další dvě místnosti v patře budovy. V jedné, která slouží také jako malá výstavní síň, jsou umístěny dva funkční tkalcovské stavy, ve druhé místnosti je expozice Krkonošské houslařské školy. Bohatá sbírka hudebních nástrojů podává ucelený obraz houslařské školy od zakladatele V. Metelky až po současnost.

V roce 2007 uplyne dvě stě let od narození V. Metelky. K tomuto výročí uspořádal památník sbírku na opravu Metelkova pomníku, který se nachází na hřbitově.

V místnostech, které jsou věnované V. Metelkovi, je možné si prohlédnout věci z jeho pozůstalosti jako např. : sklenářské výrobky (dar hraběte Harracha), řetízek a různé knihy (Dějiny národu českého od Františka Palackého, Pražský flamendr od Josefa Kajetána Tyla) atd.

Jedinečnost tohoto kraje vytvářejí roubené přízemní chalupy. Nejcenější z nich je stará škola z 18. století. Jedná se o velké roubené stavení s rázovitým výměnkářským přístavkem, kde vyučovali kantor Josef Šimůnek a jeho pomocník Věnceslav Metelka.

Tato zchátralá památka, jež je majetkem obce, prochází v současnosti rozsáhlou rekonstrukcí. Nedaleko staré školy je chalupa, v níž žil V. Metelka. Tuto chalupu koupil badatel a folklorista Jaromír Jech, který na půdě objevil Metelkovy zápisky a korespondenci, které později vydal.

V knize „Kde na jabloních harmoniky rostou“ popsal život v písmácké a houslařské škole. Metelka je znám jako učitelský pomocník, vynikající muzikant a velký vlastenec. Své vlastenectví vtipně vyjádřil v citátu, který si lze přečíst v paseckém památníku: „Peníze i moudrého zaslepí. A proč by milión nezaslepil? Toť je hrůza peněz, a kdo milión má, byť i z vlasti vyhnán byl, najde vlast tam, kde pohodlně utrácet můž. a byť by i mezi Hotentoty. Já bych ale mé vlastenectví nedal ani za tisíc miliónů. Čechem být, Slovanem slout, vlastencem se nazývat jest lepší nad zlato!“

Krkonoše jsou krásným místem, kde je možné strávit školu v přírodě v každou roční dobu. Pobyt na čistém horském vzduchu lze žákům zpestřit celodenním výletem do malebných Pasek nad Jizerou spojený s exkurzí do Krkonošského muzea.

Fotografie jsou zařazeny v příloze č. 10, mapa Pasek a okolí v příloze č. 11.

Vlastní zkušenost

O letních prázdninách jsem navštívila tento památník a sousední hřbitov s poškozenou bustou V. Metelky. Přispěla jsem na sbírku, jejíž výtěžek poslouží na opravu Metelkova náhrobku. Podle průvodkyně by měl být obnoven v roce 2007. S mapou v ruce „Paseky nad Jizerou“ jsem se vydala do dalších míst spojených s postavou V. Metelky. Zvenku jsem si prohlédla Metelkovu chalupu a

opodál stojící starou školu. Stará škola je ve špatném stavu. Postupně prochází rekonstrukcí. Při mé návštěvě již měla novou šindelovou střechu.

Bližší kontakty

Adresa: Paseky nad Jizerou 512 47

Tel.: 481 523 609

Návštěvní doba: celoročně kromě listopadu, úterý – neděle 9 – 12, 13 – 16 hod.

www.paseky.cz

8.5. Muzeum Komenského v Přerově

Informace o muzeu a blízkém okolí

V našich pozvánkách na školní výlety jsme se nejprve zastavili v muzeu J. A. Komenského v Praze. Také poslední zastávka se bude týkat této osobnosti. Navštívíme muzeum Komenského v Přerově, v městě, jež Moravané nazývají srdcem Moravy.

Město Přerov leží na řece Bečvě. Osídlení lokality sahá až do pravěku. Archeologické výzkumy zde odhalily rozsáhlé sídliště lovců mamutů z doby před 25 000 lety. V roce 1256 byl Přerov povýšen na královské město Přemyslem Otakarem II. Největšího rozvoje dosáhl Přerov v době působení Pernštejnů, kterým byl dán roku 1487. Příchodem nových osadníků, mezi nimiž byli zastoupeni členové jednoty bratrské, se stal v 16. století důležitým kulturním střediskem, sídlem biskupa jednoty bratrské a místem, kde působila bratrská škola.

Přerov je spojen se dvěma významnými postavami českých dějin a české vzdělanosti. Prvním z nich je Jan Blahoslav, autor české gramatiky, který se v Přerově narodil roku 1523. Druhým je Jan Amos Komenský, který se nejprve v letech 1608 – 1611 učil na zdejší bratrské škole a později tu v letech 1614 – 1618 působil jako učitel a pomocník biskupa Jana Láneckého.

Velký rozkvět města se zasloužil předák moravské protestantské šlechty Karel starší ze Žerotina v letech 1598 – 1636. Následující dvě století, po prohraném stavovském povstání, měla za následek pozvolný úpadek a ztrátu

významu města. K zlepšení dochází ve druhé polovině 19. století, kdy se stal Přerov důležitou železniční křižovatkou.

Historické jádro města tvoří Horní náměstí z 15. století a přerovský zámek, který byl vybudován na místě původně dřevěného, později kamenného hradu. Původní opevnění připomínají zbytky městských hradeb, které dokreslují středověký ráz města.

V renezančním žerotínském zámku je umístěno Muzeum Komenského, které bylo založeno Františkem Slaměnikem již v roce 1888. V prostorách muzea je možné shlédnout řadu stálých expozic:

- Archeologie: Expozice je umístěna ve sklepních prostorách a seznamuje návštěvníky s historií osídlení přerovského regionu v 16. století. Paleolitická část expozice dokumentuje světoznámé sídliště „lovců mamutů“ v Předmostí u Přerova. Součástí expozice je i původní zámecká černá kuchyně.
- Entomologie: Sbirka domácích a cizokrajných motýlů a brouků ukazuje více než 22 000 jedinců 9 000 druhů hmyzu z celého světa. Zakladatelem expozice je přerovský rodák Lad. Hudeček (1872 – 1941).
- Minearologie: Sbirka zahrnuje přes 2350 položek.
- Národopis Hané a Záhoň: Expozice zahrnuje vývoj hanáckých krojů, život záhorských Hanáků a představuje kroje a zvyky centralní Hane.
- Přerovsko v odboji 1914 – 1989: Smyslem expozice je **ukázat, jakým** způsobem se vyvíjela činnost prvního, druhého a třetího odboje v regionu a kdo ji reprezentoval.
- Pamětní siň A. Mervarta a J. Bajáka: Zde jsou představeny díla přerovských **rodáků** – akademického malíře Augustina Mervarta (1889 – 1968) a akademického sochaře Josefa Bajáka (1906 – 1980).
- Jan Blahoslav a čeští bratři: Expozice je věnována přerovskému rodáku Janu Blahoslavovi (1523 – 1571), biskupu Jednoty bratrské a spisovateli.
- Památník J. A. Komenského: Expozice života a díla J.A. Komenského připomíná jeho přerovské pobyty.
- Učitele – šířitelé mvšlenek J. A. Komenského: Komenského pedagogické a didaktické myšlení rozvíjeli zejména učitelé – Karel Siavomil Amerling (1807 –

1884), František Slaměník (1845 – 1919) a Josef Krumpholtz (1870 – 1950).

- Školní třída ze 17. století: Učebna je rekonstruována podle dobových vyobrazení, zejména podle Komenského spisů.
- Školní třída a kabinet z dobv Rakouska – Uherska: Ve dvou místnostech jsou originály školního nábytku a školních pomůcek (učebnice, sešity, břídicové tabulky, dřevěný penál), používaných při vyučování do roku 1918.
- Školní třída z dobv 1. republiky: Místnost představuje třídu nejnižšího stupně měšťanské školy z období prvních dvaceti let Československé republiky.
- Školní třída z 50. let: Ukazuje interiér jednotřídky národní školy. Na stěnách a zdech jsou symboly Pionýrské organizace, různé plakáty a poučné nápisy, např. výzva k pravidelnému mytí rukou.

Proč navštívit právě toto muzeum? V prostorách tohoto muzea se nacházejí čtyři třídy z různých období. Žáci mají jedinečnou možnost poznat a porovnat, jak třídy vypadaly, čím se lišily, co měly společného.

Dalším poutavým místem bude určitě již dříve zmiňovaná expozice pravěku umístěná ve sklepení.

Pro inspiraci přikládám v příloze č. 12 fotodokumentaci, v příloze č. 13 zajímavý prospekt.

Vlastní zkušenost

Shledávám, že výhodou tohoto muzea je možnost prohlédnout si školní třídy z různých období. Teprve zde jsem si uvědomila, jak se vyvíjelo školní prostředí a měnily se školní pomůcky. Nejvíce na mě zapůsobila školní třída z doby Komenského, která mi připomínala prostředí kostela. Domnívám se, že pro žáky bude nejpoutavější školní třída a kabinet z doby Rakouska-Uherska. Zajímavým doplněním prohlídky je výhled z věže muzea do krásného okolí.

Bližší kontakty

Adresa: Horní nám. 7, Přerov 751 52

Tel.: 581 307 295

Navštěvní doba: duben – říjen, úterý – neděle 9 – 17 hod.

březen – listopad, středa, sobota, neděle 9 – 17 hod.

www.mu-prerov.cz

II. EMPIRICKÁ ČÁST

1. DIDAKTICKÝ PROJEKT „OSOBNOST UČITELE V PROMĚNÁCH ČASU“

V úvodu práce na projektu bylo nutno stanovit si hypotézy. První hypotéza zní: „Myslím si, že medailonky budou pro žáky zajímavé a srozumitelné.“ Druhá hypotéza zní: „Domnívám se, že se mi prostřednictvím projektu podaří přiblížit žákům učitelské povolání a dobu, ve které pedagogická osobnost žila.“

Pro didaktickou část diplomové práce jsem vytvořila projekt „Osobnost učitele v proměnách času“. Projekt se skládá ze čtyř částí:

- I. část Osobnost J. J. Ryby a doba, v níž žil
- II. část Osobnost V. Metelky a doba, v níž žil
- III. část Osobnost F. Bakule a doba, v níž žil
- IV. část Role učitele v proměnách času

Projekt jsem rozložila do 15 vyučovacích hodin (5 hodin vlastivědy, 4 hodiny literární výchovy, 2 hodiny výtvarné výchovy, 2 hodiny českého jazyka a 2 hodiny věnované exkurzi do muzea).

Cílem didaktického projektu bylo sledovat reakce žáků na diplomantkou vytvořené texty, utváření jejich názorů na pedagogické osobnosti, porozumět dané době prostřednictvím života a působení vybraných pedagogických osobností, schopnost získané informace nejen přijmout a uchovat, ale i vybavit si a později je využít.

K uskutečnění projektu bylo třeba, aby se žáci nejprve seznámili s medailonky tří pedagogických osobností. Využila jsem část souvislé pedagogické praxe, abych si ověřila, zda jsou medailonky natolik srozumitelné, aby mohly být případným doplňujícím výukovým materiálem pro žáky. Tuto praxi jsem absolvovala na Fakultní základní škole Jiřího z Poděbrad na jaře 2005. Po přečtení všech tří medailonků jsem žáky požádala, aby se nad formou textů zamysleli a objektivně vyjádřili svůj názor na tyto otázky:

1. Byly texty srozumitelné?
2. Připadaly vám krátké, dlouhé?
3. Upravili nebo doplnili byste medailonky?

Uvádím zde některé názory žáků:

1. „Texty byly dobře napsané, rozuměl jsem jim.“
„Slova, která jsem neznala, byla vysvětlena v závorkách.“
„Nebylo tam hodně slov, kterým jsem nerozuměla. A když jsem nějakému slovu nerozuměla, tak jste ho vysvětlila.“
2. „Texty nebyly dlouhé.“
„Texty byly tak akorát.“
3. „Podtrhla bych nebo zvýraznila důležité věci.“
„Přidal bych k textu obrázky.“

Z výpovědí žáků vyplývá, že texty byly pro ně přiměřené a srozumitelné. Medailonky se tak mohly stát východiskem k uskutečnění tohoto didaktického projektu, který jsem realizovala od 29. 11. 2005 do 20. 12. 2005 opět na stejné škole. Projektu se zúčastnilo 21 žáků (11 dívek a 10 chlapců) z 5. třídy.

2. METODICKÉ POZNÁMKY K MEDAILONKŮM

Za hlavní cíl medailonků si kladu, aby žáci porozuměli dané době prostřednictvím života a působení vybraných pedagogických osobností. Dále bych chtěla popsat dobu, v níž žily pedagogické osobnosti a přiblížit jim historické souvislosti.

Medailonky jsou určeny pro žáky pátých tříd. V medailoncích se žáci seznámí s osobností a životem Jakuba Jana Ryby, Věnceslava Metelky a Františka Bakule. Jednotlivé texty lze integrovat do hodin vlastivědy, literární výchovy, hudební výchovy, výtvarné výchovy, přírodovědy a českého jazyka.

Záměrem těchto textů je u žáků rozvíjet čtení s porozuměním, kritické myšlení, schopnost pracovat ve skupinách, vyhledávat informace v knihách, po internetu.

Pro hlubší pochopení pedagogických osobností a doby, v níž žily, je důležité rozdělit texty do delšího časového úseku (minimálně do jednoho měsíce) a obohatit jednotlivé hodiny o filmové a hudební ukázky, fotografie, učebnice, školní řády. Velmi vhodné je přímo navštívit nějaké konkrétní místo spojené s touto tematikou.

3. MEDAILONKY JAKO SOUČÁST UČIVA VLASTIVĚDY PRO 5. ROČNÍK

3.1. Medailonek Jakuba Jana Ryby (1765 – 1815)

Rožmitálský pan učitel

Venku je pravá zima. Hustě sněží, mrzne, ze střech visí rampouchy. Nastal čas vánoční, Štědrý večer. Děti sedí u voňavého a ozdobeného stromku. S úsměvem na tváři a s radostnými výkřiky si prohlížejí dárky. Dospělí se chystají na půlnoční mši. Krácejí setmělou krajinou ozářenou měsícem a tisíci hvězdami. Sníh jim křupe pod nohama. Blíží se k malému kostelíku. Za chvíli se ozývají první tóny na varhany – známá melodie a mužský zpěv:

Hej mistře,
vstaň bystře,
vzhlédni na jasnost
nebes na švarnost:
Krásu uhlídáš
v tento noční čas.

Všichni napjatě poslouchají a téměř všichni vědí, že slova a hudbu k **České mši vánoční** ¹⁾ napsal **Jakub Jan Ryba**. Co o něm vědí ještě? Snad to, že působil jako **učitel v Rožmitále pod Třemšínem**. Možná zaslechli několik nejasných výkladů o smutném konci jeho života. To je vše. Je toho dost málo, ale osobnost Jakuba Jana Ryby si zaslouží více pozornosti a většího uznání. Příběh o rožmitálském panu učiteli právě začíná.

Jakub Jan Ryba se narodil 26. října 1765 v Přešticích u Nepomuku v rodině učitele a varhaníka. Později se rodina přestěhovala přímo do Nepomuku. Jakub zdědil po svém otci **hudební nadání**. Hrál na klavír, housle, violoncello a varhany,

zpíval ve sboru. Od roku 1780 studoval v Praze na latinské škole, ale kvůli nedostatku peněz ho otec nemohl podporovat a povolal ho zpátky do Nepomuku, kde mu Jakub vypomáhal ve škole jako školní začátečník.

Roku **1788** nastoupil do rožmitálské **elementární** (tzv. základní) **školy**. V rožmitálském **kostele Povýšení sv. Kříže** vykonával funkci **regenschori** (tzn. ředitele kostelního kůru). Hrál na varhany, vedl pěvecký sbor, skládal církevní i světské skladby. K jeho povinnostem patřilo také vyučování dětí. Ryba **žil v době za vlády císařovny Marie Terezie a císaře Josefa II.**, kteří uskutečnili významné **reformy**.²⁾ Ryba byl stoupencem reformy ve školství a zásady nového školství uplatňoval ve vyučování.

Děti se učily tzv. **triviu** (tedy třem předmětům – čtení, psaní, počtům) a **náboženství**. Ryba seznamoval děti také se základy vlastivědy, dějepisu, zeměpisu, zdravotní, sadařství.

Dbal na pravidla slušnosti. Požadoval, aby děti chodily do školy čisté a upravené. Mnoho dětí docházelo do školy nepravidelně z různých důvodů. **V zimě** bylo překážkou špatné počasí, v létě polní práce. Některé děti bydlely ve vzdálenějších vesnicích, a proto byl upraven rozvrh hodin. Dopolední vyučování začínalo v 9 hodin, končilo v 11 hodin. Odpoledne se Ryba věnoval dětem, u nichž rozpoznal hudební vlohy. Učil je zpěvu a hře na hudební nástroje.

Během vyučování pozoroval děti tzv. **dohlížitel**. Zapisoval si, jak se děti chovají, jak jsou pilné a snaživé. Pilní žáci byli pochváleni v **Knize cti**, (v Zlaté knize) a zapsáni na tabuli cti. O špatných žácích byly vedeny zápisy v **Knize hanby** (v Černé knize), často byli potrestáni rákoskou. J. J. Ryba vykonával učitelské povolání poctivě a svědomitě. Z darovaných peněz koupil do školní knihovny např. knihy Lidský přírodopis, Knížku mravů, Obrázkový časopis pro **mládež**. Knihovnu obohatil také vlastními spisy (např. Zpěvní knížkou zvanou **Kancionálek**).

J. J. Ryba chtěl, aby děti učivu **porozuměly**, aby o věcech **přemýšlely**, aby **uměly** poznatky vykládat svými slovy. S tím nesouhlasil **farář Kašpar Zachar**, kterému stačilo jen **učení se nazpaměť**. J. J. Ryba se dostával do sporu nejen **s farářem**, ale i s **ředitelem panství Prokopem Pokorným**. Ryba si stěžoval na

špatný stav školní budovy. Žádal Pokorného o peníze na opravu střechy, oken, nákup nových lavic. Ředitel Pokorný Rybovy žádosti odmítal, zdržoval mu příplatky, opožděně dodával dříví na topení. Aby mohlo probíhat vyučování i v zimě, byl Ryba nucen přikupovat dříví ze svého platu.

J. J. Ryba byl velmi zklamán. Venkovský lid nepovažoval vzdělání za důležité. Vrchnost v něm viděla jen nepatrného učitele. V nuzných podmínkách musel uživit početnou rodinu.

Chudoba, přepracování, spory s vrchností přispěly k smutnému konci jeho života. J.J. Ryba byl nemocen, stranil se lidí. Často chodil sám na procházky do okolních lesů a polí. Dobrovolně ukončil život 8. dubna 1815 v lese pod vrchem Štěrbina, zvaném Voltuše.

Příběh o rožmitálském panu učiteli končí smutně. I přesto, že J. J. Ryba musel v životě překonávat mnoho překážek, měl své nezbedné děti rád. **Ve školním deníku** ³⁾ si poznamenal: „Může si přát učitel lepší odměnu než srdce svých žáků? Mohou mu být školní hodiny obtížné, když vidí, že jeho nauka zapustila kořeny v mladých duších? Věřte mi, že jsem šťasten, když sedím v kruhu svých žáků a rozmlouvám s nimi.“ s. 100

pozn. 1) Poprvé zazněla Česká mše vánoční r. 1796, pravděpodobně v rožmitálském farním kostele Povýšení sv. Kříže, kde J. J. Ryba hrál na varhany.

2) Za vlády Marie Terezie byla roku **1774** zavedena **školní povinnost** dětí ve věku od 6 do 12 let. Roku **1775** byl vydán **robotní patent**, který v Čechách a na Moravě zmírňoval některé povinnosti poddaných. Na reformy Marie Terezie navázal její syn, císař Josef II. Za první rok vlády vyhlásil v roce **1781 toleranční patent**, kterým zrušil náboženskou nesvobodu a zrušil nevolnictví. Poddaní nebyli závislí na vrchnosti, např. mohli bez souhlasu vrchnosti uzavírat sňatky, posílat své děti do učení, na řemesla a na studia.

3) Školní deníky vedl J. J. Ryba v letech 1788 až 1815. Zapisoval do nich např., jak probíhalo vyučování, kolik žáků bylo přítomno, jak se žáci

chovali, kdo poskytoval škole finanční prostředky na nákup knih.

Zachycoval zde i své smutné zkušenosti při jednání s úřady, když marně žádal o peníze na opravu školy atd.

3.2. Medailonek Věnceslava Metelky

(1807 – 1867)

Ze života školního pomocníka

Psal se rok 1807. Nastala polovina září. Ve Sklenařicích v rodině ševce Metelky se narodil syn Věnceslav. Jeho dětství bylo šťastné i přes velkou chudobu, která bydlela v každé krkonošské chalupě. Chudí horáci (lidé z Krkonoš) se živili různými řemesly – ševcovinou, truhlářinou, tkalcovinou, sklářstvím, navlékáním a prodejem skleněných korálků. Ke skromnému živobytí si přivydělávali muzikou.

Také švec Metelka byl dobrý muzikant. Byl rád, když jeho syn **Věnceslav** povyroste a **hrával na housle po bálech, hospodách a statcích**, a tak přinesl domů drobný peníz na přilepšenou.

Švec Metelka byl opravdový **český vlastenec**. Miloval rodnou zemi a český jazyk. Dodržoval lidové zvyky a tradice. Pěstoval v synovi lásku k hudbě, českým knihám a českému divadlu.

Když Věnceslav dospěl, cítil se vlastencem stejně jako jeho otec. Hrál **ochotnické divadlo ve Vysokém nad Jizerou**. Upravoval divadelní hry. Jeho nejoblíbenějšími autory byli **Václav Kliment Klicpera** a **Josef Kajetán Tyl**. Ochotnické divadlo a české knihy přispívaly k udržování češtiny mezi prostými venkovskými lidmi a k prohlubování jejich vzdělanosti.

Hraním divadla by se Věnceslav Metelka neuzivil. Musel si zvolit nějaké řemeslo, a tak se **vyučil truhlářem**. Miloval práci se dřevem, miloval hudbu, a proto obě činnosti spojil do jedné a začal **vyrábět a opravovat** nejrůznější **hudební nástroje**.

Metelka měl mnoho zájmů. Kromě ochotnického divadla a hudby (byl **kapelníkem v Pasekách nad Jizerou**, napsal tři vánoční koledy, hrál na housle, kontrabas, trubku) se věnoval i **psaní povídek, pověstí a báchorek** (pozn. báchorka = pohádka). Stejně jako **Božena Němcová** a **Karel Jaromír Erben** čerpal z moudrosti lidových vypravěčů. Metelka **žil v Podkrkonoší**, a proto v jeho **díle** ožívají Krakonoš (Librcol), skřítek (diblík), divoženky (divé ženy) a jiná krkonošská strašidla a postavy.

Velkým přáním Metelky bylo vzdělávat a vychovávat děti. Rozhodl se, že se stane učitelem. Roku **1831** nastoupil do školy v Pasekách nad Jizerou jako školní pomocník (preceptor) k učiteli (kantorovi) Josefu Šimůnkovi. S jeho dcerou Kateřinou se později oženil.

Metelka chtěl děti naučit číst, psát a počítat. Chtěl z nich vychovat dobré vlastence. Brzy si uvědomil, že učit děti je práce nesnadná. Děti do školy mnohdy nechodily. Jejich rodiče příliš neměli zájem o vzdělání. Často jim chyběli peníze na zaplacení školného a říkali, že děti nemohou posílat do školy, protože musí pomáhat v hospodářství (na poli, na pastvě) a starat se o mladší sourozence.

Metelkovi nestačilo být jen školním pomocníkem. **Přál si stát se skutečným učitelem**. Bohužel toto přání se mu **nikdy nesplnilo**. Roku 1847 **učitelského povolání zanechal** a **věnoval se** hudbě a nejoblíbenějšímu hudebnímu nástroji - **houslím**.

Na housle hrál, housle opravoval, housle vyráběl až do své smrti roku 1867. Ve výrobě houslí se stal skutečným mistrem. **Založil Krkonošskou houslařskou školu** a za krátký čas se stal vyhledávaným houslařem v širokém okolí. Houslařskému řemeslu vyučil i své děti.

Věnceslav Metelka **žil v napjaté době císaře Ferdinanda V. zvaného Dobrotivý (1793 – 1895)**. Přezdívku Dobrotivý císař získal, protože nebyl silný panovník, nevládl pevnou rukou, nechal se ovlivňovat druhými. **U moci** byl ve skutečnosti **kancléř Metternich do roku 1848** a po něm **Alexandr Bach do roku 1859**. Lidé se báli říkat své názory nahlas, měli strach, aby nebyli pronásledováni tajnou policií a uvězněni. Na úřadech a ve vyšší společnosti, kterou tvořila šlechta

a měšťané se mluvilo **německy**. Češtinou hovořili jen lidé z venkova a chudina na okraji měst.

Čeština by pravděpodobně časem zanikla, kdyby se o její obrození (=oživení, obnovení, navrácení) nezasloužili čeští vlastenci a obrozenci. Obrozenci (filozofové, historikové, spisovatelé, učitelé) se snažili o zavedení češtiny do škol a o její rozšiřování do všech vrstev společnosti. Tato doba je označována jako období **národního obrození**.

Metelka si vážil všech obrozenců. **Obrozenci** byli lidé, kteří **rozšiřovali český jazyk** po všech koutech naší vlasti, zejména prostřednictvím ochotnického divadla a českých knih, a pěstovali v lidech tzv. národní vědomí (tozn. uvědomění si, že **jsme** Čechové, máme svůj mateřský jazyk, svoji historii, své tradice, české knihy, české básně a písně, že jsme rovnoprávní (na stejné úrovni) s jinými národy, zejména s Němci). Na Metelku nejvíce zapůsobili obrozenci – **František Palacký, Josef Jungmann, Pavel Josef Šafařík, Josef Kajetán Tyl** a mnozí další.

Metelka je příkladem učitele, který v chudém krkonošském kraji, pěstoval v dětech lásku k mateřskému jazyku a hudbě. Stal se inspirací pro spisovatele Karla Václava Ráise a objevil se na stránkách jeho románu Zapadli vlastenci v podobě postavy kantora Václava Čížka.

3.3. Medailonek Františka Bakule (1877 – 1957)

Pokusník František Bakule

Víte, kdo to byl **pokusník**? Možná si myslíte, že to byl člověk, který dělal různé **pokusy**. Ano, máte pravdu. Pokusník se zabýval pokusy. Teď si určitě představujete, že pokusník v bílém plášti ve své laboratoři běhal mezi zkumavkami a **pozoroval** bublající kyselinu sírovou. Kdepak! To jste na omylu. Pokusník **nevymýšlel** pokusy v chemické laboratoři. Pokusník se zabýval pokusy ve škole při **vyučování**. Přesněji řečeno – pokusník byl pan **učitel, který se pokoušel**

vyučování změnit, vylepšit, aby se dětem ve škole líbilo, a aby se jim lépe učilo. Pokusník vymýšlel různé zábavné hry, kterými chtěl žákům **vyučování zpestřit a zpříjemnit**.

K pokusníkům patřil také **František Bakule** (žil v letech 1877 – 1957). Přál si, aby škola byla pro děti místem radostné práce. Nechtěl, aby se žáci učili probíranou látku nazpaměť. Chtěl, **aby učivu porozuměli**. František Bakule zavedl ve škole spoustu novot. Například se mu nelíbilo, že děti musí celý den tiše sedět v lavicích. Jakmile nastalo pěkné počasí, **chodil s dětmi do přírody** a učil je i tam. Pomáhal dětem vydávat **školní časopis „Mladá svoboda“**. Děti psaly do časopisu pohádky, příběhy, zajímavosti o přírodě. Samy časopis ilustrovaly. Do třídy pana učitele Bakule mohly děti přinášet knihy z domova. Když je v knížce zaujala nějaká zajímavá věc, pan učitel pozastavil výuku a probíral s nimi to, co je právě zajímavé. Děti, které byly trochu unavené si mohly **odpočinout na pohovce** v rohu místnosti.

Žáci, kteří měli zájem, mohli trávit také odpoledne s panem učitelem. Bakule pro ně vytvořil tzv. **dílny**, kde si **četli, hráli šachy**, chlapci **pracovali se dřevem**, dívky **vyšívaly**.

Tyto novoty pokusníka Bakule se však nelíbily panu školnímu inspektorovi. Nesouhlasil s tím, že ve třídě je mnoho hluku, že se pořád ptají pana učitele, že jim pan učitel dává mnoho volnosti. Vytýkal Bakulovi, že nevyučuje to, co vyučovat má, ale vykládá učivo podle toho, co děti zajímá.

Pokusné školy začaly vznikat po první světové válce (tj. po roce 1918). **Rozvíjely se zejména ve dvacátých letech 20. století**. Neměly však dlouhého trvání.

i když byly pokusné školy dávno zrušeny, **některé „novoty“ učitelů pokusníků se k nám již po několik let začínají vracet**. Ve třídě kromě lavic, židlí, tabule se nachází i koberec, na kterém si žáci mohou odpočinout a nebo v hloučku popovídat s paní učitelkou. Mohou přinést knížku a seznámit spolužáky se zajímavostmi z přírody, techniky, vesmíru. Děti se učí, tvoří (kreslí obrázky, vymýšlí příběhy – slohové práce).

A to je dobře. Škola má být **místem tvořivé a radostné práce**, místem, kde se děti cítí dobře, jak si to přál Bakule.

Bakule byl nejen učitel pokusník. **Pracoval také v Jedličkově ústavu.** Odjakživa žili ve společnosti jedinci s různými postiženími. Jsou to děti nebo dospělí, kteří nejsou úplně zdraví. Někteří nevidí (jsou nevidomí). Někteří neslyší (jsou neslyšící). Někteří nemají ruku, nohu nebo kvůli ochrnutým nohám nemohou chodit a jezdí na invalidním vozíku (mají tělesné postižení).

Známý lékař (ortoped) – profesor **Rudolf Jedlička** chtěl těmto jedincům pomáhat, a proto **založil na Vyšehradě roku 1913** ústav pro děti s tělesným postižením, tzv. **Jedličkův ústav**. V ústavu se o postižené děti starali lékaři, zdravotní sestry, vychovatelé a učitelé. Jedním z nich byl František Bakule.

Také v Jedličkově ústavu uplatňoval zásady učitele pokusníka. Nechával dětem s postižením dostatek volnosti. Nechtěl je přetěžovat vyučováním. Školní třídu proměnil v pracovní dílnu. Místo lavic nechal přinést pracovní stoly. Postižené děti se zde učily plést košíky, vyráběly dřevěné hračky. Později pracovaly s textilem a kovem. V roce 1917 Bakulovi žáci z Jedličkova ústavu založili **Dětské výrobní družstvo**. Vlastními silami vyrobené dřevěné hračky, betěmy, rámečky na obrazy pak prodávali. Získanými penězi přispěli na stravování a bydlení v Jedličkově ústavu. Bohužel jen málo lidí jejich výrobky kupovalo, a tak družstvo za rok zaniklo. Děti s postižením v dílnách tvořily i nadále pro radost.

Bakule navázal s dětmi srdečný a přátelský vztah. Trpělivě je učil zvládat samostatně se obléct, stlát lůžko, uklízet. Děti se učily číst, psát, počítat. Z hodiny kreslení nebyly vyloučeny děti bez rukou. Naučily se kreslit a malovat nohama nebo ústy.

Bakule si přál vychovat z postižených dětí samostatné jedince, kteří budou schopni **v dospělosti se o sebe postarat a žít se poctivým řemeslem** (košíkářstvím, truhlářstvím, řezbářstvím, krejčovstvím). Přání Bakulovi se vyplnilo. **Většina dětí** z Jedličkova ústavu se v dospělosti osamostatnila a prožila vcelku spokojený život i přes svůj handicap (čti hendykep, tzn. postižení). Jedličkův ústav pomáhá dětem s tělesným postižením dodnes.

Františka Bakule jsme si představili jako pokusníka a učitele v Jedličkově ústavu. Nyní je čas zmínit se o jeho pěveckém sboru.

Od dětství měl rád hudbu. Roku 1919 odešel z Jedličkova ústavu společně s několika postiženými jedinci. V roce 1920 se nastěhovali na Smíchov do budovy zvaná **Kalendovka**. Také zde vytvořil pro jedince s postižením **řemeslné dílny**. Po skončení vyučování sem přicházely cizí děti z předměstí Košíř a Smíchova. Místo bezcílného potulování si zde mohly hrát, číst, pracovat v dílnách.

Bakule si brzy povšiml, že děti si při práci prozpěvují. Jejich zpěv byl pěkný. Bakule se rozhodl **založit pěvecký sbor**. Nazval jej **Bakulovi zpěváčci**.

Bakule byl výborný **sbormistr**. Děti byly hudebně nadané. V letech 1922 až 1933 sbor koncertoval doma i v zahraničí. Navštívil Francii, Německo, Švýcarsko, USA. Kdy sbor zanikl, se přesně neví. Pravděpodobně roku 1934, kdy se konal poslední koncert.

František Bakule vykonal ve svém životě mnoho dobrého. Byl **pokusníkem, učitelem, sbormistrem**. Především byl **dobrým člověkem**, který pomáhal chudým a postiženým dětem.

4. METODICKÉ POZNÁMKY K DIDAKTICKÉMU PROJEKTU

Tato kapitola je věnována metodice tvorby didaktického projektu a jeho realizaci. Osu tvoří vždy stanovení cíle ve vztahu k vyučovacímu bloku, od něho odvozené dílčí cíle a stanovený obsah. Nebylo opomenuto naplánovat organizační část projektu a potřebné pomůcky. Jsou zde analyzovány jednotlivé vyučovací bloky, které jsem se žáky uskutečnila. Zároveň jsou zde uvedeny další doplňující činnosti, které nebyly z časových důvodů realizovány, ale je možno jimi v budoucnu jednotlivé vyučovací bloky obohatit.

Funkcí naznačené metodiky má být inspirace pro ty učitele, kteří se jí nechají oslovit a záleží pak na konkrétním učiteli, zda využije celý projekt nebo jen dílčí část, a jak tyto poznatky integruje do konkrétních předmětů.

I. část Osobnost J. J. Ryby a doba, v níž žil

29. 11. 05

Integrované předměty: hudební výchova, literární výchova, vlastivěda

Počet hodin: 2

Cíl: Seznámení se s prostředím tehdejší školy a způsobem vyučování prostřednictvím medailonku o J. J. Rybovi.
Nastínění doby, v níž Ryba žil.

Dílčí cíle:

HV: Seznámení se s dějem České mše vánoční, rozeznání hudebních nástrojů atd.

LV: Procvičování hlasitého a tichého čtení, rozvíjení čtení s porozuměním, vyhledávání konkrétních informací v textu.

VL: Seznámení se s dobou a historickými souvislostmi, pochopení klíčových pojmů – osvícenství, poddanství, reforma atd.

Obsah:

1. Poslech části České mše vánoční od J. J. Ryby. Smyslem hudební ukázky je navození atmosféry první části didaktického projektu a seznámení se se jménem Jakuba Jana Ryby.
 2. Čtení medailonku „Rožmitálský pan učitel“. Získání nových poznatků o životě a době, v níž J. J. Ryba žil.
 3. Práce s textem.
- Úkol: Podtrhnout co nejvíce informací popisujících tehdejší školu a vyučování. Zamyšlení se nad citátem.
4. Seznámení se s Rybovými Školními deníky – všímání si tehdejšího jazyka a vnímání Rybových pocitů, zkušeností atd. Prohlížení si knížky „České země v době osvícenství“ od Jitky Lněničkové a vyprávění si o době, v níž Ryba žil.
 5. Rozhovor o získaných informacích.
 6. Úkol na příští vyučovací blok – donést si materiál (knížky, encyklopedie, informace z internetu), který se váže k historickému období J. J. Ryby, Marie Terezie a Josefa II.

Realizace a hodnocení:

Na začátku vyučovací hodiny jsem žáky seznámila s obsahem projektu. První hodinu jsem uvedla otázkami, kdy jsem se žáků ptala, jaké období nastalo, čím je toto období charakteristické, na co se všichni připravujeme a těšíme. Žáci se rychle rozpovídali o adventním období, o zvycích, které patří k Vánocům, o vánoční hudbě atd.

Jako motivaci jsem využila hudební ukázku z České mše vánoční od Jakuba Jana Ryby. Hudební ukázku a jméno skladatele znalo 8 žáků z 15 přítomných. Žákům jsem prozradila, že J. J. Ryba byl nejen hudebním skladatelem, varhaníkem, ale také venkovským učitelem. Tím jsme se dostali ke stěžejní části hodiny. Každý žák obdržel medailonek o J. J. Rybovi nazvaný „Rožmitálský pan učitel“. V textu jsou uvedeny tři indexy ¹⁾ ²⁾ ³⁾. Někteří žáci věděli, že indexem je myšleno „dovysvětlení“, poznámka, která se uvádí na konci textu. Po společném

přečtení měli žáci za úkol podtrhnout v textu, co nejvíce informací popisujících tehdejší školu a vyučování. Po následující kontrole, při tichém poslechu hudební ukázky z díla J. J. Ryby, se měli žáci zamyslet nad citátem na konci textu: „Může si přát učitel lepší odměnu než srdce svých žáků? Mohou mu být školní hodiny obtížné, když vidí, že jeho nauka zapustila kořeny v mladých duších? Věřte mi, že jsem šťasten, když sedím v kruhu svých žáků a rozmlouvám s nimi“.

„Měl děti rád.“

„Byl rád, když viděl, že ho mají děti rády a že je baví učení.“

„Je krásné dávat znalosti ostatním lidem.“

„Když učitel dobře učí, žáci se nenudí.“

„Učitel by měl mít své žáky rád a oni by měli mít rádi jeho.“

Poté se žáci přemístili z lavic na koberec. Zde jsem jim ukázala údajnou Rybovu podobiznu, fotografie z Rožmitálu pod Třemšínem a Rybovy Školní deníky. V deníku jsme si přečetli o Rybových pocitech z rožmitálské školy, o jeho sporech s vrchností atd. Na mapě žáci vyhledali Rožmitál pod Třemšínem. Zjistili jeho polohu a vzdálenost od Prahy. Při prohlížení knížky „České země v době osvícenství“ od Jitky Lněničkové jsem žáky uvedla do doby, v níž Ryba žil a seznámila je s tím, jaké byly hlavní myšlenky osvícenství (zmírnění vlivu církve, myšlenka rovnosti, vzdělanosti), kteří panovníci vládli (Marie Terezie, Josef II.), jaké změny provedli atd. Žáci mě doplňovali, neboť tuto látku již probírali.

Po této činnosti jsem žákům pokládala doplňující otázky, kterými jsem chtěla zjistit, co si zapamatovali, jak vnímají osobnost J. J. Ryby, a co soudí o době, v níž Ryba žil. Ke každé otázce se měli žáci vyjádřit. Uvádím zde nejčastěji zmiňované odpovědi:

1. Jaký byl Ryba učitel?

„Ryba byl spravedlivý, hodný a velkorysý.“

„Staral se o děti.“

„Nechtěl děti trestat.“

„Snažil se, aby to ve škole vypadalo dobře.“

„Byl to chytrý, vzdělaný a ochotný člověk.“

2. Čím se od ostatních odlišoval?

„Byl vzdělaný a pracovitý, pomáhal škole i vlastními penězi.“

„Měl hudební nadání.“

„Nebylo mu jedno, jak se děti chovají a vzdělávají.“

„Snažil se látku vysvětlit a naučit vše nazpaměť.“

3. Jaký měl život?

„Ryba měl těžký život.“

„Musel kupovat za své peníze dřevo, aby se mohly děti učit.“

4. Jak se k učiteli chovalo okolí?

„Nechovali se dobře, mysleli si, že pro ně není důležité umět dobře číst.“

„Považovali Rybu za obyčejného učitele.“

„Vzdělání pro ně nebylo důležité, protože důležitější pro ně bylo, aby uměly děti obstarat pole a hospodářství.“

5. Co Rybův život vypovídá o konci 18. století?

„Na venkově byla chudoba.“

„Lidé měli málo peněz, jídla a oblečení.“

„Žili v malých chalupách a měli hodně dětí.“

„Lidé dávali přednost práci na poli a v hospodářství před vzdělaností.“

„Vrchnost myslela sama na sebe, nepomáhala chudým.“

Dvouhodinový vyučovací blok lze hodnotit pozitivně. Podařilo se mi s žáky navázat přirozený kontakt a vzbudit zájem o některé činnosti. Žáci si se zájmem prohlíželi Školní deníky, fotografie a zapojovali se do rozhovoru. Na základě reakcí žáků, odpovědí na otázky i jejich vzájemné komunikaci se bylo možné domnívat, že cíl a jednotlivé kroky byly splněny.

1. 12. 05

Integrované předměty: vlastivěda, literární výchova

Počet hodin: 2

Cíl: Prostřednictvím života a působení J. J. Ryby pochopit tehdejší dobu – dobu osvícenství.

Dílčí cíle:

VL: Práce s historickým textem. Prohlubování a upevňování získaných znalostí z doby osvícenství.

LV: Rozvíjení věcného čtení (čtení jako zdroj informací, čtení vyhledávací). Rozvíjení komunikačních dovedností. Schopnost souvislého projevu a reagování na otázky.

Obsah:

1. Formou prohlížení ilustrací z knížky „České země v době osvícenství“ od Jitky Lněničkové opakování získaných znalostí z předcházejících hodin a vtažení nových žáků do tématu.

2. Skupinová práce s prvky kooperace. Výběr role ve skupině - vyhledávač informací, zapisovatel, ilustrátor, mluvčí.

Úkol: a) Vytvořit myšlenkovou mapu, jejíž jednotlivé prvky jsou charakteristické pro dobu, v níž žil J. J. Ryba.

b) Sepsat pojmy a informace z myšlenkové mapy do vět. Vyhledávat informace z více zdrojů – odborné publikace, encyklopedie, internet.

c) Vytvořit ilustraci k sepsanému textu.

3. Prezentace skupinových prací.

Úkol: Představit jednotlivé členy skupiny, jejich role a úkoly ve skupině.

Seznámit ostatní spolužáky s použitou literaturou.

Realizace a hodnocení:

Hodina byla zahájena opakováním znalostí z předchozího dvouhodinového vyučovacího bloku. Cílem opakování bylo zjistit kvalitu a kvantitu zapamatovaných informací a začlenit chybějící žáky do projektu.

Po tomto úvodu žáci vytvořili pracovní skupiny dle vlastního výběru. Žáci vytvořili celkem šest skupin – pět skupin po třech a jednu skupinu po čtyřech. Pak jsem žáky seznámila s náplní dnešních hodin a zadala konkrétní úkoly. Žáci zaujali ve skupině určitou roli (vyhledávač informací, zapisovatel, ilustrátor).

Žákům bylo sděleno, že se v rolích mohou střídat. Poté se žáci pustili do plnění jednotlivých úkolů. Skupiny jsem průběžně obcházela, komunikovala s nimi a informovala je o zbývajícím čase.

Po splnění jednotlivých úkolů následovala prezentace každé skupiny. Při této činnosti měli žáci možnost sdělit, jak se jim ve skupině pracovalo, jakou roli si zvolili, zda měli ve skupině nějaký rozpor, zda si myslí, že splnili požadované úkoly atd. Ostatní spolužáci jim mohli pokládat doplňující otázky.

Na závěr celého vyučovacího bloku bylo žákům oznámeno, že příští týden navštíví pedagogické muzeum a budou pokračovat v projektu. Tímto sdělením byla hodina ukončena.

Po pracovní stránce lze celý vyučovací blok hodnotit pozitivně. Žáci ve skupinách spolupracovali, komunikovali mezi sebou, plnili zadané úkoly.

Předpokládala jsem, že někteří žáci nesplní domácí úkol – přinést si potřebný materiál (encyklopedie, odbornou literaturu, články z internetu atd.). Na tyto případy jsem byla připravena a nabídla jim vlastní materiály.

Nepodařilo se dodržet časové rozmezí dvou vyučovacích hodin. Většina žáků měla potíže s vlastním slovním projevem, kterým měla okomentovat práci své skupiny. Bránil jim především ostych před ostatními spolužáky. Tento problém je možno přičíst tomu, že žáci dosud nebyli k této formě hodnocení vedeni. Pronést vlastní názor a obhájit ho (jeden z požadavků kladených na současnou proměnu školní atmosféry) se prosazuje poměrně pomalu a obtížně. Aby se vystřídal všechny skupiny, bylo nutné prodloužit projekt o 15 minut. Velmi pěknou tečku udělala na závěr jedna žákyně, která nám zahrála na klavír skladbičku od J. J. Ryby. Nejzdařilejší práce jsou součástí přílohy č. 14.

ii. část Osobnost V. Metelky a doba , v níž žil

8. 12. 05

Integrované předměty: vlastivěda, výtvarná výchova

Počet hodin: 2 - 3

Cíl: Přenesení se v projektu do 19. století. Seznámení se se školním prostředím a navození vánoční atmosféry výstavou betlémů, ikon, pohlednic.

Dílčí cíle:

VL: Přiblížení školního prostředí z 19. století, připomenutí si postavy Jana Amose Komenského.

VV: Seznámení se s různými typy betlémů, se starými vánočními pohlednicemi a ikonami.

Obsah:

Exkurze do Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze.

1. Prohlídka školní třídy z doby Rakouska – Uherska, ukázka učebnic a školních pomůcek, možnost vyzkoušet si některé pomůcky (psací tabulky, rákosku, počítadlo atd.).

2. vánoce v pedagogickém muzeu.

Seznámení se s vánočními ikonami, historickými vánočními pohlednicemi a betlémy.

Realizace a hodnocení:

Dne 2. prosince 2005 jsem telefonicky objednala návštěvu do Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze. Informovala jsem se o průběhu prohlídky. Pozádala jsem, aby stěžejní část exkurze byla zaměřena na školní třídu z 19. století a dílo a život J. A. Komenského byl zmíněn jen okrajově, neboť není těžištěm tohoto projektu. Bylo mi oznámeno, že této žádosti bude vyhověno, výklad bude přizpůsoben k věku žáků a žáci si budou moci vyzkoušet staré psací pomůcky.

Ve čtvrtek 8. prosince 2005 jsem jela za doprovodu třídní učitelky s 20 žáky do muzea. Průvodkyně velmi stručně žákům představila celé muzeum a postavu J. A. Komenského. Poté jsme se odebrali do školní třídy z 19. století. Žáci se zaujetím poslouchali výklad průvodkyně a reagovali na její otázky. Průvodkyně žáky seznámila s postavou Karla Slavomila Amerlinga, přiblížila jim pojem český vlastenec a vlastenectví, ukázala jim některé tehdejší učební pomůcky. Velké

nadšení projevili žáci, když si mohli sednout do starých lavic a vyzkoušet si psát na břidlicové tabulky. Především dívky měly zájem o prohlídku starých učebnic a vysvědčení. Také se jim líbily sbírky motýlů a brouků. Když si žáci prohlédli celou expozici a vyzkoušeli některé pomůcky, přesunuli jsme se společně do vedlejší místnosti na vánoční výstavu. Zde si žáci prohlédli vánoční ikony, pohlednice a betlémy. Nejvíce je zaujal pohyblivý betlém. Na závěr exkurze si někteří žáci koupili na památku pohled nebo záložku do knížky a napsali poděkování do knihy návštěv.

Po návratu z exkurze (15 minut) mohli žáci projevit své názory a pocity. Všeobecně exkurzi hodnotili kladně. Nejvíce se jim líbila školní třída, psaní na břidlicové tabulky a předstírané trestání rákoskou. Z vánoční výstavy je nejvíce zaujaly ikony od Lenky Vlkové a některé betlémy (např. Krkonošský betlém Petra Vokouna).

Celkově lze exkurzi hodnotit kladně. Výklad průvodkyně byl přiměřený věku žáků. Sama průvodkyně žáky chválila za projevený zájem, za reagování na její otázky a za celkové chování v muzeu. Z ohlasu žáků bylo zřejmé, že návštěva pedagogického muzea byla pro ně zajímavým a užitečným doplněním výuky. Celou exkurzi jsem fotograficky zdokumentovala (viz příloha č. 15). Žáci o fotografiu projevili zájem a umístili je společně se zápiskem do své třídní kroniky.

9. 12. 05

Integrované předměty: vlastivěda, literární výchova

Počet hodin: 2

Cíl:
Prostřednictvím života a působení Věnceslava Metelky pochopit tehdejší dobu – dobu národního obrození.

Dílčí cíle:

VL:
Seznámení se s dobou národního obrození, pochopení pojmů vlastenectví a vlast.

LV: Procvičování praktického čtení (pozorné, přiměřeně rychlé, znalost orientačních prvků v textu). Rozvíjení čtení s porozuměním.

Obsah:

1. Prostřednictvím prožitků z návštěvy muzea a prohlížením fotografií školních tříd z 19. století vnímat vybavení tříd, všimnout si atributů na stěnách, oděvů na žácích a učitelích atd.
 2. Ukázka z knihy Karla Václava Raisa „Zapadlí vlastenci“. Smyslem úryvku je přiblížení tehdejší horské třídy a namotivování žáků k četbě medailonku „Ze života školního pomocníka“.
 3. Čtení medailonku „Ze života školního pomocníka“. Smyslem textu je získání nových poznatků o životě a době V. Metelky a uvědomění si, jaký význam měl učitel v době národního obrození. Prohlížení si ilustrací z knížky „České země v době obrození“ od Jitky Lněničkové.
 4. Skupinová práce s prvky kooperace.
Tvorba školního řádu.
- Úkol:
- a) Najít a napsat, v čem se liší školní řád z 19. století a řád ze současnosti.
 - b) Vybrat alespoň deset zastaralých slov a pokusit se vysvětlit, co znamenají.
 - c) Vytvořit vlastní školní řád.
5. Prezentace skupinových prací.

Realizace a hodnocení:

Tyto dvě vyučovací hodiny byly zaměřeny na období vesnické školy v 19. století. V úvodu hodiny jsem využila čerstvých prožitků z návštěvy pedagogického muzea. Tyto prožitky jsem obohatila o ukázky fotografií z muzea v Přerově nad Labem (viz příloha č. 8). Žáci si měli všimnout, jak byly tehdejší děti ustrojeny, v jakých lavicích seděly, jaké používaly pomůcky, jaké předměty visely na stěnách, jak vypadala katedra pana učitele.

Po této úvodní části jsem žákům představila knížku „Zapadlí vlastenci“ od K. V. Raisa. Chtěla jsem, aby se žáci pokusili vysvětlit pojem český vlastenec a následně název knížky „Zapadlí vlastenci“. Uvádím zde některé odpovědi:

„Vlastenec je člověk, který se snaží mluvit česky.“

„Má rád svou vlast a obhajuje ji.“

„Člověk, který brání svou vlast.“

„Zapadlí vlastenci byli lidé, na které se zapomnělo.“

„Žili někde v horách v Krkonoších a byli zapadlí sněhem.“

Žákům bylo naznačeno, že v knížce „Zapadlí vlastenci“ se píše o jednom zapadlém vlastenci Václavu Čížkovi, kterého si K. V. Rais nevymyslel, ale že ve skutečnosti se jmenoval Věnceslav Metelka. Z knížky jsem žákům přečetla úryvek, v němž je popisována školní třída. Po této ukázce si žáci rozdali medailonek „Ze života školního pomocníka“. Četbou tohoto textu se žáci dozvěděli, čím vším byl školní pomocník V. Metelka, jak se žilo lidem na horách, jak vypadala doba národního obrození, kdo byli čeští vlastenci, kdo byli čeští vlastenečtí obrozenci, jakým se mluvilo jazykem atd. Než jsme si v textu přečetli, jak se obrozenci zasloužili o zachování českého jazyka, nechala jsem žáky přemýšlet. Uvádím zde některé odpovědi:

„Psal česky knihy a časopisy.“

„Lidé se scházeli ve mlýně a povídali si pohádky.“

„Půjčovali si mezi sebou české knihy.“

„Hrála se divadla.“

„Po vesnicích jezdili herci – kejklíři, loutkáři.“

Žáci si všimli, že V. Metelka má mnoho společného s J. J. Rybou – hru na housle, lásku k hudbě a dětem, problémy s rodiči, kteří nechápali důležitost vzdělání a neposílali děti pravidelně do školy atd.

Kromě medailonku jsem využila knížku „České země v době obrození“ od Jitky Lněničkové. Žáci si na základě ilustrací všimli, jak vypadala tajná policie, jaké se hrálo divadlo atd.

Jako další činnost byla do výuky zařazena tvorba školního řádu. Školní řád z druhé poloviny 19. století a řád ze současnosti jsme nejprve společně přečetli.

Ve skupinách po čtyřech měli žáci za úkol: a) nalézt a napsat, v čem se oba řady liší, b) vybrat alespoň deset zastaralých slov a pokusit se vysvětlit, co znamenají a za c) vytvořit vlastní školní řád. Školní řád z druhé poloviny 19. století přikládám v příloze č. 16, ukázky dvou prací v příloze č. 17. Žáky jsem průběžně obcházela a informovala je o zbývajícím čase.

V závěru hodiny si skupiny mezi sebou své práce představily a ohodnotily. Před ukončením hodiny jsme si společně zopakovali, co jsme se dnes dozvěděli a naučili.

(pozn. Další možnou činností může být četba báchorek od V. Metelky z knížky „Ze života zapadlého vlastence“, kterou zpracoval Jaromír Jech, a jejich dramaturgie. Žáci si tak mohou vyzkoušet ochotnické divadlo nebo si vytvořit vlastní loutky.)

Potěšilo mě, že si žáci dokázali propojit prožitky z návštěvy muzea s dalšími aktivitami v hodině. (např. Žáci si pamatovali heslo, které bylo napsáno na školní tabuli v muzeu a uplatnili ho při vysvětlování pojmu vlastenec. „Mluvím česky, jsem Čech. Milujeme svou krásnou vlast.“)

Překvapily mě znalosti některých žáků z období národního obrození. Žáci tuto látku probírali na začátku školního roku. Většina žáků věděla, že autorem slov české hymny je Josef Kajetán Tyl. Někteří věděli, že hudbu k ní napsal František Škroup. Jeden chlapec si pamatoval, že J. K. Tyl napsal Strakonického dudáka a Fidlovačku.

Zaujaly mě postřehy žáků, které se týkaly společných znaků mezi J. J. Rybou a V. Metelkou. Byla jsem potěšena, že žáci začali propojovat předešlé znalosti s novými informacemi.

Při tvorbě školního řádu si dvě chlapecké skupiny dělaly legraci z této činnosti a neplnily zadané úkoly. Musela jsem je napomínat a pohrozit jim, že jejich skupiny promíchám. Chlapci se částečně uklidnili a přistoupili k tvorbě školního řádu zodpovědněji.

Některým skupinám činil problém úkol a) najít a napsat, v čem se oba řady liší. Uvědomuji si, že by bylo vhodné nejprve se pokusit plnit tento úkol společně a

dát tak některým žákům příklad, jak pokračovat. Jinak byli žáci v průběhu dvou vyučovacích hodin aktivní a zlepšili svůj mluvený projev při prezentaci vlastního školního řádu.

13. 12. 05

Předmět: výtvarná výchova

Počet hodin: 2

Cíl: Rozvíjení poznávacích procesů (představivost, fantazie, tvořivost, výtvarné vyjádření) a hodnotících postojů ke skutečnosti i jejímu zobrazení.

Obsah:

1. Vybavení si školní třídy z 19. století na základě zážitků z návštěvy muzea, prostřednictvím fotografií a ukázek ilustrací od Adolfa Kašpara z knihy „Zapadlí vlastenci“.
2. Volba námětu a techniky.

Úkol a)

Námět: Školní třída Věnceslava Metelky.

Výtvarný úkol: Nakreslit alespoň jednu postavu (učitel, žák), zachytit ji v pohybu a ve školní třídě z 19. století.

Realizační prostředky: černá tuš, pero s násadkou (redispero), štětce kulaté, vodové barvy, čtvrtka A4, kelímek, hadřík
Techniky: kolorovaná kresba

Úkol b)

Námět: Zasněžené Paseky nad Jizerou.

Výtvarný úkol: Namalovat alespoň jednu postavu, zachytit ji v pohybu a v zasněžené vesničce.

Realizační prostředky: štětce, temperové barvy, čtvrtka A4, kelímek, hadřík

Techniky: malování

3. Hodnocení výtvarných prací.
(pozn. Před výtvarnou činností je možné pustit žákům ukázky z filmu Krakonoš a lyžníci.)

Realizace a hodnocení:

Na začátku hodiny si měli žáci za úkol vybavit prostředí školní třídy z 19. století a popsat, jak chodily tehdejší děti ustrojeny.

Poté byli žáci seznámeni s náplní hodiny. Mohli si vybrat ze dvou námětů a technik. Nejprve byla seznámena s úkolem první skupina a následně druhá skupina. Žáci dané úkoly zopakovali. Žákům bylo připomenuto, jak správně nanášet tuš, aby se nerozpíjela. Dále byli žáci upozorněni, že tuší budou pouze kreslit linie a celou plochu vybarví vodovkami. Druhá část třídy, která pracovala s temperami, si zopakovala, jak získá barvy, které nemá na své paletě. Výtvarnou činnost doplnil poslech vánočních koled.

Kdo byl s prací hotov, nechal ji sušit a věnoval se nějaké tiché aktivitě (čtení knížky, dělání si domácího úkolu atd.).

V závěru jsem žákům práce slovně ohodnotila. Dala jsem jim příležitost k vlastnímu vyjádření, zda si myslí, že dané úkoly splnili, co se jim povedlo, v čem by svou práci zlepšili. či práce je zaujala atd. Dvě zdařilé práce jsou součástí přílohy č. 18.

I když byli žáci předem upozorněni, jaké pomůcky budou potřebovat, stalo se, že někdo měl nevhodné štětce či mu pomůcka chyběla (např. tuš). Podle vyjádření třídní učitelky je tento problém dlouhodobý a je řešen nejen se žáky, ale i s rodiči. většina žáků přistoupila k výtvarné práci aktivně a tvořivě.

III. část Osobnost F. Bakule a doba, v níž žil

13. 12. 05

Předmět: literární výchova

Počet hodin: 1

Cíl: Seznámení se s novým typem škol, způsobem vyučování a učitelem pokusníkem prostřednictvím medailonku o Františku Bakulovi.

Dílčí cíle:

LV: Procvičování hlasitého a tichého čtení, vyhledávání konkrétních informací v textu, propojování získaných znalostí s novými informacemi.

Obsah:

1. Opakování a upevňování znalostí z předešlých hodin. Přenesení se v projektu do meziválečného období.
2. Čtení medailonku „Pokusník František Bakule“. Uvědomění si k jakým změnám a posunům ve způsobu vyučování došlo, jaké vznikaly typy škol a kdo to byl pokusník.
3. Práce s textem.
Tiché čtení.

Úkol: Najít a podtrhnout v textu údaje, které všechny tři učitele spojují.

4. Rozhovor o informacích spojujících tyto učitele.
5. Úkol na příští vyučovací blok – přečíst si medailonky.

Realizace a hodnocení:

Z vesnické školy a venkovského života 19. století jsme v poznávání profese učitele a doby, ve které učil, přešli do první poloviny 20. století. K tomuto období jsem pro žáky připravila medailonek o pokusníkovi Františku Bakulovi. Žáci se seznámili s novým typem učitele - učitelem pokusníkem, s novým přístupem k výuce – výuka i v přírodě, zapojení hry do výuky, vydávání školního časopisu, zřizování dílen atd. Dozvěděli se, že F. Bakule byl také učitelem v Jedličkově ústavu, kde pomáhal jedincům s různými typy postižení a založil dětský sbor „Bakulovi zpěváčci“.

Když si žáci povšimli, že některé „novoty“ v pokusnických školách (umístění koberce ve třídě, možnost nošení si knížek do výuky, zapojení hry do výuky atd.) se objevují i u nich ve škole, vrátili jsme se opět k textu.

Každý žák měl za úkol v tichosti si přečíst medailonek a pokusit se v něm najít a podtrhnout informace, které něčím spojují všechny tři učitele. Žáci, kteří byli z prací hotovi dříve, si své postřehy konzultovali ve dvojicích.

Poté mě žáci seznámili, na co přišli a co vyhledali. Po zhodnocení byl žákům zadán domácí úkol.

V této hodině jsem se snažila nejen žáky seznámit s novým typem škol a s pokusníkem F. Bakulem, ale také jim ukázat spojitosti mezi všemi třemi učiteli. Byla jsem mile překvapena z jejich postřehů. Tyto postřehy byly později uplatněny v závěrečném opakování a hodnocení celého projektu.

Potěšilo mě, že žáci, kteří byli s prací hotovi dříve, byli tolerantní k ostatním spolužákům a nerušili je.

(pozn. Další možnou činností může být tvorba vánočních dárků a jejich prodej. Z výtěžku mohou žáci nebo celá škola přispět na některou organizaci, která se zabývá handicapovanými jedinci (např. Paraple, Jedličkův ústav atd.) Touto činností se rozvíjejí u žáků mezilidské vztahy, sociální citění, organizační schopnosti, vzájemná důvěra a spolupráce. Z časových důvodů jsem tuto činnost nerealizovala.)

IV. část Role učitele v proměnách času

15. 12. 05

Předmět:

český jazyk – sloh

Počet hodin:

1 – 1/2 (pozn. V druhé části druhé vyučovací hodiny vyplňovali žáci dotazník. Této činnosti je věnována samostatná kapitola Metoda dotazování na straně 100.)
Upevňování a vybavení si získaných znalostí. Přenesení těchto znalostí do písemného projevu.

Cíl:

Dílčí cíle:

ČJ: Rozvíjení techniky psaní (úhledný, čitelný a přehledný písemný projev, formální úprava textu). Pokus o popis učitele a doby, v níž žil.

Obsah:

1. Hra „tajemný host“ – smyslem této hry bylo opakování znalostí ze všech medailonků na slohovou práci a přemýšlení nad tím, jakou vhodnou otázku položit a jak na ni odpovědět.

2. Slohová práce.

Úkol: a) Vybrat si jednoho ze tří učitelů, popsat co dělal, v jaké době žil, aniž by bylo prozrazeno jeho jméno. (pozn. Upozornit žáky, aby neopisovali věty z žádných materiálů a snažili se vymýšlet věty vlastní, výjimku tvoří citáty.) Napsat alespoň deset vět.

b) Vymyslet ke své práci zajímavý název.

c) Snažit se psát úhledně, čitelně, přehledně a dodržovat formální úpravu textu (okraje, odstavce).

3. Prezentace slohových prací.

Realizace a hodnocení:

V úvodu hodiny byla zařazena do výuky hra „tajemný host“ jako motivační a zároveň opakovací prvek. Hra spočívala v tom, že daný žák si vylosoval kartičku se jménem jedné osobnosti (pozn. kartiček bylo celkem pět - J. J. Ryba, V. Metelka, F. Bakule, Marie Terezie a J. K. Tyl) a posadil se do křesla pro tajemného hosta. Ostatní spolužáci měli vypátrat jméno tajemného hosta prostřednictvím otázek, na které neznámý odpovídal pouze ANO, NE, NEVÍM. Aby co nejvíce žákům byla dána příležitost odkrýt jméno tajemného hosta, nesměli žáci jméno vykřikovat, ale napsat si ho na pomocný papír. Žák, který uhádl jméno tajemného hosta jako první, vystřídal svého spolužáka v křesle pro hosta.

Po skončení této aktivity byli žáci seznámeni s dnešním úkolem. Žáci měli za úkol napsat slohovou práci, v níž měli popsat osobnost a dobu jednoho ze tří učitelů, aniž by prozradili jeho jméno. Byli upozorněni na to, jak má být práce

dlouhá, jakou má mít úpravu a že mají vytvořit vlastní věty. Bylo stanoveno kritérium, že práce bude napsána v minulém čase.

Když byla většina žáků se svou činností hotova, práce postupně přečetli a společně jsme je hodnotili.

Po obsahové stránce téměř celá třída úkol splnila. Objevili se však jedinci, kteří ve své práci opsali konkrétní věty z medailonků. Tyto žáky jsem pouze napomenula z opisování vět. Měla jsem být důslednější a např. jim nechat práci opravit za domácí úkol. Po formální stránce splnilo úkol již podstatně méně žáků. Při své prezentaci jim činilo problém text po sobě přečíst, nedodržovali okraje a škrtili do textu. Uvědomuji si, že propříště by bylo vhodné napsat slohovou práci nejprve na pomocný papír, kde by se mohlo škrtat, a pak teprve přepsat načisto. Bylo zajímavé, že někteří žáci popisovali pedagogickou osobnost v první osobě a jiní žáci v osobě třetí. Tři zdařilé práce jsou součástí přílohy č. 19.

Hra na „tajemného hosta“ sklidila u žáků velký úspěch. Velmi mě potěšilo, že žáci nad svými otázkami přemýšleli, že si neskákali do řeči a že byli ohleduplní k pomalejším spolužákům. Uvádím zde některé zajímavé otázky:

„Žil jsi v době vlády Marie Terezie?“

„Byl jsi český vlastenec?“

„Opravoval jsi housle?“

„Víš nějaké dočinění se státní hymnou?“

„Týká se tě něco okolo národního obrození?“

„Byl jsi pokusník?“

„Pomáhal jsi postiženým dětem?“

20. 12. 05

Předmět:

vlastivěda

Počet hodin:

2

Cíl:

Vybavení si co nejvíce informací z didaktického projektu a jejich použití při praktické činnosti. Vnímání a hledání spojitostí mezi třemi pedagogickými osobnostmi.

Zaujetí hodnotícího postoje k didaktickému projektu.

Dílčí cíle:

VL:

Upevnění a vybavení si historických událostí prostřednictvím tří pedagogických osobností.

Obsah:

1. Čtení slohových prací.
2. Skupinová práce s prvky kooperace.

Úkol:

- a) Z vylosované obálky nalepit na papír A3 podobiznu a jméno učitele.
 - b) Roztřídit údaje z obálky a správné přiřadit ke svému učiteli a poté je nalepit.
 - c) Dopsat informace, které u učitele chybějí.
3. Prezentace skupinových prací.
 4. Vytváření časové přímky a hledání spojitostí mezi třemi pedagogickými osobnostmi.
 5. Hodnocení didaktického projektu.

Realizace a hodnocení:

Začátek vyučovací hodiny byl věnován četbě některých slohových prací. Touto formou si žáci zopakovali a utřídili dosavadní znalosti.

Pak žáci utvořili pracovní skupiny dle vlastního výběru. Zástupce z každé skupiny (bylo šest skupin) si vylosoval jednu obálku. V každé obálce byla podobizna a jméno jednoho ze tří učitelů. Kromě těchto indicií byly v každé obálce různé informace, které žáci v průběhu projektu získali. Žáci měli za úkol k podobizně a jménu svého učitele přiřadit pouze ty informace, které se k němu vztahují. Záměrně byly vynechány některé informace. Úmyslem bylo, aby si je žáci pokusili vybavit a doplnit. Průběžně jsem jednotlivé skupiny obcházela, komunikovala s nimi nad roztříděnými informacemi a snažila se od nich získat chybějící. Po správném roztřídění, začali žáci informace lepit na papír A3. Papír si pomyslně rozdělili na čtyři části – informace, které se týkají učitele, školy, doby a chybějící informace.

Když byly skupiny s prací hotovy, přešli jsme k jejich čtení. Žáci si měli postupně uvědomovat některé spojitosti mezi učiteli a vnímat, co jejich spolužáci doplnili. Tři práce přikládám v příloze č. 20.

Spojitosti, na které žáci přišli a zformulovali, jsem napsala na papír A2, který byl nalepený na tabuli. Tento papír přikládám v příloze č. 21.

Žákům jsem položila pár otázek, abych zjistila, jaký postoj k roli učitele zaujímají:

1. Byl učitel v historii důležitý?
2. Jaké měl zásluhy?
3. Dnešní učitel má také takový přínos?

Na závěr celého projektu byli žáci požádáni o jeho zhodnocení. Chtěla jsem, aby zformulovali, co se projektem naučili, která činnost je nejvíce zaujala či naopak, co je bavilo, co by na projektu zlepšili atd. I když bylo hodnocení projektu anonymní, někteří žáci se podepsali. Na závěr jsem žákům poděkovala za jejich spolupráci a rozloučila se s nimi. (pozn. Hodnocení projektu žáky je zařazeno do samostatně kapitoly na straně 107 a 108.)

Závěrečné shrnutí didaktického projektu je možno hodnotit pozitivně. Žáky jsem nenásilnou formou směřovala k vnímání role učitele v proměnách času. Bylo zajímavé sledovat, jak někteří žáci v zápalu horlivosti a rychlosti chybně přiřazovali informace k jednotlivým pedagogickým osobnostem. Tyto žáky jsem v průběhu hodiny usměrňovala k soustředěné a efektivní práci.

Velmi mě potěšilo, že všechny skupiny doplnily mnohé chybějící informace, aniž bych jim musela pomáhat. Bylo vidět, že se žáci mnohému naučili. Důležité pro mě bylo, že spojitosti mezi třemi učitelskými osobnostmi dokázali formulovat sami žáci a uvědomili si tak konkrétní okolnosti doby, v níž žily pedagogické osobnosti.

5. Metoda dotazování

Ve své práci jsem použila metodu dotazování, abych zjistila, zda si žáci zapamatovali některé informace ze tří medailonků, zda si umí vytvořit vlastní názor a zdůvodnit ho, a jaký učitel byl pro ně nejpoutavější. Vytvořila jsem dotazník, který se skládá ze čtyř otevřených otázek:

1. Kdybys měl možnost ocitnout se ve třídě jednoho ze tří učitelů, který by to byl?
2. Proč bys chtěl být právě ve třídě tohoto pana učitele?
3. Vyber si jednoho ze tří učitelů a stručně popiš dobu, v níž žil.
4. Představ si, že bys žil v době jednoho ze tří učitelů, co bys změnil ve škole?

Všechny čtyři otázky vycházely z prožitků z přečtených medailonků, z ukázek fotografií, ilustrací, z poslechu hudby a návštěvy muzea.

Při dotazování bylo z 21 zapsaných žáků přítomno 20 žáků (10 dívek a 10 chlapců). Od všech žáků jsem získala vyplněné dotazníky. I když byl dotazník anonymní, někteří žáci se podepsali. Vzorový dotazník přikládám v příloze č. 22.

Pro přehlednější zpracování jednotlivých odpovědí jsem zvolila zaznamenávání do tabulek. Ke každé otázce uvádím některé odpovědi žáků, které jsem ponechala v hovorové češtině i s gramatickými chybami. Dva vyplněné dotazníky jsou uvedeny v příloze č. 23.

První otázka se vztahovala k volbě jednoho ze tří učitelů. Na otázku „Kdybys měl možnost ocitnout se ve třídě jednoho ze tří učitelů, který by to byl?“, odpověděli žáci takto: 10 žáků vybralo Jakuba Jana Rybu, 7 žáků zvolilo Františka Bakule a 3 žáci se rozhodli pro Věnceslava Metelku (viz tabulka č. 1).

Tabulka č. 1: Ve které třídě by žáci chtěli být

Třída J.J.Ryby	10
Třída F. Bakule	7
Třída V. Metelky	3
Celkem	20

V druhé otázce žáci uvedli konkrétní důvody, proč by chtěli pobývat právě ve třídě tohoto pana učitele.

Jakub Jan Ryba byl žákům nejsympatičtější pro své odmítání tělesných trestů rákoskou, dále ocenili jeho snahy o zlepšení stavu školy a školních pomůcek. Líbilo se jim, že J. J. Ryba nechtěl, aby se všemu žáci učili nazpaměť. Další odpovědi vyplývají z tabulky č. 2. Pro příklad uvádím odpovědi dvou žáků:

„Chtěl, aby škola byla hezká a aby je hodně naučil. Nechtěl aby se učivo děti učily na zpamněť. Všechno jim hezky vysvětloval, když neměli dřevo nakoupil ho.“

„Protože se mi líbí, že dbal na školu a chtěl pro děti jen to nejlepší. Byl podle mě, velmi obětavý a to je dobré. Také bych tam chtěla být, protože protestoval proti tělesným trestům.“

Tabulka č. 2: Proč by se žáci chtěli ocitnout ve třídě J. J. Ryby

obsah odpovědí	počet odpovědí
netrestal děti rákoskou	8
škola čistá a hezká	7
kupoval pomůcky	7
nechtěl učení se všemu nazpaměť	6
věnoval se dětem	4
byl hodný	4
byl obětavý	3
dobrý učitel	2
věnoval se hudbě	2
shánění peněz pro školu	1
byl ohleduplný	1
byl statečný	1
byl nejznámější	1

(pozn. Velmi mě překvapilo, že téměř všichni žáci, kteří uvedli Rybu, byli schopni ho nazvat celým jménem Jakub Jan Šimon Ryba. Tuto informaci žáci objevili v jeho Školních denících.)

U Františka Bakule žáci nejvíce ocenili jeho nový přístup k výuce, zejména pobyt v přírodě a možnost odpočívat. V jeho třídě by chtěli pobývat i proto, že podle nich dobře učil a pomáhal nejen zdravým, ale i handicapovaným jedincům. Další důvody vyplývají z tabulky č. 3. Pro ilustraci uvádím následující odpověď:

„Protože kdo byl unavený lehl si na pohovku. Probíral s dětmi co je zajímavá. Založil kroužek, kde si děti mohly kreslit i hrát. Nepoužíval fyzické tresty. Chodil s dětmi do přírody.“

Tabulka č. 3: Proč by se žáci chtěli ocitnout ve třídě F. Bakule

obsah odpovědi	počet odpovědí
chodil s nimi do přírody	6
mohli odpočívat	5
dobře učil	5
pomáhal	4
postavil dílny	3
nepoužíval fyzické tresty	3
radost ze školy	2
byl hodný	2
založil sbor	2
ocenění dětské iniciativy	2
učil hrou	1

Žáci by chtěli pobývat ve třídě Věnceslava Metelky, protože byl českým vlastencem, podporoval v dětech vztah k českému jazyku a měl je rád. Žáci také ocenili Metelkovy literární a hudební dovednosti – hru na housle, ochotnické divadlo, psaní povídek (viz tabulka č. 4). Pro ilustraci uvádím následující odpověď:

„Chtěl bych být ve třídě pana učitele Metelky, protože byl vlastenec učil děti číst a protože vymýšlel povítky.“

Tabulka č. 4: Proč by se žáci chtěli ocitnout ve třídě V. Metelky

obsah odpovědí	počet odpovědí
měl rád své žáky	2
učil děti česky	1
byl vlastenec	1
hrál na housle	1
hrál s dětmi divadlo	1
vymýšlel povídky	1

Ve třetí otázce, která zněla „Vyber si jednoho ze tří učitelů a stručně popiš dobu, v níž žil“, 15 žáků zvolilo dobu J. J. Ryby a 5 žáků dobu V. Metelky. Meziválečné období, v němž působil F. Bakule, si nikdo nezvolil. Žáci tuto látku neprobírali a já jsem větší důraz kladla na nový typ školy a způsob vyučování.

Žáci věděli, že v době, v níž žil J. J. Ryba, vládla Marie Terezie a po ní Josef II. Žáci si pamatovali, že Marie Terezie zavedla povinnou školní docházku a Josef II. toleranční patent. Uvědomovali si, že to byla doba velké bídy a chudoby, že děti pracovaly společně s rodiči na polích. Další jejich znalosti vyplývají z tabulky č. 5. Pro příklad uvádím jednu odpověď:

„Vládla a vládl Josef II a Marie Terezie. Byla chudoba. Měli malé chatičky na venkově. Hodně se pracovalo na polích. Někteří lidé nemohli ani uživit rodinu a proto někteří umřeli.“

Tabulka č. 5: Doba, v níž žil J. J. Ryba

obsah odpovědí	počet odpovědí
vládli Marie Terezie a Josef II.	15
byla chudoba	15
Marie Terezie zavedla školní docházku	6
Josef II. zavedl toleranční patent	6
práce na poli	5
děti docházely do školy nepravidelně	5
docházka od 6 do 12 let	4
vyučování od 9 do 11 hodin	4
18. století	3
děti se učily trivium a náboženství	3
lidé žili v malých chalupách	3
Josef II. zrušil nevolnictví	2
tělesné tresty ve školách	1
lidé umírali na nemoci	1
válčilo se	1

Žáci si pamatovali, že doba, v níž žil V. Metelka, se nazývá národní obrození, že úředním jazykem byla němčina. Dále věděli, že se vlastenci snažili o obrození českého jazyka tím, že psali české knihy, hráli divadlo atd. Další vědomosti formulovali v tabulce č. 6. Např.:

„Vládł úřední jazyk Němčina. Jezdili po vesnicích ochotnická divadla. Čeští vlastenci chtěli vzkřísit český jazyk. Na vesnicích se učilo česky. Byly české knížky. Tato doba se jmenuje národní obrození.“

Tabulka č. 6: Doba, v níž žil V. Metelka

obsah odpovědí	počet odpovědí
doba se nazývá národní obrození	3
úředním jazykem byla němčina	3
hrála se divadla	3
snaha o obrození českého jazyka	2
vlastenci se pokoušeli rozšiřovat český jazyk	2
knihy byly psány česky	2
učitelé vyučovali česky	2
známí obrozenci (J. Jungmann, J. K. Tyl, F. Palacký)	2
těžka doba (chudoba, strach z uvěznění)	1

Ve čtvrté otázce, která zněla „Představ si, že bys žil v době jednoho ze tří učitelů, co bys změnil ve škole“, by většina žáků zrušila tělesné tresty, nakoupila nové učebnice a pomůcky. Dále by se žáci snažili sehnat pro školu peníze a zvětšit prostor ve třídách na venkově. Další změny, které by žáci uskutečnili, vyplývají z tabulky č. 7. Jako příklad uvádím tři odpovědi:

„Nenosila bych učebnice v provázcích, ale v brašnách. Nosily by se svačiny. Chodila bych s dětmi do přírody.“

„Zrušila bych tělesné tresty, vymyslela bych víc pomůcek, děti by se nemuseli všechno učit na paměť. Prostě to, o co usiloval J. J. Š. Ryba.“

„Zrušil bych úplně rákosku, dal bych zrekonstruovat školu, nakoupil bych víc pomůcek, učil bych mírněji děti.“

Z počtu 20 žáků by 19 žáků něco změnilo a 1 žák by nezměnil nic.

Tabulka č. 7: Návrhy žáků na změny

obsah odpovědí	počet odpovědí
nepoužívat tělesné tresty	12
nové učebnice a pomůcky	12
peníze pro školu	9
více prostoru ve třídách (větší lavice, stoly)	6
nošení knih v brašnách a ne v provázku	3
vycházky do přírody, výlety	3
škola čistá a hezká	2
učili by jen vzdělaní učitelé	2
podporování nových nápadů	1
financování Jedličkova ústavu	1
vytvoření klubů	1
nošení svačín	1
zlepšit chování žáků	1
třídy pro děti s dawnovým syndromem	1

6. HODNOCENÍ DIDAKTICKÉHO PROJEKTU

6.1. Hodnocení z pohledu žáků

V závěru poslední vyučovací hodiny jsem žáky požádala o písemné zhodnocení projektu. Zajímalo mě, co nového se žáci naučili, co je bavilo, co by v projektu zlepšili. Chtěla jsem se dozvědět, které činnosti je nejvíce zaujaly, a které pro ně byly méně zajímavé. Přestože bylo hodnocení projektu anonymní, někteří žáci se podepsali. Z hodnocení žáků vyplynulo, že je nejvíce zaujala návštěva pedagogického muzea a možnost pracovat ve skupinách. Většinu žáků nebavilo kreslení školní třídy. Hodnocení žáků jsem ponechala v původní podobě.

+
Líbilo se mi muzeum Jana Amose
Komenského. Paní učitelka, která nás to
učila, byla velmi příjemná.
Byly hezké také betlémy.

Nijak se mi líbilo jak jsme pracovali
na školním řádu a jak jsme byli v
Pedagogickém muzeu Jana Amose Komenského.
Čekal jsem ještě bavilo, když jsme pracovali
na výpisu Erasmika Babičky.

Dobře

že jsme pracovali hodně
ve skupinách

že jsme navštívili dávnou
třídu, o které jsme se
dověděli

Paní učitelka dávala prostor
na naše vlastní názory

-
Nebavilo mě kreslit školní a podkrukoněží.
Nebavilo mě vymýšlet vlastní školní řád.

nebavilo mě malování,
čímž mě nebavilo čtení
knížky na koberec

procházet se po muzeu

jak jsem pracoval sám,

radilo se malovat,

nebavilo mě jak se si
čtli.

chtěla bych více her

+
Líbilo se mi, že se nám líbilo
papír a že jsme s nimi pracovali.
Líbilo se mi kreslení a návštěva
muzea. Tě jsme nemusel
s naší paní učitelkou pracovat.
Vymýšlení řádu. Prohlížení
knížek a forek.

Moc se mi líbilo ^{pedagogické} muzeum
Jana Amose Komenského.
Hlavně se mi líbily
betlémy. Paní učitelka
byla moc hodná.

Myslím si, že se tam máme jít
dost. Nejvíce se mi líbilo
vyjet do muzea. Práce ve skupinách
byla dobrá. Co bych byla tak
řad, přerý jsem mohla vyprávět.

zajímavá vyprávění, muzeum, hodná
učitelka

Mě se líbilo vy-
právění školního
řádu. Také bylo
zajímavé vyprávění
o muzeu
a vyprávění o
těch učitelích.
Bylo také ^o dobré
když jsme spolu
pracovali na
různých úkolech.

-
Nelíbilo se mi, že jsme si nemohli
na papír malovat všechno
referáty, co jsme ve skupině
přinesli.

Moc mě nebavilo
kreslit školní učer a
podkrkosti.

borad jinom vlastivěda,

nelíbilo se mi kreslení číselky.

hledání a citích slov.

Nelíbilo se mi jsem Hv.
nebyla jsem v muzeu.
plala se mi paní učitelka co si vyprávím ohledně
učitelů a přitom si vyprávím cukroví a so. že
někdo medelí po sněhu s učitelkami.

Mě se moc nelíbilo
vyprávění
o starých
slov.

6.2. Hodnocení z mého pohledu

Podrobnější hodnocení jednotlivých vyučovacích bloků jsem uskutečnila v kapitole Metodické poznámky k didaktickému projektu. V této kapitole chci shrnout hodnocení didaktického projektu a zaměřit se na zhodnocení hypotéz.

Na začátku didaktické části jsem si vytyčila hlavní cíl: sledovat reakce žáků na mnou vytvořené texty, utváření jejich názorů na pedagogické osobnosti, porozumět dané době prostřednictvím života a působení vybraných pedagogických osobností, schopnost získané informace nejen přijmout a uchovat, ale i vybavit si a později je využít. Domnívám se, že cíl byl splněn.

Nejtěžší činností pro mě bylo vytvořit medailonky tří pedagogických osobností tak, aby žáky zaujaly a byly pro ně srozumitelné. Proto mě velmi potěšilo, že žáci přijali tyto texty kladně a projevíli zájem ponechat si je.

Myslím si, že měsíční projekt „Osobnost učitele v proměnách času“ byl zdařilý a žáky kladně přijat. Uvědomuji si, že by se tento projekt mohl dále rozvíjet dalšími činnostmi. Tyto činnosti uvádím v kapitole Metodické poznámky k didaktickému projektu. Mrzí mě, že jsem nemohla uskutečnit výrobu vánočních dárků, z jejichž prodeje by byl finanční výtěžek věnován na konto nějaké organizace pomáhající tělesně postiženým jedincům. K této akci je zapotřebí delší časová příprava a dle podmínek zapojení celé školy.

Snažila jsem se, aby těžiště aktivity spočívalo na žácích. Já jsem zaujala roli zprostředkovatelky nových informací. Byla jsem ráda, že se nám společně dařilo naplňovat principy projektu – žáci byli aktivní, doplňovali a rozšiřovali původní projekt svými podněty (např. jedna dívka zahrála na klavír skladbičku od J. J. Ryby, jeden chlapec, který jezdí lyžovat do Pasek nad Jizerou, projevil zájem navštívit Krkonošské muzeum atd.). Z toho vyplývá, že pro některé žáky projekt neskončil, ba naopak jim otevřel nové možnosti poznávání.

Na začátku projektu jsem si stanovila dvě hypotézy. První hypotéza zněla: „Myslím si, že medailonky budou pro žáky zajímavé a srozumitelné.“ Tuto hypotézu se podařilo naplnit. Medailonky byly pro žáky srozumitelné, přiměřeně dlouhé, cizí slova a pojmy byly vysvětleny. Druhá hypotéza zněla:

„Domnívám se, že se mi prostřednictvím projektu podaří žákům přiblížit učitelské povolání a dobu, ve které pedagogická osobnost žila.“ Překvapily mě znalosti žáků z historie. Na základě všech materiálů (viz přílohy – myšlenkové mapy, skupinové práce, slohové práce, dotazníky) se domnívám, že hypotéza se potvrdila.

Uvědomila jsem si, že při realizaci projektu se u žáků postupně měnila úroveň v oblasti sociálních dovedností a komunikace. Počáteční problémy – ostych, nevýrazný mluvený projev, problémy hodnotit svou práci, činnosti druhých, učit se zaujmout stanovisko apod., se v průběhu projektu zmírňovaly a sociálně komunikační schopnosti se zlepšovaly.

Myslím si, že jsem prostřednictvím projektu nejen obohatila znalosti žáků z konkrétních vyučovacích předmětů, ale i přispěla k formování sociálních dovedností důležitých pro praktický život i pro soužití v lidské společnosti.

7. ZÁVĚR

Východiskem ke vzniku diplomové práce byl můj zájem o vývoj učitelské profese od zavedení školní povinnosti (povinné školní docházky). V práci se prolínají dva aspekty – historický a didaktický.

Informace jsem získala četbou o životě učitelů od druhé poloviny 18. století do první poloviny 20. století, studiem dokumentů a muzejních materiálů. Navštívila jsem také místa spojená se životem a působením těchto osobností. Všechny tyto podněty se staly cenným zdrojem pro tvorbu diplomové práce.

Rozhodla jsem se žákům 5. ročníku prvního stupně základní školy přiblížit vývoj učitelské profese na vybraných pedagogických osobnostech, charakterizovat vývoj školy jako instituce a seznámit je s historickými událostmi a souvislostmi dané doby.

Vybrala jsem si Jakuba Jana Rybu, Věnceslava Metelku a Františka Bakule. Proč právě tyto učitele? Jméno Jakuba Jana Ryby je všeobecně známé prostřednictvím vánoční mše „Hej mistře“. Také jsem chtěla žákům představit typ odhodlaného učitele, který dovede hájit pravdu, nebojí se postavit vrchnosti a má rád své děti.

Věnceslava Metelku jsem vybrala pro jeho vlastenectví a výrazný hudebně – řemeslný talent. Chtěla jsem, aby si žáci uvědomili, že nejen známým českým osobnostem vděčíme za obrodu našeho národa, ale i obyčejným vlastencům ze zapadlých horských vesniček. Kladla jsem důraz také na jméno proslulé houslařské školy.

Volba Františka Bakule vycházela zejména z jeho činnosti pokusníka a sbormistra. Prostřednictvím působení Františka Bakule jsem žákům nastínila historii Jedličkova ústavu a problematiku jedinců s tělesným postižením.

Tvorba diplomové práce byla rozložena do tří fází. Nejprve jsem vytvořila medailonky tří pedagogických osobností. Tato část mi připadala nejtěžší. Vytvořit medailonky tak, aby byly věcné, srozumitelné a přiměřené věku žáků, mně dalo opravdu největší práci. Musela jsem vylíčit nejen jejich život a působení, ale i dobu, v níž žily, a popsat historické a politické události.

Ve druhé fázi jsem si ověřovala srozumitelnost textů v hodinách vlastivědy. Na základě dotazníků a rozhovorů se žáky vyplynulo, že medailonky byly srozumitelné a tudíž jsem je mohla využít ve třetí fázi.

Třetí fáze zahrnovala projekt „OSOBNOST UČITELE V PROMĚNÁCH ČASU“ realizovaný se žáky 5. ročníku.

Projekt se odehrával převážně v hodinách vlastivědy. Nebyl však zcela izolován od ostatních předmětů. Integrovala jsem jej do českého jazyka, literární výchovy, hudební výchovy a výtvarné výchovy.

Na základě záměrného šetření žáků, kteří se zúčastnili projektu, vyplynulo, že cíl, který jsem si stanovila, byl splněn, tj.: sledovat reakce žáků na mnou vytvořené texty, utváření jejich názorů na pedagogické osobnosti, porozumět dané době prostřednictvím života a působení vybraných pedagogických osobností, schopnost získané informace nejen přijmout a uchovat, ale i vybavit si a později je využít.

Bylo potěšující, že tento projekt žáky motivoval k dalšímu prohlubujícímu studiu, ke sbírání informací o životě pedagogických osobností, o historii. Žáci se také dozvěděli zajímavosti o místech, kde tito učitelé působili, a získali tak inspiraci k výletům po České republice.

Pro mě se zvolené téma stalo pojítkem mezi teorií a praxí, neboť umožnilo propojit zájem o historii českého školství s využitím těchto materiálů v mojí budoucí praxi.

Přestože popisované pedagogické osobnosti žily v různých dobách a působily za různých školních podmínek, spojovaly je mnohé věci – zejména láska k hudbě a učitelské profesi, vřelý vztah k dětem, odvaha postavit se proti nadřizeným, snaha vylepšovat vyučování, vlastenectví a boj o zachování českého jazyka.

Ze všech těchto aspektů vyplývá, že český učitel měl vždy složité postavení – žil v chudobě, mnohdy nebyl uznáván rodiči a dětmi, dostával se do sporu s nadřizenými. A přesto hájil houževnatě a svědomitě ideály pedagogické profese – pochopit dětskou duši, dobře vychovávat a kvalitně vzdělávat.

Věřím, že seznámení se s těmito osobnostmi obohatilo dětské poznání a přispělo k utváření názoru o postavení českého učitele v různých staletích.

Doufám, že odkaz J. J. Ryby, V. Metelky a F. Bakule nezapadl pod školní lavice
a že jej naplňují a naplňovat budou současní, ale i budoucí učitelé.

Poznámky

- ¹ PRŮCHA, J. Přehled pedagogiky. Praha: Portál, 2000, s. 192
- ² TRPIŠOVSKÁ, D. Vývojová psychologie. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1998, s. 10 - 11
- ³ SKALKOVÁ, J. Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu. Praha: SPN, 1985, s. 118
- ⁴ Tamtéž, s. 122
- ⁵ PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. Pedagogický slovník. Praha: Portál, 2003, s. 184
- ⁶ Tamtéž, s. 184
- ⁷ SKALKOVÁ, J. Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu. Praha: SPN, 1985, s. 131
- ⁸ HROCH, M. Úvod do studia dějepisu. Praha: SPN, 1985, s. 245
- ⁹ Tamtéž, s. 208
- ¹⁰ KRATOCHVÍL, M. V. Život Jana Amose. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 164
- ¹¹ NĚMEČEK, J. Školní deníky Jakuba Jana Ryby. Praha: SPN, 1957, s. 15
- ¹² Tamtéž, s. 17
- ¹³ Tamtéž, s. 217
- ¹⁴ Tamtéž, s. 42
- ¹⁵ STRNAD, F. Školka Jana Svobody. Praha: SPN, 1958, s. 58
- ¹⁶ Tamtéž, s. 19
- ¹⁷ Tamtéž, s. 36 – 37
- ¹⁸ Tamtéž, s. 158 – 159
- ¹⁹ Tamtéž, s. 39
- ²⁰ Tamtéž, s. 45
- ²¹ Tamtéž, s. 26
- ²² JECH, J. Ze života zapadlého vlastence. Praha: SPN, Vyšehrad, 1982, s. 198
- ²³ Tamtéž, s. 41
- ²⁴ Tamtéž, s. 255
- ²⁵ Tamtéž, s. 295

²⁶ RAIS, K. V. Zapadlí vlastenci. Praha: SPN, Knižní klub, 1996, s. 117

²⁷ Tamtéž, s. 131

²⁸ TITZL, B. To byl český učitel. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998, s. 28

²⁹ Tamtéž, s. 29

³⁰ SPĚVÁČEK, V. Průkopníci českých pokusných škol. Praha: SPN, 1978,
s. 138-139

³¹ TITZL, B. To byl český učitel. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998, s. 77

³² Tamtéž, s. 86

³³ Tamtéž, s. 205

³⁴ Tamtéž, s. 173

³⁵ Tamtéž, s. 199

³⁶ FAUCHER, F. František Bakule. Praha: Portál, 1999, s. 63

³⁷ Tamtéž, s. 55

Prameny a literatura

- AMERLING, K. S. (heslo). In Klika, J.; Sokol, J. Stručný slovník pedagogický. Díl 1. Praha : Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 1891, s. 17-19.
- AUGUSTA, P. ; BROKL, J., aj. Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918. Praha: Libri, 1998.
- AUGUSTA, P. ; HONZÁK, F. Vlastivěda pro 5. ročník. Praha: Práce, 1997.
- BĚLINA, P. ; RAK, J. aj. Dějiny zemí koruny české II. Praha: Paseka, 1995.
- BRODNÍČEK, J. Jakub Jan Ryba. Rožmitál pod Třemšínem: Městské kulturní středisko, (rok neuveden).
- EFMERTO VÁ, M. České země 1848 – 1918. Praha: Albatros, 1995.
- FAUCHER, F. František Bakule enfant terrible české pedagogiky. Praha: Portál, 1999.
- HADJ – MAISSOVÁ, Z. Kapitoly ze sociální psychologie. Liberec: Technická univerzita, 2001.
- HARTL, P. ; HARTLOVÁ, H. Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000.
- HROCH, M. Úvod do studia dějepisu. Praha: SPN, 1985.
- HRONEK, M. Vlastivěda pro 5. ročník. Praha: Prodos, 1997.
- CHALUPA, P. ; Z WETTLER, O. Vlastivěda pro 5. ročník základních škol. Praha: SPN, 1996.
- JECH, J. Ze života zapadlého vlastence. Praha: Vyšehrad, 1982.
- KLIKA, J. ; SOKOL, J. Stručný slovník pedagogický (díl první). Praha: Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 1891.
- KOL. Obrazy z českých dějin. Praha: Alter, 1995.
- KRATOCHVÍL, M. V. Život Jana Amose. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- KRET, E. Učíme (se) jinak. Praha: Portál, 1995.
- LNĚNIČKOVÁ, J. České země v době osvícenství. Praha: Albatros, 1995.
- LNĚNIČKOVÁ, J. České země v době obrození. Praha: Albatros, 1995.
- MORKES, F. Devětkrát o českém školství. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2004.
- MŠMT ČR. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Praha: Tauris, 2001.

- MŠMT ČR. Vzdělávací program Národní škola. Praha: SPN, 1997.
- MŠMT ČR. Vzdělávací program Obecná škola. Praha: Portál, 1996.
- MŠMT ČR. Vzdělávací program Základní škola. Praha: Fortuna, 1996.
- NĚMEČEK, J. Školní deníky Jakuba Jana Ryby. Praha: SPN, 1957.
- PRŮCHA, J. Přehled pedagogiky. Praha: Portál, 2000.
- PRŮCHA, J. ; WALTEROVÁ, E. ; MAREŠ, J. Pedagogický slovník. Praha: Portál, 2003.
- RAIS, K. V. Zapadlí vlastenci. Praha: Albatros, 1974.
- RAIS, K. V. Zapadlí vlastenci. Praha: Knižní klub, 1996.
- SKALKOVÁ, J. Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu. Praha: SPN, 1985.
- SPĚVÁČEK, V. Průkopníci českých pokusných škol. Praha: SPN, 1978.
- STRNAD, E. Školka Jana Svobody. Praha: SPN, 1958.
- STRNAD, E. Vlastenecký učitel. Praha: SPN, 1955.
- TITZL, B. To byl český učitel. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998.
- TRPIŠOVSKÁ, D. Vývojová psychologie. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1998.
- VALENTA, J. Projektová metoda ve škole a za školou. Praha: Ipos Artama, 1993.
- VUPP. Rámcový vzdělávací program. Praha: Tauris, 2005.

Seznam příloh

- Příloha č. 1 Píseň Šeptalové ze sborníku Sebrání českých písní
- Příloha č. 2 Ukázka učiva ve cvičeních Školky
- Příloha č. 3 Kresba třináctiletého Josefa Cvrčka
- Příloha č. 4 Fotodokumentace z Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze
- Příloha č. 5 Komenského mravoučné desatero
- Příloha č. 6 Fotodokumentace z Rožmitálu pod Třemšínem
- Příloha č. 7 Mapa Rožmitálu pod Třemšínem a blízkého okolí
- Příloha č. 8 Fotodokumentace staré školy z Přerova nad Labem
- Příloha č. 9 Orientační plánek skanzenu v Přerově nad Labem
- Příloha č. 10 Fotodokumentace z Pasek nad Jizerou
- Příloha č. 11 Podrobná mapa Pasek nad Jizerou
- Příloha č. 12 Fotodokumentace školních tříd z Komenského muzea v Přerově
- Příloha č. 13 Prospekt Komenského muzea v Přerově
- Příloha č. 14 Ukázka tří skupinových prací na téma: Doba v níž žil J. J. Ryba
- Příloha č. 15 Žáci 5. B ZŠ Jiřího z Poděbrad v Pedagogickém muzeu J. A. Komenského v Praze
- Příloha č. 16 Školní řád z druhé poloviny 19. století
- Příloha č. 17 Ukázka dvou skupinových prací na téma: Školní řád
- Příloha č. 18 Ukázka dvou výtvarných prací
- Příloha č. 19 Ukázka tří slohových prací
- Příloha č. 20 Ukázka tří skupinových prací, které shrnují probrané učivo
- Příloha č. 21 Časová přímka
- Příloha č. 22 Vzorový dotazník
- Příloha č. 23 Ukázka dvou vyplněných dotazníků

I. Š E P T A L O V É .

Andante con moto.

Tiše, tiše, ti-chaun-ce, dj-ty, u-či - tel to chce; kte-ré djtky
Dobré djtky poslech-nau, a - ni dro-bet ne-špet-nau: pro-tož pozor!

do - bré gsau, všechno rá-dy po-slech-nau.
dj - tky mé, co vám u-či - tel řek-ne.

mf

A

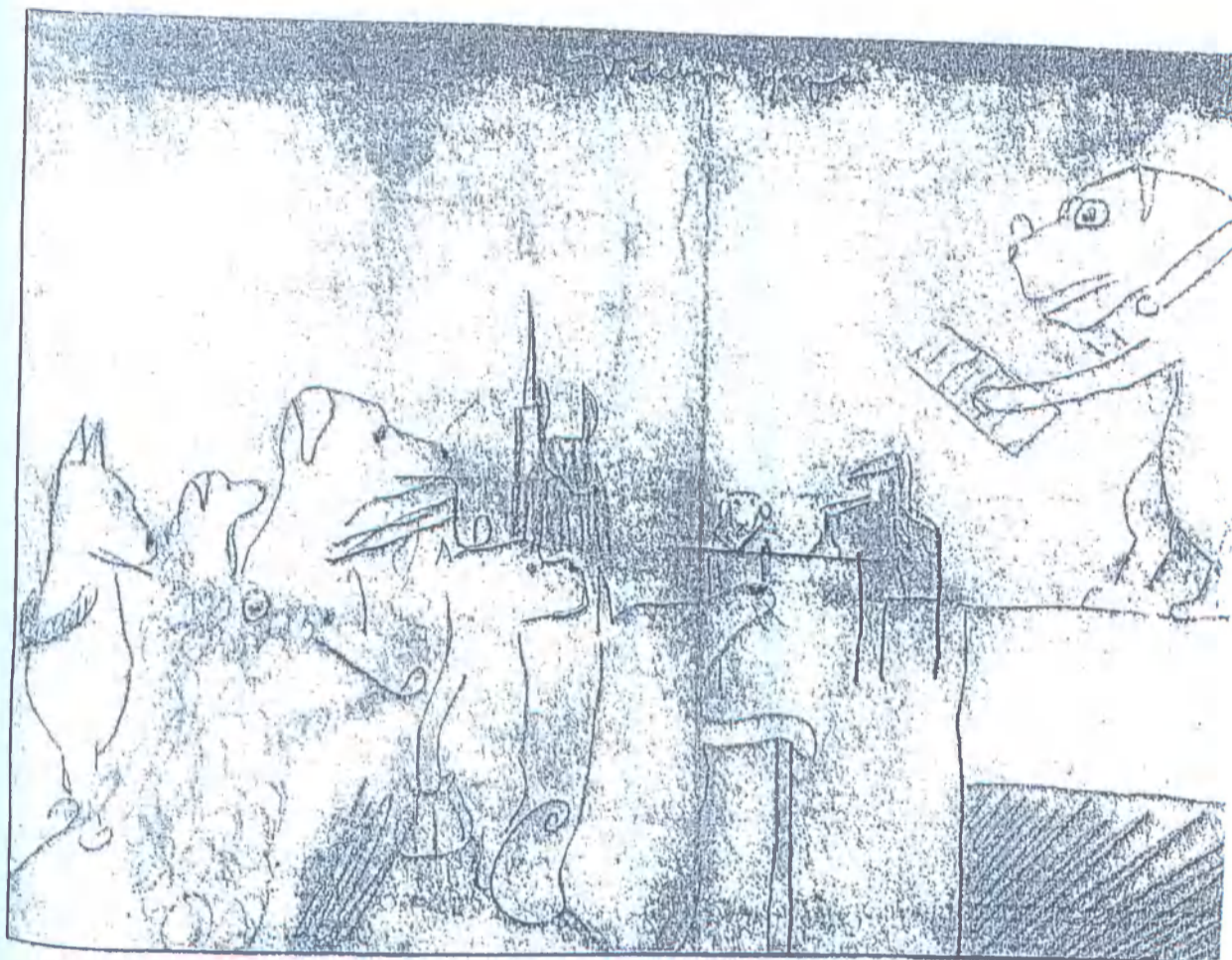
Píseň Šeptalové ze sborníku Sebrání českých písní

Příloha č. 2

Ukázka sjednocené ustředěné výuky ve škole "Jana Svobody (cvičení XV, XXVIII a LVII)

Počítky vyučovací třídy	Mocné nábožní učivo výchova Křesťá	Hry a zaměření, písně	Cvičení po rozvlnění	Poučování věčné
<p>X V.</p> <p>Počítání do sedmi (křížky, kroky, obrázky, kuličky).</p> <p>Hlída u - u - u! (kukátko tříby)</p> <p>Číska — písmeno, číslice.</p> <p>Tabulka se smohlitkami a dvouhlitskami.</p>	<p>Mocný stvořitel (bůh).</p> <p>Neděle, den, kdy se nepracuje (modlime se v kostele).</p> <p>Číslo dítěte.</p> <p>Stará a mladá šiba, masné naučení (nebyla spokojena s málem).</p>	<p>Hry na týden (dramo, představa, rovník, iná výdaje):</p> <p>Neděle, počátek žně.</p> <p>Fonděl — první žn po neděli.</p> <p>Ufery — druhý žn po neděli.</p> <p>Sřed — pronáse den týdně.</p> <p>Čerok — čtvrtý žn po neděli.</p> <p>Šoban (šatek) — šestý žn po neděli.</p> <p>Četní rytíčky.</p>	<p>Z vrh — obloha (nebe).</p> <p>V ka seč, (po dři dři dá sji křísky ve stněích).</p> <p>V dá mět d — deřová (obřezava).</p> <p>Voda tvrdá — studniční (čerstvá).</p> <p>Rybník ryby, žy, raci.</p> <p>Raka — ředě.</p>	<p>Prvek žes, mše.</p> <p>Druh / vod: v dr mojká — slaná.</p> <p>Vodil iročí (prvo).</p>
<p>XXV II.</p> <p>Ná - k čs ovek nábožních (des - slun, sv. nádu).</p> <p>Proč hodiny bijí? (podívejte, kolik).</p> <p>Hláva č - č - č! (vrači čimárují).</p> <p>Slabika — slabika.</p>	<p>Leď a pravda.</p> <p>Mravě naučení: K do přelháva, tomu se nevěří!</p> <p>Hodiny bijí správný čas — učitel mluví pravdu.</p>	<p>Hra s obrázkem (šátek a klec, pes a bouča se řezava, slepice a paik).</p> <p>Pišek o skřiváku.</p> <p>Kreslení klece s pučkem.</p>	<p>Pozorování zrakového klamu v pohybu - jících se obrázcích (kinetroskopických).</p> <p>Odrážení podoby v zrcadle.</p> <p>Končestiny a trup.</p>	<p>Co je zrakový klam.</p> <p>Domáci a zpěvá psacvo.</p> <p>Ušice husy (kald unek).</p> <p>Ošetřování kanárka.</p>
<p>LVII.</p> <p>Počítá se po edně do ta a vřt (kontrola na počítání).</p> <p>Čen slov se slabikami o evřen / ri: kn, um, kn, sr, č, b, k, p, č, v.</p> <p>Velká písmena.</p>	<p>Rodiče vyřídili naši peníze.</p> <p>Co dávají roáže d' kám? (oděv, byt, živlořt).</p> <p>Povinná, ditek k rodičům a k bohu.</p> <p>Modřta za poklidy země.</p>	<p>P n ze z papiru poukážky n i výmětu a z kvu (mě žně, s žně a žně).</p> <p>Názo e (kln, dlato, kladiv, špišarhan, socho).</p> <p>Slelný prach.</p>	<p>Kovy z hor (u ty horniny mramor).</p> <p>Vstvy zemalé (Oruce, bl na písek, valou). Řemesla.</p> <p>Zedníci ta řej z opřsy, ul, z píkov ze (věže, bídný, kair y, ov žefe, roč y, mosy, hrady, b úty, pilfe, cho žniky).</p> <p>Soch ři dšaji rocy.</p> <p>Horn ci kopaj tu ině a rudni baně.</p>	

Příloha č. 3

Kresba třináctiletého Josefa Cvrčka

Příloha č. 4

Školní třída z doby Rakouska -Uherska

Obraz k názornému vyučování od K. S. Amerlinga

KOMENSKÉHO MRAVOUCNÉ DESÁTERO.

III. STIHEJ ČTŇOSTI, VYHYBEJ SE NEPRAVOSTEM!

I. Nevypravuj všeho, co vidíš;
 never všemu, čeho se doslyšíš; nežádej všeho, čeho
 nechceš; co můžeš, než toliko, co jsi schopen;
 a budeš opatrný.

II. Buď skromný, ne nestyď se;
 mlčelivý, nikoli mluvný!
 Když kdo mluví, mlč;
 když tobě co praví, poslouchej;

III. Ke všem buď vřelý, k nikomu dlný;
 když tobě co poroučí, buď mu po vůli!
 vystříhej se pochlebovatí!

IV. Buď dale nadto spravedlivý;
 nežáděj nic, čeho tižho, nic sobě neosobuj!

**V. Maš být tak udatný, ku práci
 čili, zanechej prázdné lenochum!**

VI. Stěněna byva nestala,
 přináší rozdílné případy, často smutné.
 A ty snaž se trpělivý člověk chlouoslivý
 vzdycha, plače a kvílí!

VII. Buď i dobrotný a milosrdný!
 Kdo tebe oc zádá dej mu, maš-li;
 bidnému pomáhej, mužeš-li!

VIII. Urazil-li tě kdo, promiň mu vinu!
 Ublížil-liš ty komu, ukoj a ukroň jej!
 Krasno jest tlumiti zlost, odpoušěti vinníku
 a promijeti odprošujícímu.

IX. Nezáviděj nikomu, přeť všem,
 vděk se čin komukoli mužeš, a
 zalibíš se všem dobrým lidem.

X. Mluv vždy pravdu, nechtěj lhati!

Komenekovo desáterí:
 V letech 1614-16 v Písecké správce školy 1617-18 a 1618-20
 1618-22 ve Faltuské správce školy, 1622-28 v Decracha, 27-30 a 31
 1628-41 v Lesně českým bratřím, sloužil o gymnasiu, se 1641
 1641 a 1642 v Londýně a Švédské snáží se o vědu a školu.

Komenekovo desáterí:
 Kdo pravdu má,
 a pravdu má,
 vše naposledí má.

1612-18 v Elbínou, plně spisuje, 1618-50 v Lesně jako
 biskup Jednoty Bratrskou spravuje, 1650-54 v Biatném
 Paloku nové školy zřizuje, 1654-56 zase v Lesně o Jednotu
 pečuje, 1656-70 v Amsterdamě spisy vydává a učí.

Příloha č. 6

Pamětní síň J. J. Ryby

Místo, kde byl 8. dubna 1815
nalezen J. J. Ryba mrtev

Příloha č. 7

Mapa Rožmitálu pod Třemšínem a blízkého okolí

Příloha č. 8

Stará škola

Příloha č. 9

1. Vchod do polabského národopisného muzea s kopii vjezdu do statku v Hrubém Jeseníku (polovina 19. století)
2. Chalupa přenesená z Chvalovic u Nymburka (asi z roku 1785)
3. Roubený dvouprostorový špýchar od statku čp.45 v Mcelích (konec 18. století)
4. Památník obětí 1. světové války 1914-1918
5. Rozcestník - mílník od křižovačky cest u Nehvizdek (začátek 19. století)
6. Kopie 3 figurálních úlů z Kláštera u Mnichova Hradiště (originály uloženy v muzeu v Mnichově Hradišti) a úl „kláty“
7. Chalupa přenesená z osady Draho u Chlebu (z roku 1766)
8. Kamenná skruž studny ze statku v Mochově (z roku 1824)
9. Roubený dvouprostorový špýchar z Vlkavý (konec 18. století)
110. Roubená sušárna na ovoce z Břístve u Rožďalovic (kolem r. 1800)
111. Zvonička „dvoják“ z Kozovaz (asi přelom 18. a 19. století)
112. Barokní socha sv. Jana Nepomuckého z Budiměřic (z roku 1780)
113. Rumpálová studna od domu čp.243 v Nymburce (kolem roku 1840)
114. Kopie sloupového pětipatrového holubníku z Opoláněk pod Oškobrhem (konec 19. století)
115. „Staročeská chalupa“ (první polovina 18. stol., úpravy r. 1895)
116. Roubené prasečí chlívký od čp.6 v Nouzově (konec 19. století)
117. Bývalá panská myslivna (kolem roku 1840)
118. Vjezd od statku čp.13 v Kozovazech (z roku 1793)
119. Kopie vjezdu od statku čp.8 v Koutech (kolem roku 1793)
20. Soubor náhrobků a křížů ze zrušených hřbitovů v Poděbradech, Nymburce, Sadské a Vrbici (od konce 18. do konce 19. století)
21. Roubený špýchar od fary v Klínici (druhá polovina 18. století)
22. Patrový roubený chmelářský špýchar z Mrzek (z roku 1792)
23. Bývalá panská bednárna s výstavním sálem a starou školou
24. Veřejná rumpálová studna z Dobrovice (konec 18. století)
25. Socha sv. Jana Nepomuckého z Poděbrad (z roku 1746)
26. Chalupa přenesená z Dymokur (konec 18. století, úpravy kolem roku 1912)
27. Chalupa přenesená ze Sítřihova (z roku 1770, úpravy kolem roku 1860)
28. Roubený špýchar od čp.8 ve Vinici (polovina 19. století)
29. Chalupa přenesená z Kovanic (kolem roku 1800)
30. Malá chalupa z Pojed u Rožďalovic (začátek 19. století)
31. Roubená stodola přenesená z Jabkenic od čp.50 (začátek 19. století)

Orientační plán skanzenu v Přerově nad Labem

Příloha č. 10

Dům V. Metelky

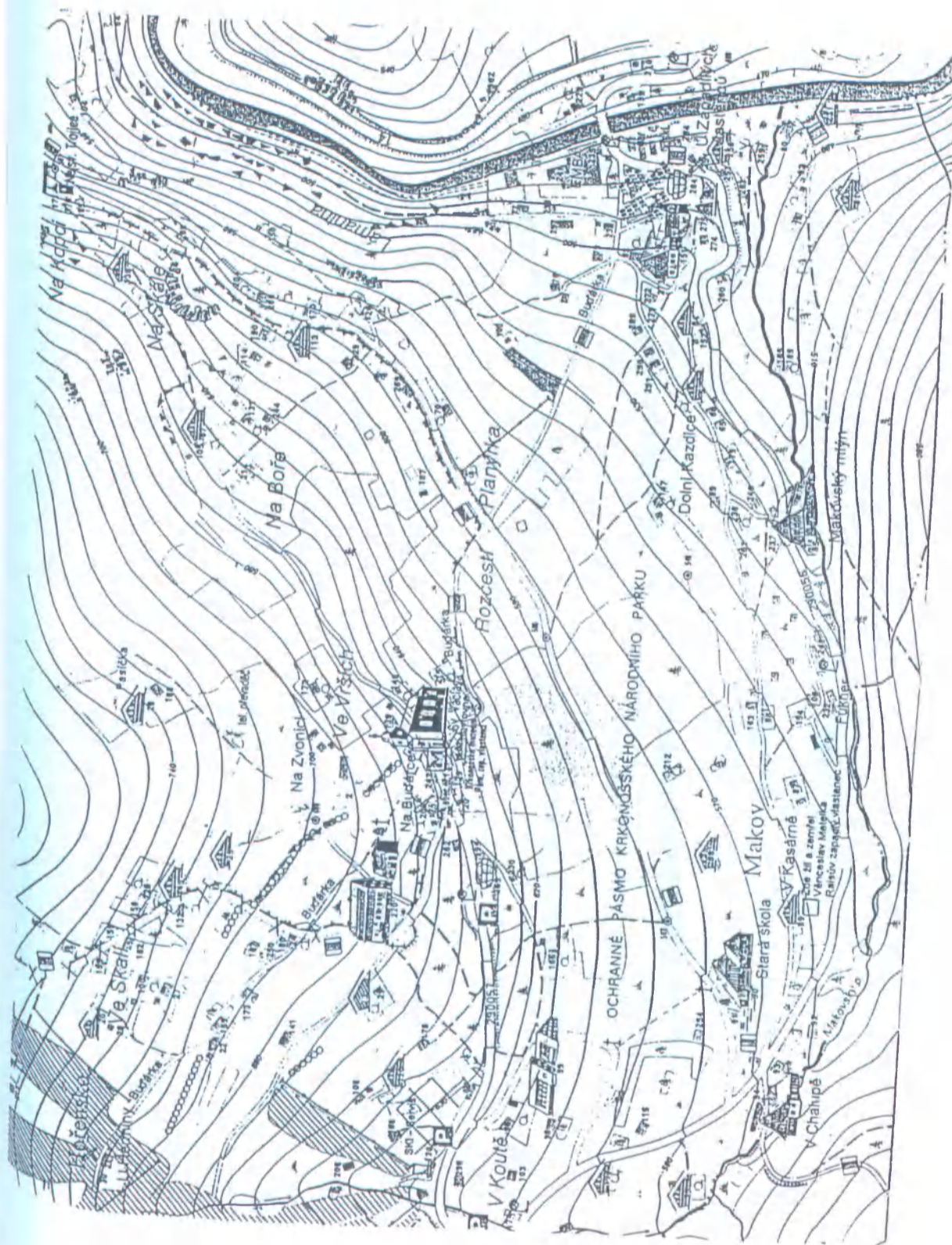
Stará škola

Expozice „Krkonošská houslařská škola“

Pomník V. Metelky

Podrobná mapa Pásek nad Jizerou

Příloha č. 12

Školní třída z doby Komenského

Školní třída z doby Rakouska-Uherska

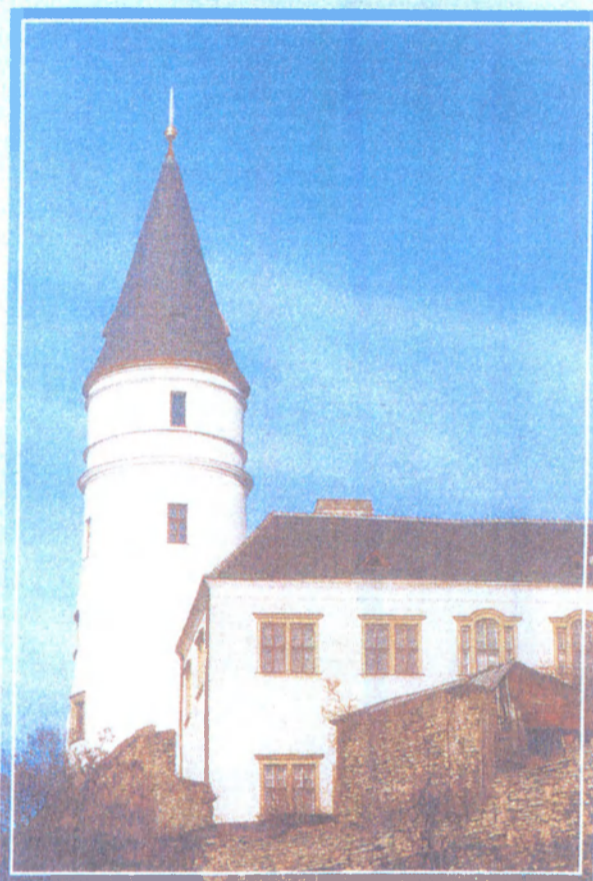
Školní třída z 1. republiky

Školní třída z 50. let 20. století

Příloha č. 13

MUZEUM KOMENSKÉHO V PŘEROVĚ

Horní náměstí 1, 751 52 Přerov
tel.: 0641/219 380, 523 91, 217 775,
fax: 0641/32 86

Prospekt Komenského muzea v Přerově

Příloha č. 14

Ukázka tří skupinových prací na téma: Doba, v níž žil J. J. Ryba

Součástí každé práce je myšlenková mapa

Práce jsou zmenšeny z formátu A3 na A4

DoBa v níž žil J. J. RYBA

Kláštery

Josef II upravoval kláštery a nechával pouze ty důležitější.

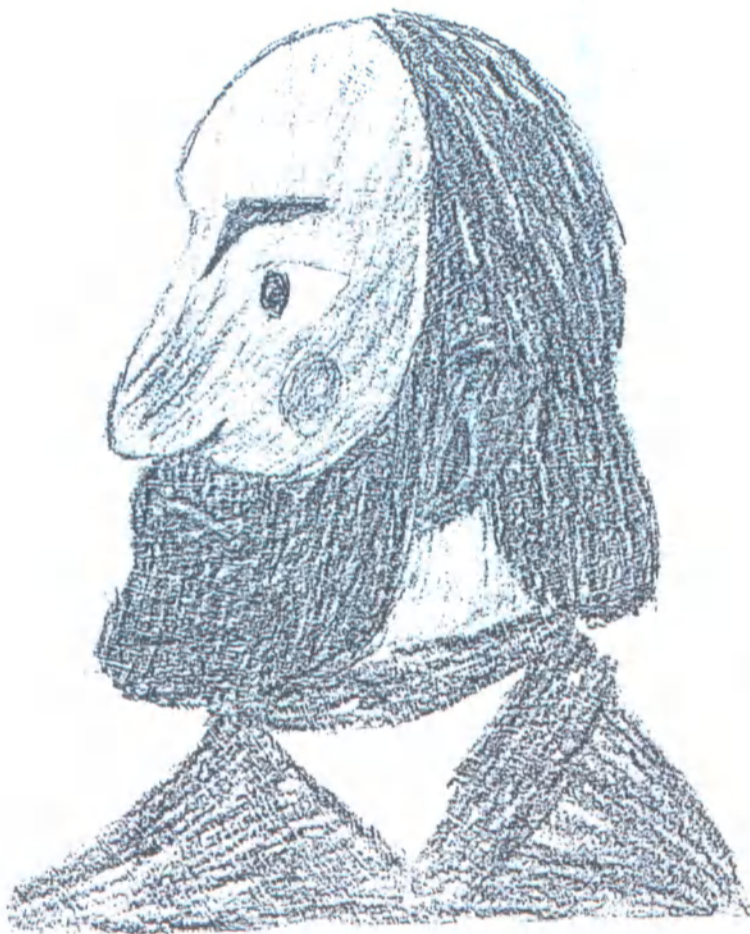
Školy

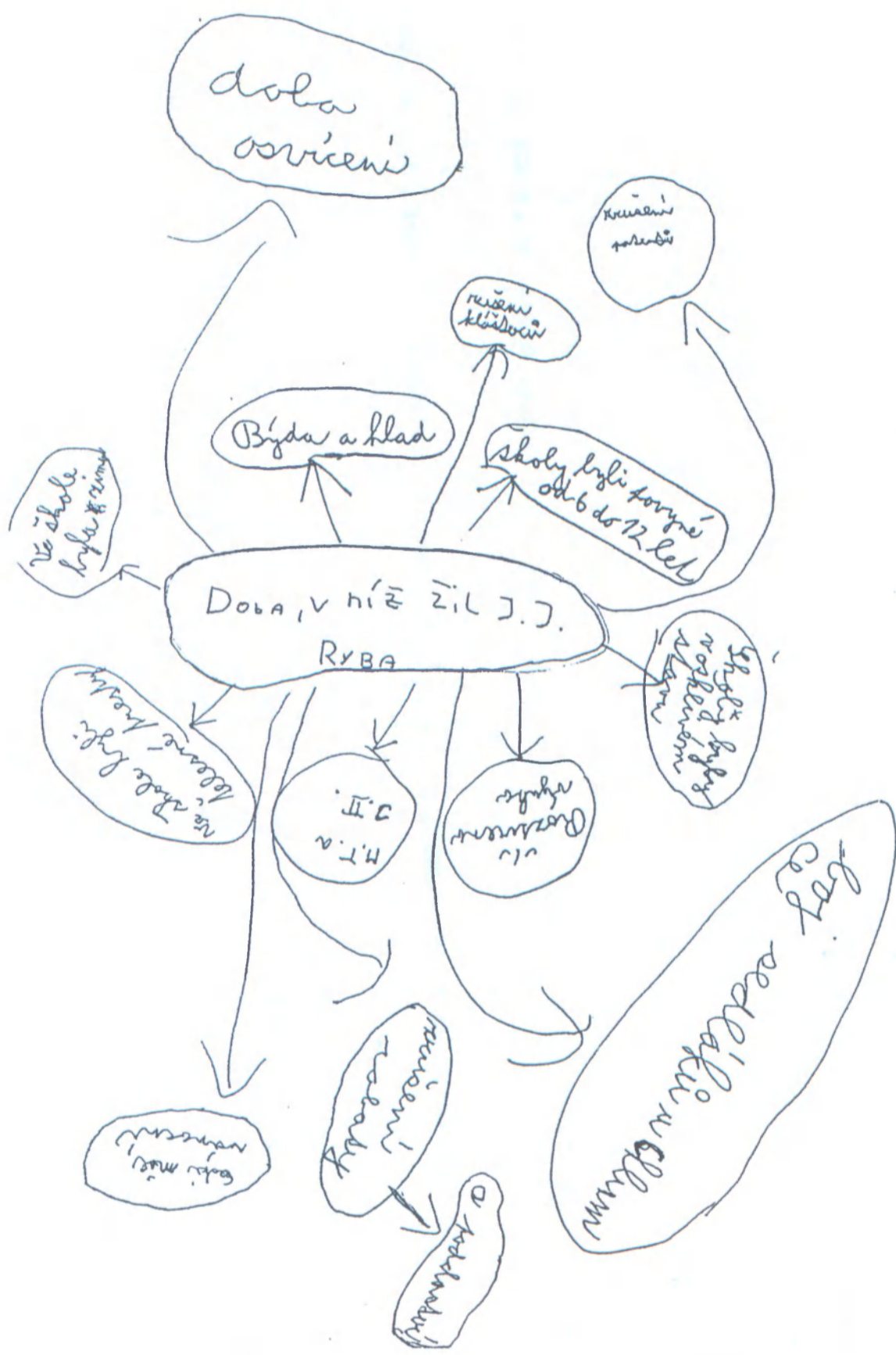
Školy byly v hrozném stavu. Ředitelé na její opravy nechali dát řádné peníze - J. J. vyprávěl se o škole ve které učil, krásně stavěl. Taci si do školy nosili dřevo na její napravení, aby se mohli učit. Byla povinná školní docházka od 6 do 12 let.

Události

Marie Terezie a Josef II učinili vplyněly některé pořádky i na vnějšek země, Josef II provedl zrušení pášev.

JAKUB JAN ŠTĚPÁN RYBA

DOBRA ♡ ¹⁷⁸⁰ N 6 ZIL JAKUB JAN RYBA

Jednou byla bída a chudoba. Lidé žili na vesnicích. Domy byly malé, nikdy se dohady
 skládaly i ze dvou místností. Děti spaly na poci a rodice v posteli. Děti neměli jinou hručky
 než dřevěné koule, které jim byly dány v narození. Děti pěstly dříví ušlechtilé dřevě a pracovaly s
 roditeli na poli. Jak se dostali klabovci na hráz a přišla iada na Marii Teresii, navedla se povídaná
 školní docházka od 6-12 let. Děti v nejlepší škole. Roman ve škole byl učitel. Chudší děti byly křesťanští
 nábožníci a všechno muselo být na rovníku. Škola nevěděla nejlépe.

A teď něco o klabovcích.

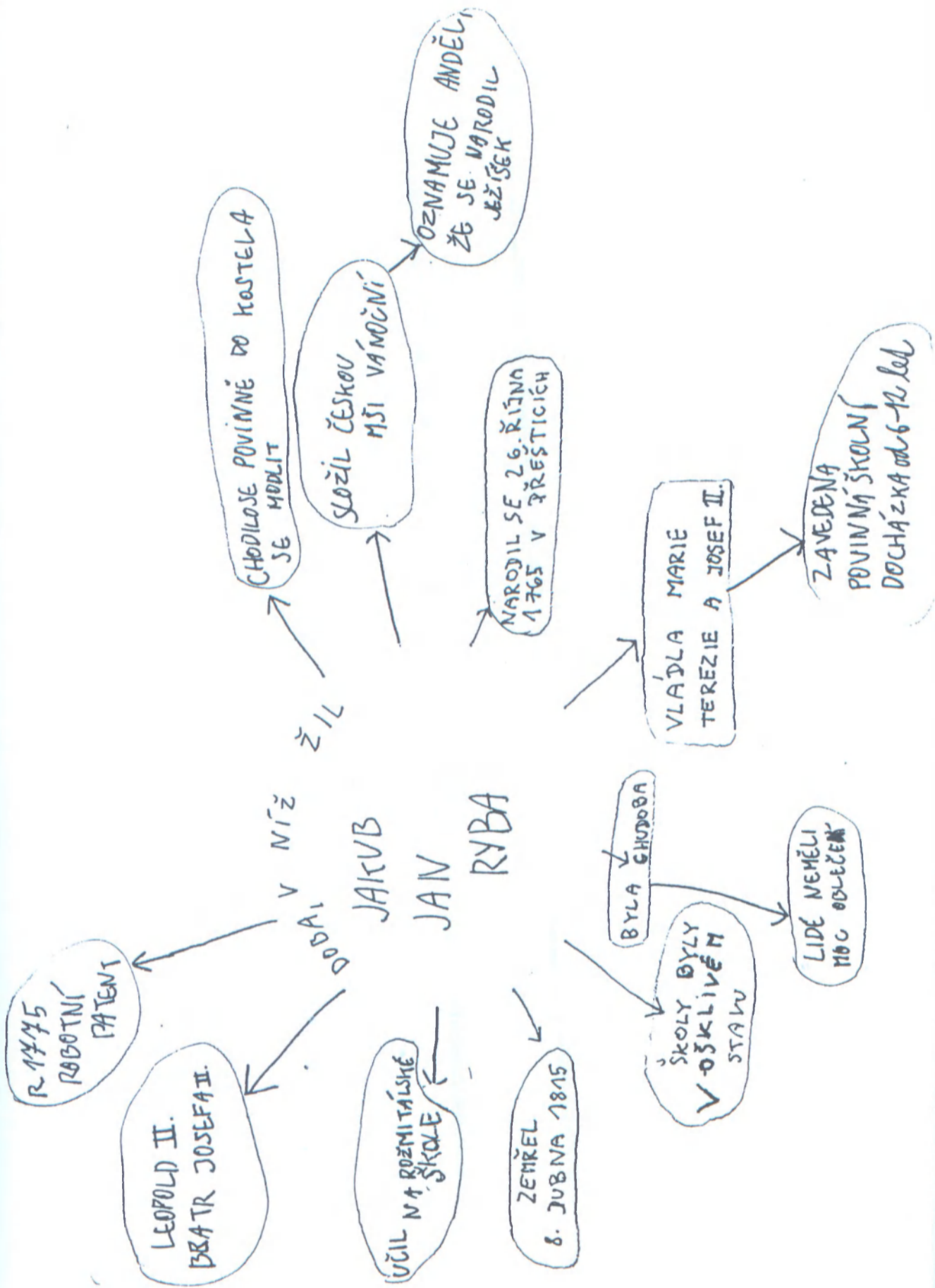
Marie Teresie má syna Josefa II.

Marie Teresie vyrůstala ve vídeňské Hofburgu jako veselé dítě, téměř bezstarostně, neboť
 její otec císař jí v řídkém směru svěřoval politickými záležitostmi.
 Ještě pořád čekal na syna, kterého by pak školil podle všech pravidel umění
 vládnout.

PORTRÉT MARIE TEREZIE

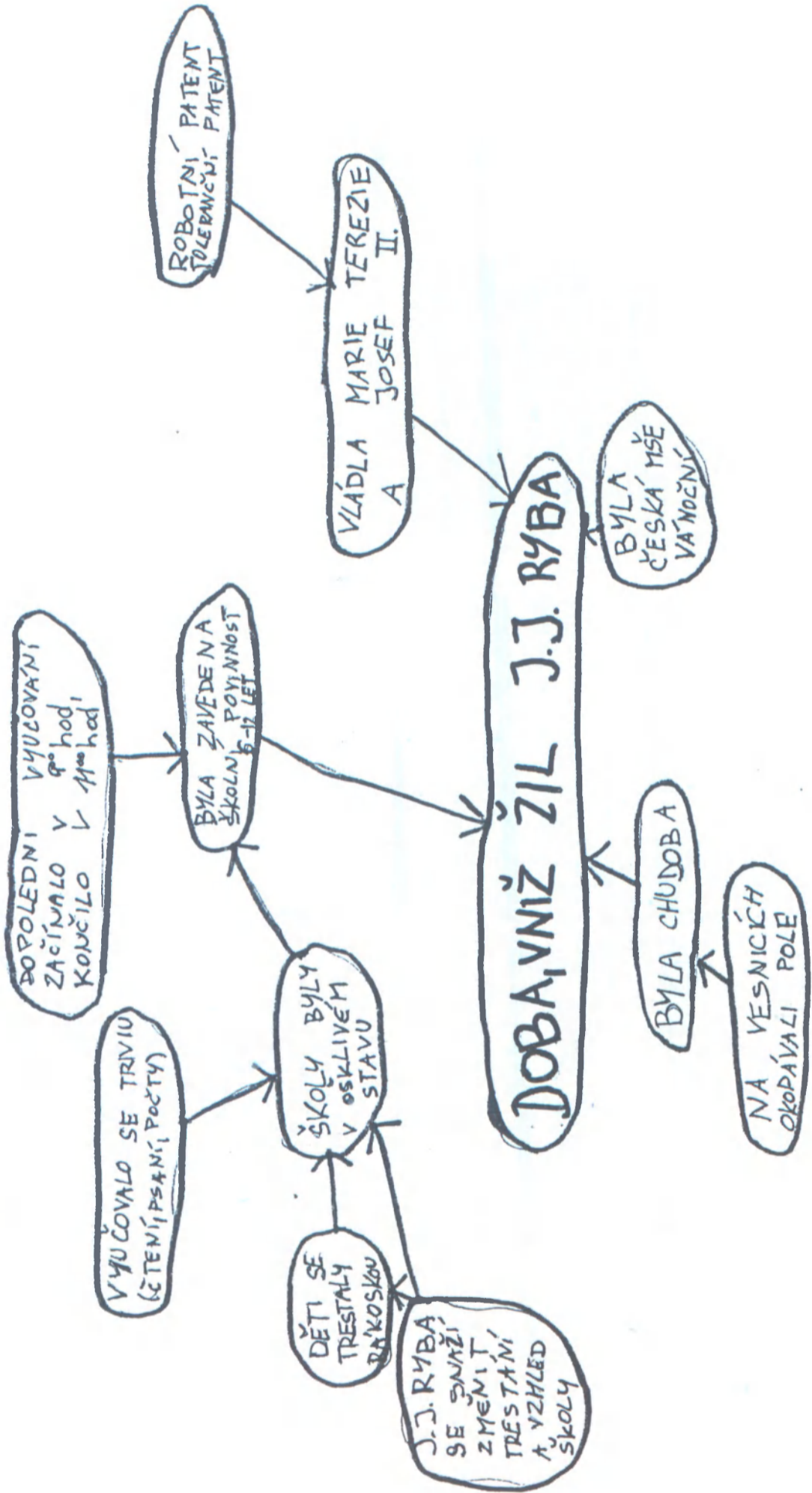
Doba, v níž žil Jakub Jan Ryba

J. J. Ryba se narodil 26. 10. 1765 v Břečticích a zemřel 8. 14. 1815.
Autor české mše vánoční. Žil za vlády Marie Terézie a Josefa II.
Byla velká chudoba, lidé měli hlad. První Slezská válka 1740-1742.
Druhá Slezská válka 1744-1745. Děti se učily tzv. Triviu (čtení, psaní,
počty) a náboženství. Rozhodovalo se, aby děti chodily do školy
čistě a upraveně. Dopolední vyučování začínalo 9.00 hod. a končilo
v 11.00 hod. 1775 byl vydán robotní patent, který v Čechách a na
Moravě zmírňoval některé povinnosti poddaných. Cisáři Josef II.
vyhlásil v roce 1781 toleranční patent, kterým zrušil náboženskou
nevolnost a zrušil nevolnictví. Poddaní nebyli závislí na
vychovateli, např.: mohli bez souhlasu vychovatele uzavřít sňatek,
posílat své děti do učení, na řemeslo a na studia.

Marie

Terézie

Příloha č. 15

Záci 5. B ZŠ Jiřího z Poděbrad v Pedagogickém muzeu J. A. Komenského v Praze

Školní pravidla.

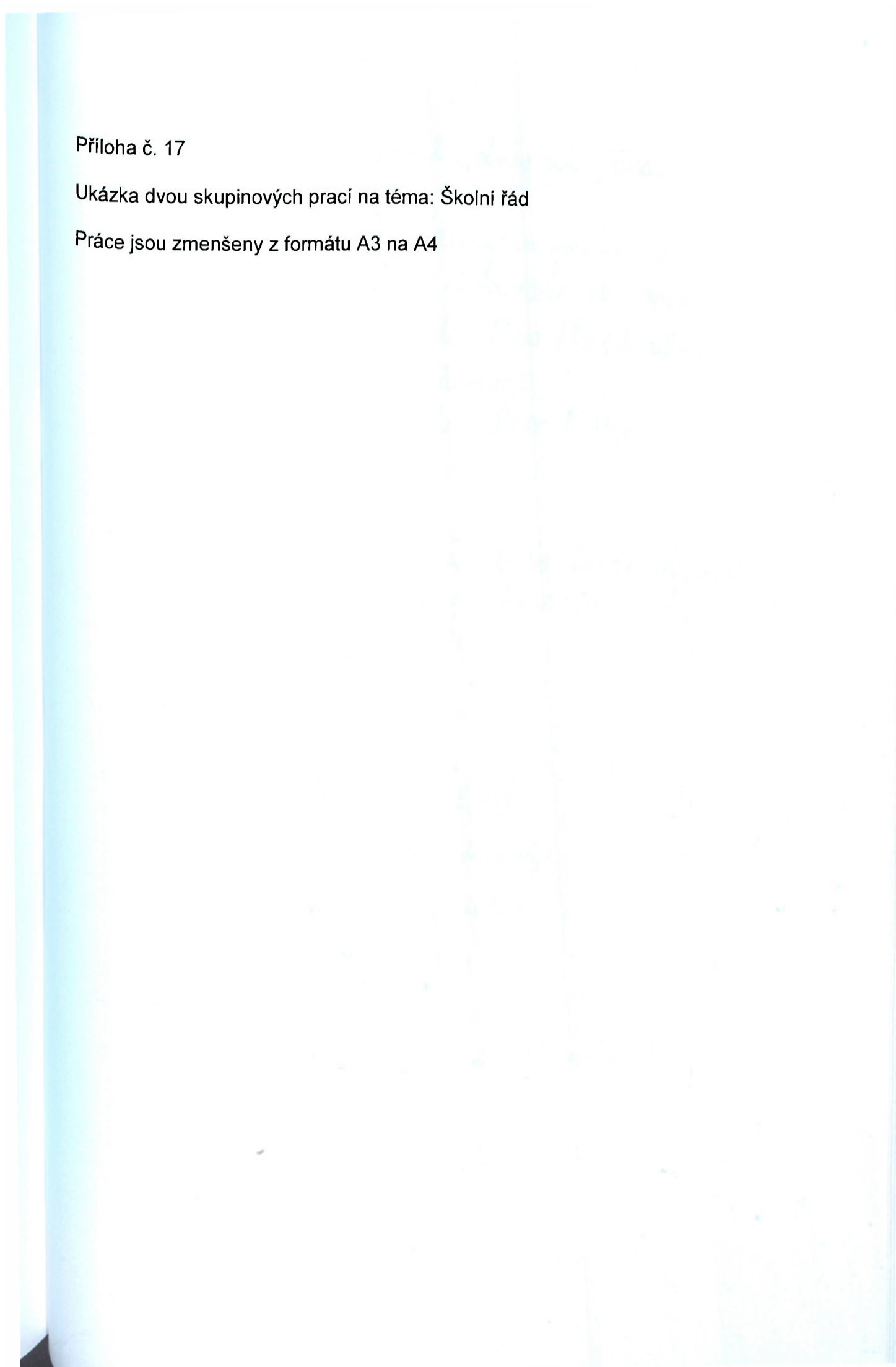
(Přijata učitelskou jednotou žďársko-novoměstskou.)

1. Chod bedlivě do školy!
2. Do školy přicházej v pravý čas čist a učen!
3. Než-li do školní světnice vkročíš, očiř bláto nebo snůh s obuvi a šatů!
4. Po chodbě a schodech kráčej zvolna a tiše!
5. Vstoupíš-li do školní světnice, pozdrav a poklon se učiteli, odlož svrchu šat a jdi na vykázané místo!
6. Před vyučováním nechoď s místa, nepovykuj, nýbrž se připravuj k vyučování!
7. Co máš učiteli oznámiti, oznam před vyučováním!
8. Vstoupivšího do učimny učitele, nob hostě, pozdrav poystáním a stůj tak dlouho, až se pokyne, abys sedl!
9. Při vyučování buď pozorným a varuj se vacho vyrušování!
10. Nepřinášej do školy věcí neprislusných, zejména cukrovinek!
11. Potrebu tělesnou vykoněj, než do školy vstoupíš, při čemž záchodu neznečisti!
12. Za vyučování nejez!
13. K odpovědi se hlas pouze ruku zvedna!
14. Odpovídej nebo čti hlasitě, stoje při odpovědi přímo!
15. Jdes-li k tabuli nebo ke stolu, poklon se učiteli, totěž učim odcházeje!
16. Po vyučování slož své věci beze hluku!
17. Ze školy odcházej dle ustanoveného pořádku!
18. Buď svorným a laskavým!
19. Nedaruj pěněz, nevyměňuj a neprodávej věcí beze svolení rodičův!
20. Nepoškozuj školního náradí ani věcí spulžákovych! Každou učiněnou škodu jsi povinen nahraditi.
21. Neškrab a nepiš po stěnách!
22. Nedělej ve školní budově smeti!
23. Vážené osoby slusně pozdravuj!
24. Nevysmívej se nikomu a netup nikoho!
25. Na veřejných místech nekřič, neházej, neper se!
26. Nepoškozuj stromův a jiných rostlin!
27. Zvírat netrap, cítit ona jako ty!
28. Ptáčkův, jich hnízd a vajíček není!
29. V zimě po chodníkách se neklonzej!
30. V soumrak nedli, nejsa posláni od rodičův, na ulici!
31. Nenavštěvuj hostinců, veřejných tanečních zabav a divadel!

Příloha č. 17

Ukázka dvou skupinových prací na téma: Školní řád

Práce jsou zmenšeny z formátu A3 na A4

1) Dříve školní pravidla, dnes již školní řád.
jiná mluva.

Když vstoupím do třídy nemusím se klanět.
V přestávkách mohu ~~vstoupit~~ vstoupit i místa.

Můžeme chodit např.: do divadla, hostinců a
na různé taneční zábavy.

Můžeme do školy nosit cukrovinky.

3) šedlivě - rychle a pořádně, světnice - třída,
vstupišky - při vstupu, stromě - stromy,
odcházej - když odcházíš,

Školní řád

1) žák je povinen chodit do školy
připraven.

2) Žák nesmí ubližovat svým spolužákům.

3) Žák musí plnit pokyny učitelů.

4) Žák musí být slušný.

5) Žák musí mít omluvené všechny hodiny, když nebyl přístupný
ve škole.

6) Žák nesmí narušovat hodinu.

7) Žák je povinen mít vypnut všechny elektronické přístroje
(např.: mobily).

8) Žák nesmí ničit školní věci.

9) žák je povinen zdravit všechny dospělé osoby.

10)

1. Uspořádání
2. věci které se netýkají školy
(např. nechodí do divadla)
3. poklonit se učiteli (5)
4. nepřímějš neposlušné věci (10)

úkol 2.

světlice, nedli, učirna, zvedna,
svornij, nestup, šatir, chodit budline,
stromiv, ptáčiv

světlice	světly
nedli	nedě
učirna	učit
zvedna	zvedni
svornij	svorně
chodit budline	chodit pravidelně
stromiv	stromy
ptáčiv	ptáky
šatir	šaty
nestup	neobubij

úkol 3.

1) nejde pouze říj

- 2) ~~nestup~~ nestupěj učitelů do věci
- 3) neobubuj * bezpečí náhě
- 4) * nestupěj na sabuli
- 5) nečmárej na redě sprostá slova
- 6) neničej výrobky jiných
- 7) neper se
- 8) dělej si do školy pravidelně domácí úkoly
- 9) neposmívěj se jiným
- 10) neodmlouvej panu učitelů

Příloha č. 18

Ukázka dvou výtvarných prací

Práce 1. Školní třída V. Metelky

Práce 2. Zasněžené Paseky nad Jizerou

Příloha č. 19

Ukázka tří slohových prací

Práce 1. J. J. Ryba

Práce 2. V. Metelka

Práce 3. F. Bakule

Jaké je moje jméno?

Byl jsem učitel a skladatel.

Uci jsem v Rozmitale pod Třemšínem,
dětí, které jsem měl moc rád. Lapisoval jsem
Bílou knihu (knihu dětí) a Černou knihu
(knihu hanby). Učoval jsem trivium (čtení, psaní,
počítání) a náboženství. Snažil jsem se děti
seznamovat s olaršídow, dějepisem, zeměpisem,
robitavovidow a sadaršídow. Do školy jsem mu-
sel v zimě za vlastní peníze nosit dříví. Dohado-
val jsem se s vrchností. Pak jsem se snažil
mendilovat fyzické šesky. Dne 8. 4. 1875 v lese
pod vrchem Šterbina, zvaném Toluse jsem ukončil život.

V této době, na Štedry večerání za každého kostela první tóny

Hej mistře,
vstávaj bystře,
vzhledni na jasnost
nebes na ^řvarnost!
Krásu uhlídáš
v tento noční čas.

Z ČESKÉ MŠE VÁNOČNÍ OD
JAKUBA JANA ŠIMONA RYBY.

Chěl bych, kdo jsem?!

Narodil jsem se v 19. století v Podkrkonoší.

Velký rákos jsem toužil být učitelem, ale nikdy se mi tento sen nesplnil. Byl jsem jenom školní pomocník. Odličoval jsem vlastence a rít jsem v době národního

rozumu. Král jsem na housle, dokonce jsem se opravoval a vyráběl. Dostal jsem se

do knihy Karla Václava Raisa Zapadu Vlastenci, kde jsem postava opravdového učitele Václava Wika. Moji nejoblíbenější vlastenci jsou Klicnera, Palacký, Jungmann, Fyč a Šafařík. Už víte, kdo jsem?

Víte vlastně kdo já jsem?

Chlěl jsem, aby děti učiva porozuměly.

Chodil jsem s nimi do přírody a probral s
děsmi co je zajímavá. Děti si posily knížky z
domova a já porostavil výuku. Usvětlil jsem
jim, co co chtějí vědět. Kdo byl unavený Sak,
si mohl lehnout na postouku, v rohu třídy.

Abyste děti se mnou mohly trávit více času
uvádil jsem jim dílny. Tam si mohly kreslit,
malovat i vyrábět. Povídal jsem si, že

děti si při práci rozpráví. Děti byly velmi
nadané a Sak jsem, maloval sbor, který po

krátké době zanikl. Také jsem byl v Jedličkově
ústavu a pomáhal postiženým dětem. Naučil jsem
je psát ústky. Děti vyráběly různé předměty a

ty, pak na trhu prodávaly. Peníze pak přišly do
Jedličkova ústavu, ale největší problém byl, že

jejich výrobky nikdo nekupoval. Takže práce nebyla
velká. Moc přátel jsem neměl a to, protože

jsem nechtěl, aby děti dýlovaly úpaměti a to
se nikomu nelíbilo. Všichni chtěli, aby se děti
na úpaměti učily.

Byl jsem učitelem a pohusníkem.

Tak co už víte kdo jsem? No přece pan.....

Příloha č. 20

Ukázka tří skupinových prací, které shrnují probrané učivo

Práce 1. J. J. Ryba

Práce 2. V. Metelka

Práce 3. F. Bakule

VEDL SI ŠKOLNÍ DENÍKY

DĚTI SE UČILY TĚV. TRIVIU

CHTĚL, ABY UČIVU DĚTI POROZUMĚLY

KUPOVAL KNIHY DO ŠKOLNÍ KNIHOVNY

DĚTI DOHÁŽELY DO ŠKOLY NEPRÁVĚDNĚ

HRAĚL NA VARHANY

MĚL SVÉ ŽÁKY RÁD

MĚL SPORY S NADŘÍZENÝMI

PŘIKUPOVAL DŘÍVÍ KE SVĚJÍO PLATU

UČIL V ROŽMITÁLE POD TŘEMŠÍNEM

JAKUB JAN RYBA (1765-1815)

ŽIL V DOBĚ VLADY CÍSAŘOVNY
MARIE TEREZIE

1774 ZAVEDENA ŠKOLNÍ POVINNOST

ŽIL V 18. STOLETÍ,
VLÁDL JOSEF II, KTERÝ ZAVEDL
TOLERANČNÍ PATENT A ZKUSIL
NEVOLNICTVÍ,
SLOŽIL ČESKOU MŠI VÁNOČNÍ,
SNAŽIL SE NETRESTAT TĚLESNÝMI
TRESTY.
BYLA BÍDA A CHUDOBA.
HRAĚL I NA HOUSLE A KLAVIR,
ZAVEDL KNIHU CTI A HANBY.
TRIVIU - ČTENÍ, PSANÍ A POČTY.
NAVÍC UČIL I NÁBOŽENSTVÍ,
ZÁKLADY ZEMĚPISU, DĚJEPISU, VLASTI-
VĚDY APOD.
SPAČHAL SEBEVRAŽDU

VYRÁBĚL A OPRAVOVAL
HUDEBNÍ NÁSTROJE

DĚTI SE UČILY ČÍST, PSÁT A POČÍTAT

ŘADIL KRKONOŠSKOU HOUSLAŘSKOU ŠKOLU

ŽIL V PODKRKONOŠÍ

RODICE NEMĚLI ŽÁJEM O VZDĚLÁNÍ
SVÝCH DĚTÍ

BYL ŠKOLNÍM POMOČNÍKEM
V PASEKÁCH NAD JIZEROU

VYUČIL SE TRUHLÁŘEM

MILOVAL HUDBU

ČESKÝ VLASTENEC

HRAĽ OCHOTNICKÉ
DIVADLO

VĚNCESLAV METELKA (1804-1867)

ŽIL V DOBĚ ÚSARĚ FERDINANDA V.

NA ÚŘADECH A VE VYŠŠÍ
SPOLEČNOSTI SE MLUVILO NĚMELKY

TAJNA POLICIE

Období znamenalo se národní obrození.

Trávil se zachovat český jazyk.
Rodiče měli, aby děti ~~ne~~ pracovaly
na polích.

Divin, náboženství, přírodověda a vlastivěda
učebnice se měly svázané v provázčích a
ne nosily se na zádech...

Byl předlohou Karla Václava Raisa
Zapadl v knize * Zapadli vlastenci.
Hrál na housle.

POKOUŠEL SE VYUČOVÁNÍ ZMĚNIT A VYLEPŠIT

ŠKOLA MĚLA BÝT MÍSTEM RADOSTNÉ PRÁCE

POMÁHAL CHUDÝM A POSTIŽENÝM DĚTEM

ZALOŽIL PEVEČKÝ SBOR

DĚTI MĚLY UČINU POROZUMĚT

PRACOVAL V JEDLIČKOVĚ ÚSTAVU DĚTI SI MOHLY ODPOČINOUT NA POHOVCE

VYTVORIL ŘEMESLNÉ DÍLNY

VZNIKALY POKUSNÉ ŠKOLY

FRANTIŠEK BAKULE (1877 - 1957)

POKUSNÉ ŠKOLY SE ROZVLÍEJLY
VE 10. LETECH 10. STOLETÍ.

SPORY S NADŘÍZENÝMI

Dobrá, v níž žil Hitler

I a II světová válka

Jedličkův ústav založil
Rudolf Jedlička, je na
Vyšehradě.

Věnoval se tělesně postiženým.

Chodil s dětmi do přírody.

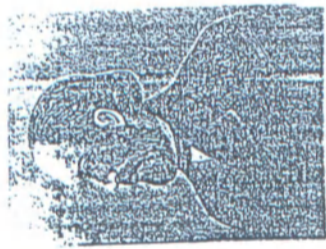
Když byly děti unaveny
odpočívají na pohovce koberci

si mohly do školy nosit, / potom si onich
na novém koberci rovídali.

Příloha č. 21

Časová přímka

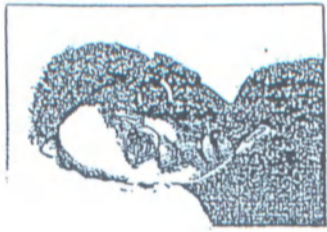
Práce je zmenšena z formátu A2 na A4

JAKUB JAN RYBA (1765 - 1815)

VÁCLAV HAVELKA (1804 - 1867)

FRANTIŠEK BEZKOVÁ (1877 - 1957)

Stejně povolání

hepoužívali: fyzické tresty

měli své záuky káři

Shrářili se zlepšit vyučování

Čeští vlastenci

chtěli, aby děti ^{by} vzdělané

že svých prostředků kupovali školní pomůcky

žili ve válečných dobách

lálska k hudbě

spoly s hochi z vojny

Příloha č. 22

Vzorový dotazník

DOTAZNÍK

1. Kdybys měl možnost ocitnout se ve třídě jednoho ze tří učitelů, který by to byl?

2. Proč bys chtěl být právě ve třídě tohoto pana učitele ?

3. Vyber si jednoho ze tří učitelů a stručně popiš dobu, v níž žil .

4. Představ si, že bys žil v době jednoho ze tří učitelů, co bys změnil ve škole ?

Příloha č. 23

Ukázka dvou vyplněných dotazníků

DOTAZNÍK

1. Kdybys měl možnost ocitnout se ve třídě jednoho ze tří učitelů, který by to byl?

Jakub Jan Limon Orzla

2. Proč bys chtěl být právě ve třídě tohoto pana učitele ?

Chci aby škola byla hezká a aby
je hodně naučil. Rád bych aby se
učivo děti učily na spanněti.
Všechno jim hezky vysvětloval,
když neměli něco nakoupil
to.

3. Vyber si jednoho ze tří učitelů a stručně popiš dobu, v níž žil .

vládl a vládli Josef II a Marie
Terezie. Byla chudoba. Měli malé
chatečky na venkově. Sladně se pracovalo
na polích. Někteří lidé nemohli ani
usívat rodinnu a
pro někteří umřeli.

4. Představ si, že bys žil v době jednoho ze tří učitelů, co bys změnil ve škole ?

Udělal bych větší lavice a trošku světél
síťku.

DOTAZNÍK

1. Kdybys měl možnost ocitnout se ve třídě jednoho ze tří učitelů, který by to byl?

Byl by to František Bahule.

2. Proč bys chtěl být právě ve třídě tohoto pana učitele ?

Protože kdo byl unavený lehl si na pohovku. Probíral s dětmi co je zajímavé. Založil kroužek kde si děti mohly kreslit i hrát. Nepovíval fyzické tresty. Chodil s dětmi do přírody.

3. Vyber si jednoho ze tří učitelů a stručně popiš dobu, v níž žil .

Vládla úřední jazyk Němčina.
Žendili po vesnicích a horských divadla.
Čeští vlastenci měli se vrátit k český jazyk.
Na vesnicích se učilo česky. Byly české
knížky. To doba je jmenuje
národní obrození.

4. Představ si, že bys žil v době jednoho ze tří učitelů, co bys změnil ve škole ?

Nerosila bych mělnice v provázcích, ale v brašnách.
Nosila bych ^{se v} kvačiny. Chodila bych ^{bych} s dětmi do přírody.

Za děly Jakuba Jma Šimona Ryby.